วารสารภาษา-จารึก

Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)
VOL. 2 NO. 2 (2025): JULY-DECEMBER

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
DEPARTMENT OF ORIENTAL LANGUAGES, FACULTY OF ARCHAEOLOGY, SILPAKORN UNIVERSITY

ISSN 3056-9737 (PRINT)
ISSN 3056-9818 (ONLINE)

วารสารภาษา-จารึก

Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

Vol. 2 No. 2 (July-December 2025)

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology,

Silpakorn University

วารสารภาษา-จารึก
Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

Vol. 2 No. 2 (July-December 2025)

วารสารภาษา-จารึก เป็นวารสารทางวิชาการที่ตีพิมพ์บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์ วรรณกรรม และบทความแปล ด้านภาษาปัจจุบันและภาษาโบราณ ภาษาศาสตร์ วรรณกรรม คติชน อักขรวิทยา จารึกและเอกสารโบราณ การจัดการจดหมายเหตุและสารสนเทศมรดกทางวัฒนธรรม และสาขาวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญหรือสาขาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยจำนวน 3 ท่าน การประเมินพิจารณาแบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review) กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ ทุก ๆ 6 เดือน คือ ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม-ธันวาคม ตีพิมพ์ทั้งรูปเล่ม (Print) และเผยแพร่ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (Online)

ISSN Print : 3056-9737

ISSN Online : 3056-9818

จัดพิมพ์โดย **ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร**

Publisher **Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University**

31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

31 Na Phra Lan Road, Phra Nakorn District, Bangkok 10200

Tel. +66(0)2 105 4686 ext.103034 Email: phasacharuek.journal@gmail.com

ออกแบบปก ชัชพิสิฐ ปาชะนี

จัดรูปเล่ม ชัชพิสิฐ ปาชะนี, ธนภัทร สายพรหม

พิสูจน์อักษร ธนภัทร สายพรหม, วรนิษฐา นิลสังข์

พิมพ์ที่ หจก. เชน ปริ้นติ้ง นนทบุรี 0-2927-8194

ภาพจากปก: พยัญชนะ ก อักษรแบบราชวงศ์สาตวาหนะ พุทธศตวรรษที่ 7

กองบรรณาธิการ

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

รองศาสตราจารย์กรรณิการ์ วิมลเกษม

ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชิมา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ประสานงานวารสาร

อาจารย์ ดร.นิพัทธ์ แย้มเดช มหาวิทยาลัยศิลปากร

กองบรรณาธิการภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติชัย พินโน มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ ดร.จตุพร โคตรกนก มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ ดร.ชัชพิสิฐ ปาชะนี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ดอกรัก พยัคศรี มหาวิทยาลัยศิลปากร

กองบรรณาธิการภายนอก

รองศาสตราจารย์ณัฐา วิพลชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญชู ภูศรี	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ราชันย์ นิลวรรณาภา	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนโชติ เกียรติณภัทร	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
อาจารย์ ดร.พีระ พนารัตน์	มหาวิทยาลัยฮัมบูร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
อาจารย์ ดร.พัชราพรรณ กะตากูล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อาจารย์ ดร.วริศรา โกรทินธาคม	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
นางสาวนิสา เชยกลิ่น	ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
นางสาวยุวเรศ วุทธีรพล	สำนักหอสมุดแห่งชาติ
Dr.Hunter Ian Watson	Managing Editor, SPAFA Journal Senior Research Fellow, Center for Khmer Studies

บทบรรณาธิการ

วารสารภาษา-จารึก (Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy) มีนโยบายรับตีพิมพ์บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์วรรณกรรม และบทความแปล ด้านภาษาปัจจุบันและภาษาโบราณ ภาษาศาสตร์ วรรณกรรม คติชน อักขรวิทยา จารึกและเอกสารโบราณ การจัดการจดหมายเหตุและสารสนเทศมรดกทางวัฒนธรรม และสาขาวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่เคยเผยแพร่หรือตีพิมพ์มาก่อน เพื่อพิจารณาและตีพิมพ์ในรูปแบบฉบับพิมพ์และฉบับออนไลน์ โดยไม่มีค่าธรรมเนียมในการตีพิมพ์ และทุกบทความจะได้รับการประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน (Double Blind Peer Review)

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ดำเนินการเผยแพร่วารสาร “ภาษา-จารึก” ปีที่ 2 เป็นฉบับที่ 2 เพื่อพัฒนาให้เป็นวารสารที่ได้มาตรฐาน ในรูปแบบ “วารสารวิชาการ” ออกเป็นประจำทุก 6 เดือน โดยมีกองบรรณาธิการจากหลากหลายสถาบัน เพื่อให้สอดคล้องกับเกณฑ์การประเมินคุณภาพวารสารวิชาการที่อยู่ในฐานข้อมูลศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ ก.พ.อ. กำหนด โดยดำเนินการผ่านระบบ ThaiJo

สำหรับวารสาร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568) มีอาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจส่งบทความ ได้แก่ บทความวิจัย จำนวน 1 บทความ และบทความวิชาการ จำนวน 4 บทความ รวมทั้งสิ้น 5 บทความ ประกอบไปด้วย สวภาโวกติในบทพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ: กรณีศึกษาสัตว์และพืช พระมาลัยคำหลวง: การวิเคราะห์เรื่องผู้แต่ง “อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี*: รากฐานอภิธานศัพท์และการจัดระเบียบภาษาไทยก่อนสมัยใหม่ อักขรวิธีอักษรฝักขามในเอกสารจีน: กรณีศึกษาลิปิกรมจีน-ล้านนา (ปาไป่ก่วนอี๋อวี่) และ*ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ในหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับความเชื่อมโยงถึงฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4

วารสารภาษา-จารึก ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่กับทางวารสาร นอกจากเป็นการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการแล้ว ยังเป็นการสร้างเครือข่ายของนักวิชาการด้านภาษา จารึก รวมถึงสาขาที่เกี่ยวข้องด้วย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความสนใจและเป็นประโยชน์ต่อทุกท่าน

บรรณาธิการวารสารภาษา-จารึก

สารบัญ

Table of Contents

บทความวิจัย

01 **สวภาโวกติในบทพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริต ของอัศวโฆษ: กรณีศึกษาสัตว์และพืช** **9-30**

Svabhāvokti in the Descriptions of Nature in Aśvaghoṣa's Epic Buddhacarita: A Case Study of Animals and Plants

พระมหาสุวิท อุดมดัน Phramaha Suvit Udomdun

บทความวิชาการ

02 **พระมาลัยคำหลวง: การวิเคราะห์เรื่องผู้แต่ง** **31-46**

Phra Malai Khamluang: Analysis of the Author

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ Natawut Klaisuwan

03 **"อักษรศัพท์" ใน *จินดามณี*: รากฐานอภิธานศัพท์และการจัดระเบียบภาษาไทยก่อนสมัยใหม่** **47-72**

"Aksornsap" in *Chindamani*: Foundations of Glossarial Tradition and the Pre-Modern Ordering of the Thai Language

ปรัชญา ปานเกตุ Prachya Parnkate

04 **อักขรวิธีอักษรฝักขามในเอกสารจีน: กรณีศึกษาลิปิกรมจีน-ล้านนา (ปาไป่ก่วนอี้อวี่)** **73-102**

Orthography of the Fakkham Script in Chinese Source: A Case Study of the "Chinese-Lanna Glossary (Babai Guan Yiyu)"

คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์ Kanapakorn Chansomboon

05 ***ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ในหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับความเชื่อมโยงถึงฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4** 103-132
Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France and its connection to Phra Maha Sawetra Chat Poems in the Reign of King Rama IV
ณัฐรุจา งาตา Natrucha Ngata

บทความ
วิจัย

01

สวภาโวกติในบทพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ: กรณีศึกษาสัตว์และพืช*

Svabhāvokti in the Descriptions of Nature in Aśvaghoṣa's Epic Buddhacarita: A Case Study of Animals and Plants

พระมหาสุวิท อุดมดัน Phramaha Suvit Audomdun
นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
Student, Master of Sanskrit, Department of Oriental Languages,
Faculty of Archaeology, Silpakorn University, suvitnoe@gmail.com.

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการค้นคว้าอิสระ เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์อลังการประเภทสวภาโวกติในมหากาพย์พุทธจริต สรรคที่ 1-13" หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

Received: October 18, 2025 | Revised: December 24, 2025 | Accepted: December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาอลังการประเภทสวภาโวกติในบทพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ สรรคที่ 1-13 เน้นกรณีศึกษาสัตว์และพืช ผลการศึกษาพบว่า อัศวโฆษใช้อลังการประเภทสวภาโวกติ บรรยายภาพของบุคคลและธรรมชาติอย่างงดงามโดยปราศจากการปรุงแต่งหรือสอดแทรกอารมณ์ของกวีมาเกี่ยวข้องมากนัก โดยเฉพาะการพรรณนาสัตว์และพรรณไม้ในวิถีธรรมชาติ กวีอัศวโฆษใช้อลังการประเภทสวภาโวกติในการพรรณนาสัตว์ เช่น ม้ากันถกะ ช้าง วัว กวาง และสัตว์ขนาดเล็ก นอกจากจะสะท้อนบรรยากาศชีวิตประจำวันและสังคม ยังเชื่อมโยงคุณค่าทางศีลธรรม เช่น ความเมตตา ความกล้าหาญ และการละทิ้งโลกียสุข เพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ขณะเดียวกันการพรรณนาพืชพรรณ ดอกไม้ ไม้จันทน์ และเถาวัลย์ เป็นต้น ย่อมแสดงให้ประจักษ์ถึงความงดงามตามธรรมชาติซึ่งเกื้อกูลและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตหรือพิธีกรรมทางศาสนา สร้างภาพธรรมชาติที่งดงามและสมจริงด้วยถ้อยคำโวหารอันประณีตให้ผู้อ่านมองเห็นภาพโดยละเอียด ส่งผลให้ชีวิตของตัวละคร สัตว์และพืชดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงธรรมชาติเข้ากับหลักธรรมอย่างกลมกลืน

คำสำคัญ: สวภาโวกติ, การพรรณนาธรรมชาติ, พุทธจริต, สัตว์, พืช

Abstract

This research article investigates the poetic ornament svabhāvokti in nature descriptions in Aśvaghoṣa's epic Buddhacarita, chapters 1–13, with a specific focus on animals and plants. The findings indicate that Aśvaghoṣa employs svabhāvokti to depict human characters and natural phenomena in a beautifully realistic manner, with minimal artificial embellishment or intrusion of the poet's personal emotions. In particular, his descriptions of animals and plants in their natural environment—such as Kanthaka the horse, elephants, cattle, deer, and small animals—not only reflect everyday life and social context, but also convey moral values like compassion, courage, and renunciation of worldly pleasures in the pursuit of liberation. At the same time, his portrayal of vegetation, flowers, sandalwood trees, and creepers reveals the natural beauty that supports and interrelates with human ways of life and religious rituals, creating vivid and realistic images through refined rhetorical language, so that the lives of characters, animals, and plants appear harmoniously attuned to their surroundings and closely linked with Buddhist doctrinal principles.

Keywords: Svabhāvokti, Depiction of Nature, Buddhacarita, Animals, Plants

บทนำ

มหากาพย์พุทธจริตเป็นผลงานสำคัญของมหากวีอัศวโฆษ มหากาพย์เรื่องนี้เป็นงานเขียนชิ้นแรก ๆ ในประวัติวรรณคดีสันสกฤตที่บอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติอย่างสมบูรณ์ (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2526: ข) ทั้งนี้ Maurice Winternitz ได้กล่าวถึงคุณค่าและความงามของมหากาพย์พุทธจริตไว้ในหนังสือ A History of Indian Literature ว่า “คัมภีร์พุทธจริตเล่มนี้เป็นมหากาพย์เกี่ยวกับพระพุทธองค์เล่มแรกโดยแท้จริง ซึ่งกวีแท้ ๆ เป็นผู้รจนาขึ้น ท่านเป็นกวีผู้เปี่ยมไปด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งเป็นกวีที่มีศรัทธาซาบซึ้งในพระพุทธธรรม จึงสามารถพรรณนาถึงพุทธประวัติและคำสอนของพระพุทธองค์ได้อย่างลุ่มลึก โดยอาศัยภาษาระดับสูงที่วิจิตรไพเราะ” (Winternitz, 1996: 249-250) นอกจากนี้ มหากาพย์พุทธจริตยังเปี่ยมไปด้วยศิลปะการพรรณนาธรรมชาติในทางวรรณคดีสันสกฤต บทพรรณนาธรรมชาติเป็นองค์ประกอบทางวรรณศิลป์ที่สำคัญ กวีจะใช้อลังการประเภทสวภาโวกติ หรือการพรรณนาธรรมชาติตามความเป็นจริง เพื่อสร้างบรรยากาศความรู้สึกและสื่อแนวคิดสำคัญให้แก่ผู้อ่าน

อลังการสวภาโวกติ คือ การพรรณนาธรรมชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในอรรถาลังการ วาคภฏะได้ให้คำจำกัดความของอรรถาลังการประเภทสวภาโวกติหรือชาติไว้ว่า “ชาติ” คือการพรรณนาสภาพของบุคคลหรือของธรรมชาติ นับว่างามเป็นพิเศษ ณ ที่กล่าวถึงคนชั้นต่ำ คนมีความกลัว และเด็ก เป็นต้น (วาคภฏะ, 2550: 23) สวภาโวกติ หรือชาติจึงหมายถึงการพรรณนาถึงสภาพของบุคคลหรือธรรมชาติที่งดงามโดยเน้นความเป็น

ธรรมชาติ ซึ่งไม่ต้องอาศัยการปรุงแต่งอย่างประดิษฐ์มากนัก ความงามนั้นจะปรากฏชัดโดยเฉพาะ เมื่อนำไปใช้กับบุคคลที่อยู่ในสถานะต่ำ เช่น คนยากจน เด็ก หรือผู้ที่อยู่ในภาวะหวาดกลัว เพราะบุคคลเหล่านี้มีลักษณะที่บริสุทธิ์ เรียบง่าย และเป็นธรรมชาติ จึงสามารถสะท้อนความจริงอันงดงามได้อย่างลึกซึ้ง ลักษณะประการหนึ่งของการสร้างอลังการประเภทสวภาโวกตินั้น กวีจะไม่นำอารมณ์ของตนสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาที่สื่อความมากนัก หรือหากมีการใช้ภาพพจน์ก็อาจใช้ไม่มากนัก ดังที่กุสุมา รักษมณี อธิบายไว้ว่า “สวภาโวกติ (ชาติ) คือการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปสอดแทรกมากนัก อาจมีการใช้ภาพพจน์บ้างเล็กน้อย มักเป็นบทพรรณนาสัตว์หรือต้นไม้” เช่น นกกระเต็นบินเหินขึ้นฟ้า กระพือปีกขึ้นลงมองเล็งลงมาชั่วพริบตา ก็โฉบลงในน้ำแล้วโผกลับขึ้นไปพร้อมกับปลาในกรงเล็บ (กุสุมา รักษมณี, 2549 : 36)

ด้วยความน่าสนใจของอลังการสวภาโวกติ ซึ่งสามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์มหากาพย์พุทธจริตได้ บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอการพรรณนาธรรมชาติผ่านอลังการสวภาโวกติ โดยเฉพาะสัตว์และพืชในสรรคที่ 1-13 ของอัศวโฆษ โดยจะนำเสนอการพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตที่เน้นพรรณนาธรรมชาติ คือ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อม ให้ปรากฏภาพในใจผู้อ่าน เหมือนกับว่าผู้อ่านได้สัมผัสกับสิ่งนั้น ๆ ด้วยตนเอง ลักษณะเด่นของการใช้สวภาโวกติในพุทธจริต ได้แก่ ให้ภาพธรรมชาติที่งดงามและละเอียดลออ สร้างบรรยากาศสมจริงเชื่อมโยงสรรพสิ่งในการดำรงชีวิตกับแนวคิดทางพุทธศาสนา กวีอัศวโฆษใช้สวภาโวกติเพื่อจรรโลงความรื่นรมย์ สะท้อนคติทางสังคม รวมถึงการเชื่อมโยงธรรมชาติกับวิถีชีวิตและภาวะของพระพุทธเจ้า

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาบทพรรณนาธรรมชาติ โดยเฉพาะสัตว์และพืชที่ปรากฏในเรื่องมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ เพื่อวิเคราะห์ความหมายเชิงวรรณศิลป์ของการใช้สัตว์และพืชในการสร้างภาพและสื่อความหมายในเรื่องแสดงให้เห็นถึงวิธีการนำธรรมชาติมาใช้ในการสร้างบรรยากาศ สื่ออารมณ์ และสื่อหลักธรรมทางพุทธศาสนาในมหากาพย์พุทธจริต

ขอบเขตในการศึกษาและอ้างตัวบท

ในบทความนี้จำกัดขอบเขตศึกษาบทพรรณนาธรรมชาติของสัตว์และพืชที่ปรากฏในสรรคที่ 1-13 ในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ โดยศึกษาจากพุทธจริต มหากาพย์มหาศาสดาโลก ฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดยสำเนียง เลื่อมใส ทั้งนี้ผู้เขียนจะระบุลำดับสรรคแล้วตามด้วยลำดับโศลก เช่น 1.5 หมายถึง สรรคที่ 1 โศลกที่ 5 เป็นต้น

ผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า อลังการประเภทสวภาโวกติการพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ เป็นอรรถาลังการที่มุ่งบรรยายสภาพของบุคคลและธรรมชาติอย่างงดงามตามความเป็นจริง เน้นความเรียบง่ายไม่ปรุงแต่งมากและไม่สอดแทรกอารมณ์ของกวี โดยเฉพาะเมื่อใช้กับบุคคลในสถานะต่ำหรือสิ่งธรรมดาในชีวิตประจำวัน ก็ยิ่งเผยความงามเชิงความจริงได้ลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังพบว่า การใช้สวภาโวกติในมหากาพย์พุทธจริตพรรณนาผ่านภาพสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมที่กวีวาดให้ผู้อ่านมองเห็นและสัมผัสได้ในใจ การพรรณนาธรรมชาติแบบนี้ช่วยสร้างบรรยากาศสมจริง เชื่อมโยงโลกของธรรมชาติกับแนวคิดพุทธศาสนา วิถีชีวิต และภาวะจิตของพระพุทธเจ้าอย่างกลมกลืน ดังประเด็นสำคัญต่อไปนี้

1. อลังการสวภาโวกติกับการพรรณนาสัตว์ในมหากาพย์พุทธจริต

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1205) ให้ความหมายของคำว่า “สัตว์ หมายถึง สิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างไปจากพรรณไม้ ส่วนมากมีความรู้สึก ความเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง” ในมหากาพย์พุทธจริต สัตว์มีบทบาทสำคัญหลายประการ ได้แก่ สัตว์เลี้ยง สัตว์ใช้งานหรือเป็นพาหนะ

1.1 ประเภทสัตว์พาหนะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 833) ให้ความหมายของคำว่า “พาหนะ หมายถึง สิ่งที่ใช้สำหรับเดินทาง หรือขนย้ายสิ่งของ เช่น รถ เรือ เครื่องบิน หรือสัตว์

สัตว์พาหนะที่สำคัญคือม้า โดยเฉพาะม้าชื่อกันถกะเป็นม้าที่เจ้าชายสรวารถสิทธะทรงขี่ออกจากพระนครกปิลวาสตุ (กบิลพัสดุ์) ในคืนที่พระกุมารเสด็จออกผนวช มีการกล่าวถึงความสามารถ ความจงรักภักดี และความกล้าหาญของม้าตัวนี้อย่างชัดเจน โดยกวีพรรณนาม้ากันถกะในกรอบอลังการประเภทสวภาโวกติในฐานะพาหนะสำคัญของพระกุมาร การใช้ม้าตัวนี้เป็นสัญลักษณ์ช่วยเน้นให้เห็นทั้งการเดินทางออกจากพระนครอย่างรวดเร็วราบรื่น และเจตจำนงอันมั่นคงของพระกุมารในการละทิ้งความสุขทางโลกเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

นวรุกฺมขลีนกิงฺกิณีกำ ปฺรจลจฺจามรจารุเหมภาณฺฑมฺ |
อภิรุหฺย ส กนฺถกำ สทศฺวำ ปฺรยเยา เกตุมิว ทฺรุมาพฺชเกตุะ || 5.3 ||

“พระกุมารเสด็จขึ้นทรงม้าสายพันธุ์ดีชื่อ “กันถกะ” (กนฺถก) ซึ่งประดับด้วยกระดิ่งติดบังเหียนทำด้วยทองใหม่ ๆ และเครื่องประดับตกแต่งด้วยทองอันแวววาวที่พลิ้วไหวตามขนจามรี การเสด็จออกของพระกุมารครั้งนั้น งดงามประหนึ่งดอกกรรณิการ์อันวิจิตรประดับอยู่บนเสาธง” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 114)

สัตว์พาหนะอีกประเภทหนึ่งคือช้าง กวีกล่าวถึงการบรรยายความงามของพระราชวังที่มีสัตว์เลี้ยงเป็นพาหนะให้ความเพลิดเพลิน อันสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และความรื่นรมย์ของชีวิตในวัง ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของโลกียสุขที่เจ้าชายต้องละวางเพื่อแสวงหาทางหลุดพ้น กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ คือ ช้างมีนัยสำคัญต่อความเป็นพระราชาเนื่องจากเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ พระบารมี และความมั่งคั่ง การที่พระราชาทรงเจริญรุ่งเรืองด้วยช้างภายหลังการประสูติของพระกุมาร จึงแสดงให้เห็นว่าการประสูติของพระกุมารเป็นมงคลอันยิ่งใหญ่ ส่งผลให้บ้านเมืองรุ่งเรืองทั้งด้านวัตถุและการปกครอง คือมั่งคั่งด้วยทรัพย์ ช้าง ม้า และมิตรเปรียบเสมือนทะเลที่เพิ่มพูนด้วยสายน้ำทั้งหลาย ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

อา ชนฺมโน ชนฺมชรานฺตกสฺย ตสฺยาตฺมชสฺยาตฺมชิตะ ส ราชา |
อหนฺยหนฺยรฺถคชาศฺวมิไตฺรรฺวฺฤทฺธึ ยเยา สินฺธุริวามฺพุเวไคะ || 2.1 ||

“นับแต่การประสูติของพระกุมาร ผู้ทรงกระทำที่สุดแห่งชาติชราและผู้มีชัยชนะต่อตนเอง พระราชาก็ทรงเจริญรุ่งเรืองด้วยทรัพย์ ช้าง ม้า และมิตร ทุก ๆ วัน เปรียบประหนึ่งท้องทะเลที่ขยายกว้างด้วยสายน้ำจากทุกทิศทาง” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 59)

1.2 ประเภทสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์ใช้งาน

ในมหากาพย์พุทธจริต สัตว์เลี้ยงหรือสัตว์ใช้งาน คือ โคหรือวัว กวีพรรณนาธรรมชาติในรูปแบบของอลังการประเภทสวภาโวกติ คือ ความสำคัญของโคต่ออาณาจักร โคหรือวัวเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ เพราะมีบทบาททั้งในการเกษตรกรรมและการผลิตน้ำนม การที่มีแม่โคอ้วนท้วนสมบูรณ์และมีน้ำนมมาก สื่อถึงความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เมื่อมีวัวคุณภาพจำนวนมากในแผ่นดินก็ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า บ้านเมืองรุ่งเรือง ปลอดภัย และอุดมสมบูรณ์ ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

ปุษฏาศฺจ ตุษฏาศฺจ ตทาสฺย ราชฺเย สาธฺโวฺย' รชสฺกา คุณวตฺปยสฺกาะ |
อุทคฺรวตฺไสะ สาหิตา พภูวุรฺพหฺวโย พหุกฺษีรทุหศฺจ คาวะ || 2.5 ||

"ครั้งนั้น แม่โคที่อ้วนท้วนสมบูรณ์ เบิกบาน มีลักษณะงดงามไร้รอยด่าง ให้นมที่มีประโยชน์มีปริมาณมาก อีกทั้งมีลูกที่สมบูรณ์ได้มีอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์จำนวนมาก" (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 60)

สัตว์ใช้งานอีกประเภทหนึ่งคือ วัว ที่กวีพรรณนาถึงบุรุษผู้มีผิวกายหมองคล้ำเพราะลม แสงแดดและฝุ่นละอองกำลังไถนา ซึ่งพระกุมารผู้ประเสริฐสูงสุดบังเกิดความกรุณาสงสารเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นวัวที่ทุกข์ทรมาน เพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการลากไถ ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

กฺฤษตะ ปุรุษำศฺจ วีกฺษมาณะ ปวนารฺกำศุรโชวิภินฺนวรฺณานฺ |
วหนกฺลมวิกฺลวำศฺจ ธุรฺยานฺ ปรมารฺยะ ปรมำ กฺฤปำ จการ || 5.6 ||

"เมื่อทอดพระเนตรเห็นบุรุษที่กำลังไถนามีผิวกายหมองคล้ำเพราะลม แสงแดดและฝุ่นละออง ทอดพระเนตรเห็นวัวที่ทุกข์ทรมาน เพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการลากไถ พระกุมารผู้ประเสริฐสูงสุดจึงบังเกิดความกรุณาสงสารเป็นอย่างยิ่ง" (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 114)

1.3 ประเภทสัตว์ป่า

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (พ.ศ. 2562) ให้ความหมายของคำว่า "สัตว์ป่า" หมายถึง สัตว์ทุกชนิดที่เกิดและอาศัยอยู่เองตามธรรมชาติ ไม่ใช่สัตว์พาหนะหรือสัตว์ที่เลี้ยงตามวิถีมนุษย์

กวีได้กล่าวถึงนก รวมทั้งงูและผึ้ง ที่ปรากฏในบรรยากาศของธรรมชาติ เช่น ในอาราม ป่าเขา หรือสวน ใช้เพื่อสร้างฉากความสงบ ความงาม และธรรมชาติอันสมบูรณ์

กวีใช้สัตว์ป่าเพื่อแสดงความสงบเงียบของป่าและสภาวะอันเหมาะสมต่อการปลีกวิเวก ในที่นี้จะยกตัวอย่างนกกาเหว่า ซึ่งกวีพรรณนาธรรมชาติในรูปแบบของอลังการประเภทสวภาโวกติ คือ นกกาเหว่ากำลังร้องอยู่ท่ามกลางต้นมะม่วงที่ผลิดอกบาน มีกลิ่นหอมหวาน เป็นฉากที่เต็มไปด้วยความรื่นรมย์ของธรรมชาติ แต่นกกลับเร่าร้องเหมือนถูกขังไว้ในกรงทองสะท้อนความรู้สึกอัดอั้น ความเศร้าโศก ความคิดถึง และโหยหาอิสรภาพ แม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่สวยงาม การเปรียบนกกาเหว่าถูกขังในกรงทอง ได้สะท้อนความทุกข์ของผู้ที่แม้จะอยู่ในโลกแห่งความสุข แต่จิตใจยังรู้สึกโหยหาความหลุดพ้น ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

ปศฺย ภรฺตศฺจิตๆ จูตๆ กุสุไมรฺมธุคนฺธิภิะ |
เหมปญฺชรรุทฺโธ วา โกกิโล ยตฺร กูชติ || 4.44 ||

“ข้าแต่เจ้านาย ขอจงทอดพระเนตรต้นมะม่วงซึ่งถูกปกคลุมด้วยช่อดอกที่มีรสหวานและมีกลิ่นหอม นกกาเหว่าตัวหนึ่งกำลังเร่าร้องอยู่ที่ต้นมะม่วงนั้นเหมือนกับถูกกักขังไว้ในกรงทอง” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 98)

สัตว์ป่าอีกประเภทหนึ่งที่กวีกล่าวถึง ได้แก่ ผึ้ง และสัตว์น้ำในธรรมชาติ เช่น ปลาและเต่า โดยผึ้งปรากฏในมหากาพย์พุทธจริต กวีนำผึ้งมาใช้ในเชิงอุปมาเปรียบเทียบ และเป็นสัญลักษณ์ที่กวีใช้ในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และตัณหาของมนุษย์ แสดงถึงความงามซึ่งปลุกเร้าความปรารถนาในกามคุณ และทำหน้าที่เป็นสิ่งเร้าทางใจที่ก่อให้เกิดความลุ่มหลงในรูป รส กลิ่น และเสียง ทั้งยังกล่าวถึงปลาและเต่า โดยใช้อุปมามาเสริมเปรียบเทียบสัจธรรมที่สะท้อนถึงการปฏิบัติผิดทางของนักบวชผู้ตั้งใจดีแต่ไร้ปัญญาชี้นำ ซึ่งการกล่าวถึงสัตว์เหล่านี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเลียนแบบธรรมชาติหรือการฝึกทรมานตน โดยไม่มีการภาวนาในทางธรรมอย่างแท้จริง ไม่อาจนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ คือ นักบวชต้องการฝึกตน จึงดำน้ำเพื่อฝึกความอดทน หรือเพื่อข่มกายให้พ้นจากกิเลส แต่การอยู่กับปลาและเต่า

ไม่ใช่ทางแห่งปัญญาจึงเป็นการสื่อว่า แค่ทรมานตนหรือเลียนแบบธรรมชาติ ไม่อาจพาไปสู่ความพ้นทุกข์ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามหลีกหนีโลกมนุษย์ไปอยู่กับธรรมชาติ ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

อโศโก ทฺรุศฺยตาเมษ กามิโศกวิวรฺธนะ |
รฺวนฺติ ภฺรมรา ยตฺร ทหฺยมานา อิวาคฺนินา || 4.45 ||

“ขอจงทอดพระเนตรต้นอโศกที่เพิ่มความโศกให้แก่คนผู้มีความรักต้นนี้ ซึ่งมีฝูงผึ้งส่งเสียงดังหึ่ง ๆ เหมือนกับถูกลนด้วยไฟ” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 99)

เกจิชฺชลกฺลินฺนชฏากลาปา ทฺวิะ ปาวกำ ชุหฺวติ มนฺตฺรปูรฺวมฺ |
มีไนะ สมำ เกจิทโป วิคาหฺย วสนฺติ กูรฺโมลฺลขิโตะ ศรีไระ || 7.17 ||

“บางพวกมีมวยผมเปียกชุ่มน้ำพากันร่ายมนตร์บูชาไฟ (วันละ) สองครั้ง บางพวกดำน้ำไปอยู่ร่วมกับปลาจนร่างกายเป็นบาดแผลเพราะถูกเต่าข่วน” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 155)

สัตว์ป่าอีกประเภทหนึ่ง กวีได้กล่าวถึงกวางซึ่งปรากฏในบทบาทของป่าและความสงบ เช่น ในป่าที่เจ้าชายสรวารถสิทธะไปบำเพ็ญเพียร หรือที่พระองค์พิจารณาธรรมที่สื่อถึงความสงบ ความบริสุทธิ์ กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ คือ กวางที่เชื่องนอนหลับอยู่อย่างเป็นสุข ไม่ตื่นตกใจ ทั้งที่ตามธรรมชาติ กวางเป็นสัตว์ที่ระแวดระวังและไวต่อเสียงหรือภัยอันตรายมาก แสดงให้เห็นว่าสถานที่นั้นสงบปลอดภัยทั้งจากสัตว์ร้ายหรือมนุษย์ เหตุผลที่กวางไม่แสดงความกลัวต่อคน เพราะสภาพแวดล้อมของอาศรม คือเป็นสถานที่ของนักบวช ฤษี หรือสมณะที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความอ่อนโยนต่อสรรพสัตว์ ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

สุปฺตวิศฺวสฺตหริณำ สฺวสฺถสฺถิตวิหงฺคมมฺ |
วิศฺรานฺต อิว ยทฺทฤษฏฺวา กฺฤตารฺถ อิว จาภวตฺ || 6.2 ||

“ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาศรมนั้น มีกวางที่เชื่องนอนหลับอยู่และมีฝูงนกจับอยู่อย่างเป็นสุข พระกุมารจึงเป็นเหมือนหมดความเมื่อยล้าและเหมือนได้บรรลุเป้าหมายที่ทรงตั้งไว้แล้ว” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 135)

สัตว์อีกประเภทหนึ่งที่กวีกล่าวถึง คือราชสีห์โดยกวีใช้อุปมามาเสริมเปรียบเทียบถึงพระพุทธเจ้า หรือเปรียบเทียบความมั่นคงและสง่างามของพระองค์กับราชสีห์ ใช้เป็นสัญลักษณ์ของภาวะความกล้าหาญ และอำนาจความยิ่งใหญ่ในทางธรรม กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ โดยใช้ลักษณะเด่นของราชสีห์ที่สง่างามมั่นคง แต่เมื่อหัวใจถูกลูกศรมีพิษบาดลึกก็หมดสุขไปทั้งมวล มาสื่อให้เห็นถึงพระกุมารที่มีจิตใจสูงส่ง แต่ไม่อาจได้รับความสุขจากกามคุณได้เลย ตรงกันข้ามกลับยิ่งซึมซาบถึงความเปลี่ยนแปลงและความทุกข์ ทำให้มุ่งมั่นในการเสาะหาหนทางหลุดพ้นยิ่งขึ้น ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

ส ตถา วิษไยรฺวิโลภฺยมานะ ปรมารฺไหรปิ ศากฺยราชสูนุะ |
น ชคาม ธฺฤตึ น ศรฺม เลเภ หฺฤทเย สึห อิวาติทิคฺธวิทฺธะ || 5.1 ||

“พระโอรสของพระเจ้าศากยะ แม้จะถูกยั่วยวนด้วยวัตถุเครื่องเร้าอารมณ์ที่ต่าง ๆ แต่ก็ไม่ทรงถึงความยินดีและไม่ทรงเสวยสุขใด ๆ เลย เปรียบเหมือนราชสีห์ถูกแทงที่หัวใจด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างลึก” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 113)

สัตว์อีกประเภทหนึ่งที่กวียังกล่าวถึง คือไส้เดือนและแมลง มีความสำคัญต่อพระกุมารที่ทอดพระเนตรเห็นสัตว์ขนาดเล็กอย่างไส้เดือนและแมลงถูกใบไถตัดขาดกระจัดกระจาย พระองค์ทรงสลดพระทัยอย่างรุนแรง กวีใช้อุปมาเสริมเปรียบได้กับการสูญเสียพระญาติ ซึ่งแสดงถึงจิตเมตตาอันลึกซึ้งของพระโพธิสัตว์ การที่พระกุมาร

ทรงเสียพระทัยจากการเห็นไส้เดือนและแมลงตายนั้น แสดงให้เห็นถึงเมตตาธรรมที่ครอบคลุมถึงสัตว์ที่คนทั่วไปอาจมองข้าม และแมลงเม่าที่กวีกล่าวถึงความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์แห่งความหลงผิดที่แฝงนัยสอนใจลึกซึ้ง โดยกวีใช้พฤติกรรมของแมลงเม่าที่บินเข้าสู่กองไฟ เพราะเข้าใจว่าเป็นแสงสว่างที่น่าหลงใหล ทั้งที่แท้จริงคืออันตรายร้ายแรงที่นำไปสู่ความตาย เพื่อเตือนให้ระวังการหลงใหลในสิ่งยั่วยุทางโลก ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

หลภินฺนวิกีรฺณศษฺปทรฺภำ หตสูกฺษฺมกฺริมิกีฏชนฺตุกีรฺณามฺ |
สมเวกฺษฺย รสำ ตถาวิธำ ตำ สฺวชนสฺเยว วเธ ภฺฤศ์ ศุโศจ || 5.5 ||

“ครั้นทอดพระเนตรเห็นพื้นที่บริเวณนั้น มีหญ้าอ่อนถูกใบไถตัดขาดกระจัดกระจายดาดาษไปด้วยไส้เดือน แมลง และสัตว์เล็กสัตว์น้อยซึ่งถูกฆ่าตายเช่นนั้น พระกุมารจึงทรงสลดพระทัยอย่างหนัก ราวกับพระญาติของพระองค์ถูกประหาร” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 114)

คีไตรฺหฺริยนฺเต หิ มฺฤคา วธาย รูปารฺถมคฺเนา ศลภาะ ปตนฺติ |
มตฺโสฺย คิรตฺยายสมามิษารฺถี ตสฺมาทนรฺถำ วิษยาะ ผลนฺติ || 11.35 ||

“เพราะว่ากวางทั้งหลายถูกนำไปสู่ความพินาศด้วยเสียงร้อง แมลงเม่าทั้งหลายบินเข้าไปในกองไฟก็เพื่อต้องการความสว่าง ปลาต้องการเหยื่อจึงกลืนกินเบ็ด ดังนั้นวัตถุเครื่องเร้าอารมณ์ทั้งหลายจึงออกผลเป็นความพินาศ” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 229)

2. อลังการสวภาโวกติกับการพรรณนาพืชพรรณในมหากาพย์พุทธจริต

2.1 ความหลากหลายของพืชพรรณ

ในมหากาพย์พุทธจริต กวีพรรณนาพืชพันธุ์ไม้ ดอกไม้ แมกไม้ ป่า และสวนอุทยานไว้อย่างละเอียดลออ มีการกล่าวถึงพันธุ์ไม้ในทางชีวภาพ ฤดูกาล การออกดอกออกผล รวมถึงความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและพิธีกรรม เช่น สวนลุมพินีวัน สื่อถึงธรรมชาติว่าเป็นสภาพแวดล้อมแห่งความบริสุทธิ์และความสงบ แมกไม้ ดอกไม้ และป่า กลายเป็นผู้ร่วมแสดงความปีติในการเสด็จประสูติ เป็นฉากสำคัญที่สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติเป็นรากฐานของการบรรลุธรรม เติมเต็มบรรยากาศของเรื่องให้มีชีวิตชีวา นอกจากนี้พืชพรรณและป่าไม้ยังถือเป็นทรัพยากรที่เกื้อกูลทั้งคนและสัตว์ ป่าไม้ในพุทธจริตเป็นดั่งศูนย์กลางแห่งการฝึกตน ฝึกจิต และเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมะอย่างแท้จริง มีความกลมกลืนและสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

สา ลุมฺพินี นาม วนานฺตภูมี จิตฺรทฺรุมำ ไจตฺรรถาภิรามามฺ |
ธฺยานานุกูลำ วิชนามิเยษ ตสฺยำ นิวาสาย นฺฤปำ พภาเษ || 1.6 ||

“พระนางทรงปรารถนาพื้นที่แนวป่า (อุทยาน) ชื่อลุมพินีวัน ซึ่งมีต้นไม้งดงามและน่ารื่นรมย์เหมือนกับอุทยานไจตรรถะ (ไจตฺรรถ) ซึ่งเหมาะแก่การทำสมาธิและไม่มีผู้คนพลุกพล่าน จึงกราบทูลพระราชาเพื่อการประทับ ณ ที่นั้น” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 36)

2.2 พรรณนาพืชที่สื่อถึงบุญบารมีและความศรัทธา

กวีได้กล่าวถึงดอกมันทาระซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ ความเลื่อมใสศรัทธา และบุญบารมีของพระกุมาร ที่แม้แต่เหล่านาคยังแสดงความเคารพบูชาผ่านการโปรยดอกมันทาระ กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ โดยสะท้อนความยิ่งใหญ่ของเหตุการณ์ มักมีในเวลาที่เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์หรือเมื่อมีผู้มีบุญบารมีปรากฏ เช่น พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และความศรัทธาในพระธรรมของเหล่านาคผู้เคยสร้างสมบุญร่วมกับพระพุทธเจ้ามาแต่ปางก่อน และเพราะความปรารถนาในพระธรรม

อันวิเศษ นาค (ง) ใหญ่ทั้งหลายผู้สร้างสมบุญไว้กับพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้มีดวงตาแห่งความภักดี จึงได้พัดพระกุมารและโปรยดอกมันทาระลงมาแสดงถึงความเคารพสูงสุด แรงจูงใจอันสูงส่ง คือ ความเลื่อมใสและศรัทธาในพระธรรมเป็นภาพแทนของความเคารพและศรัทธาต่อการถือกำเนิดของผู้ยิ่งใหญ่ทางธรรม ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

มโหรคา ธรฺมวิเศษตรฺษาทฺ พุทฺเธษฺวตีเตษุ กฺฤตาธิการาะ |
ยมวฺยชนฺ ภกฺติวิศิษฏเนตฺรา มนฺทารปุษฺไปะ สมวากิรตฺจ || 1.19 ||

“เพราะความปรารถนาในพระธรรมอันวิเศษ นาค (ง) ใหญ่ทั้งหลายผู้สร้างสมบุญไว้กับพระพุทธเจ้าในอดีต ผู้มีดวงตาฉายแสงแห่งความภักดี จึงได้พัดพระกุมารและโปรยดอกมันทาระลงมา” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 40)

2.3 พรรณนาพืชที่สะท้อนบุญบารมีและการสักการบูชา

กวีอัศวโฆษกล่าวถึงไม้จันทน์ ในฐานะสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์และความเลื่อมใสศรัทธาโดยเน้นลักษณะว่าเป็นไม้หอมตามธรรมชาติ มีมูลค่าสูงและนิยมใช้ในพิธีกรรมสำคัญของหลากหลายวัฒนธรรม ไม้ชนิดนี้จึงถือเป็นเครื่องบูชาบริสุทธิ์ เมื่อบรรดาผู้คนพากันนำเครื่องหอมที่ทำจากไม้จันทน์ราคาแพงมาถวายพระกุมาร ย่อมสะท้อนความเคารพบูชาอย่างสูงสุด แสดงถึงใจศรัทธาที่พร้อมสละทรัพย์เพื่อการน้อมบูชา การถวายไม้จันทน์ยังเป็นนัยยกฐานะพระกุมารให้ดำรงในฐานะผู้ประเสริฐ แม้ยังทรงเยาว์วัยอยู่ก็ตาม เพราะผู้คนเห็นว่าเป็นผู้มีบุญบารมีสูงส่ง ไม่ใช่เด็กสามัญธรรมดา แต่เป็นผู้เปี่ยมสิริมงคลเป็นที่รักและเคารพของมหาชนอย่างแท้จริง ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

ตโต มหารฺหาณิ จ จนฺทนานิ รตฺนาวลีศฺเจษาธิภิะ สครฺภาะ |
มฺฤคปฺรยุกฺตานฺ รถกำศฺจ ไหมานาจกฺริเร’ สฺไม สุหฺฤทาลเยภฺยะ || 2.21 ||
วโย’ นุรูปาณิ จ ภูษณานิ หิรณฺมยานฺ หสฺติมฺฤคาศฺวกำศฺจ |
รถำศฺจ โคปุตฺรกสำปฺรยุกฺตานฺ ปุตฺรีศฺจ จามีกรรูปฺยจิตฺราะ || 2.22 ||

“ต่อมา คนทั้งหลายได้นำเครื่องหอมที่ทำจากไม้จันทน์ซึ่งมีราคาแพง รัตนมาลาที่บรรจุสมุนไพรไว้ภายใน รถตุ๊กตาเทียมกวางที่ทำด้วยทอง เครื่องทรงที่เหมาะกับวัย ตุ๊กตาช้าง กวาง ม้าเล็ก ๆ ที่ทำด้วยทอง รถเทียมด้วยลูกโคเล็ก ๆ และตุ๊กตาที่งดงามด้วยทองและเงิน จากบ้านของพระสหายทั้งหลายมาถวายพระกุมาร” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 64)

2.4 พรรณนาพืชที่สื่อถึงความบริสุทธิ์และความงดงามทางจิตใจ

ในมหากาพย์พุทธจริต กวีได้กล่าวถึงดอกบัวโดยใช้เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์ ความงดงามทางจิตใจ และคุณธรรม ทั้งยังพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการด้วยสวภาโวกติ ผ่านภาพดอกบัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความงามและความเป็นสิริมงคล สื่อถึงความงามทั้งกายและใจของหญิง ผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว อีกทั้งใช้อุปมาเปรียบพระพักตร์ของพระกุมารเหมือนดอกบัวที่เปี่ยมด้วยบุญญาธิการ การพบกันของทั้งสองจึงเป็นภาพแทนของความบริสุทธิ์และบุญบารมีที่ประสานกันอย่างลึกซึ้ง ดอกบัวเกิดจากโคลนตม แต่สามารถเบ่งบานอย่างงดงามโดยไม่เปื้อนตม จึงเปรียบเสมือนผู้มีจิตใจบริสุทธิ์หรือผู้จะบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

กาจิตฺปทฺมวนาเทตฺย สปทฺมา ปทฺมโลจนา |
ปทฺมวกฺตฺรสฺย ปารฺเศฺว’ สฺย ปทฺมศฺรีริว ตสฺถุษี || 4.36 ||

“หญิงคนหนึ่งมีดวงตาเหมือนกับดอกบัวเดินออกจากป่าบัว มาพร้อมกับดอกบัว แล้วได้ยืนอยู่ข้าง ๆ พระกุมารผู้มีพระพักตร์เหมือนกับดอกบัวพระองค์นั้น” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 97)

กวียังได้กล่าวถึงหญ้า ซึ่งเป็นพืชจากธรรมชาติและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเรียบง่าย โดยพรรณนาให้เขียวสดงดงามดุจแก้วไพฑูรย์ สื่อถึงการยกระดับสิ่งที่ธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งทรงคุณค่า มิจำเป็นต้องพึ่งพาสมบัติหรูหราเพื่อก้าวสู่ความหลุดพ้น การที่พระกุมารประทับนั่งบนหญ้าเขียวสด จึงสื่อถึงความสะอาดและความเหมาะสมแห่งสถานที่ทำสมาธิ

หญ้าในที่นี้จึงไม่ใช่เพียงวัสดุรองนั่งเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องหมายของการเตรียมจิตใจให้บริสุทธิ์และเป็นธรรมชาติ เพื่อเข้าสู่หนทางแห่งความตั้งมั่น ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

นิษสาท ส ยตฺร เศาจวตฺยำ ภุวิ ไวฑูรฺยนิกาศศาทฺวลายามฺ |
ชคตะ ปฺรภววฺยเยา วิจินฺวนฺมนสศฺจ สฺถิติมารฺคมาลลมฺเพ || 5.9 ||

“ณ ที่นั้น พระกุมารทรงประทับนั่งบนภาคพื้นที่สะอาดซึ่งมีหญ้าเขียวสดงดงามดั่งแก้วไพฑูรย์ ในขณะที่ทรงใคร่ครวญถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของโลก พระองค์ก็ทรงก้าวขึ้นสู่หนทางแห่งความตั้งมั่นในพระทัย” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 115)

2.5 พรรณนาพืชที่เป็นสถานที่สำคัญแห่งการบรรลุและการตรัสรู้

กวีได้กล่าวถึงต้นโพธิ์และต้นหว้า ซึ่งเป็นฉากสำคัญของการตรัสรู้ กวีพรรณนาต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะทางจิตวิญญาณและเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนผ่านจิตใจ ต้นโพธิ์เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ชี้ให้เห็นถึงชัยชนะเหนือพญามารและกิเลสทั้งหลาย สะท้อนพลังของสมาธิ ปัญญา และความไม่หวั่นไหว อันนำไปสู่การตื่นรู้และความหลุดพ้น ดังนั้น ต้นโพธิ์จึงไม่ได้เป็นเพียงต้นไม้ หากแต่เป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมะ อันสูงสุดและเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนา อันประกาศชัยชนะของปัญญาเหนือความมืดมนของกิเลสอย่างแท้จริง กวีใช้รูปแบบอลังการประเภทสวภาโวกติ โดยกล่าวถึงต้นอัศวัตถะหรือต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาและความสงบเย็นเป็นบรรยากาศที่เหมาะแก่การเพ่งภาวนา รอบบริเวณนั้นยังมีหญ้าอ่อน ๆ ปกคลุมรอบบริเวณทำให้ทิวทัศน์ดูอ่อนโยน สดชื่น และสะอาดเป็นฉากที่ชวนให้จิตสงบ ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

วฺยวสายทฺวิตีโย’ ถ ศาทฺวลาสฺตีรฺณภูตลมฺ |
โส’ ศฺวตฺถมูลำ ปฺรยเยา โพธาย กฺฤตนิศฺจยะ || 12.115 ||

"ครั้งนั้น พระมุนีผู้มีความเด็ดเดี่ยวเป็นพระสหาย เมื่อทรงตัดสินพระทัยแน่วแน่ที่จะตรัสรู้แล้วจึงได้เสด็จไปยังโคนต้นอัศวัตถะ (อศฺวตฺถ) ที่มีบริเวณโดยรอบปกคลุมด้วยหญ้าอ่อน ๆ" (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 267)

2.6 พรรณนาพืชที่สื่อถึงความสุขชั่วคราวและเตือนสติ

กวีได้กล่าวถึงไม้กฤษณาที่นำมาเปรียบเทียบกับความสุขที่แปรเปลี่ยน ไม้กฤษณาให้ความสุขในฤดูหนาวแต่ก่อทุกข์ในฤดูร้อน ดังนั้น ไม้กฤษณาจึงเป็นสื่อเตือนให้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและชี้นำให้ละการยึดมั่นในวัตถุ กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ โดยใช้ไม้กฤษณาที่เป็นสัญลักษณ์ของวัตถุที่ให้ความสุขชั่วคราวแต่ไม่ยั่งยืน แม้จะหอมและให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว แต่กลับเป็นภาระในฤดูร้อน สะท้อนหลักธรรมเรื่องความไม่แน่นอน สิ่งที่เคยมีค่ากลับเปลี่ยนแปลงตามบริบทเป็นสุขที่ไม่จีรังและไม่ควรยึดติด ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

คฺรูณิ วาสำสฺยคฺรูณิ ไจว สุขาย ศีเต หฺยสุขาย ฆรฺเม |
จนฺทฺรำศวศฺจนฺทนเมว โจษฺเณ สุขาย ทุะขาย ภวนฺติ ศีเต || 11.42 ||

"เพราะว่าเครื่องนุ่งห่มที่หนาและไม้กฤษณาทั้งหลาย ย่อมมีเพื่อความสุขในฤดูหนาว (แต่) ย่อมมีเพื่อความทุกข์ในฤดูร้อน ส่วนแสงจันทร์และกระแจะจันทน์นั้นเล่า ย่อมมีเพื่อความสุขในฤดูร้อน (และ) ย่อมมีเพื่อความทุกข์ในฤดูหนาว" (สำเนียง เลื่อมใส, 2564: 231)

2.7 พรรณนาพืชที่แสดงสิ่งเย้ายวนและความยึดติดในโลก

กวีได้กล่าวถึงเถาวัลย์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความยึดติดในโลกียสุขและตัณหาเปรียบกับราชสมบัติหรือสิ่งที่ยั่วยวนใจในโลก ที่แม้น่าหลงใหลแต่แฝงโทษภัย สื่อถึงความเปราะบางของจิตใจที่ถูกผลักไสไปมาด้วยกรรมและอารมณ์ กวีพรรณนาธรรมชาติในลักษณะอลังการประเภทสวภาโวกติ โดยใช้เถาวัลย์ที่เป็นพืชที่ไร้หลักมั่นคงต้องพึ่งพาเหตุปัจจัยภายนอก และได้เปรียบเทียบกับการเวียนว่ายในวัฏสงสารที่หนีไม่พ้นจากความไม่เที่ยงที่ถูกเหนี่ยวรั้งด้วยตัณหาและกรรม เถาวัลย์ยังสะท้อนความเปราะบาง

และการยึดติดที่ฉุดรั้งจิตไม่ให้หลุดพ้น พระโพธิสัตว์จึงปฏิเสธการเกิดซ้ำ เพราะเห็นถึงความไร้สาระแห่งการยึดติดในสิ่งไม่เที่ยง ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

น จ ปฺรตารฺโย’ สฺมิ ผลปฺรวฺฤตฺตเย ภเวษุ ราชนฺ รมเต น เม มนะ |
ลตา อิวามฺโภธรวฺฤษฏิตาฑิตาะ ปฺรวฺฤตฺตยะ สรฺวคตา หิ จญฺจลาะ || 11.68 ||

“อนึ่ง อาตมาไม่ได้ถูกหลอกออกมาเพื่อให้ผลของกรรมทำงานต่อไป ดูก่อนมหาบพิตร จิตใจของอาตมาไม่ยินดีในการเกิดซ้ำแล้วซ้ำอีก เพราะว่าการเกิดซ้ำแล้วซ้ำอีกซึ่งมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน เปรียบเหมือนเถาวัลย์ที่ถูกฝนจากเมฆตกมากระทบอย่างรุนแรงสั่นส่ายไปมา” (สำเนียง เลื่อมใส, 2564 : 237)

บทสรุป

การพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ นับเป็นผลงานชั้นเยี่ยมที่แสดงให้เห็นถึงศิลปะการใช้อลังการประเภท “สวภาโวกติ” โดยเฉพาะในองค์ประกอบของสัตว์และพืช ซึ่งกวีได้เน้นให้เห็นถึงสัจธรรม ความไม่เที่ยง และความเชื่อมโยงกันของสรรพสิ่งในโลกอย่างลุ่มลึก สาระสำคัญของการพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์นี้ คือ การสร้างความงามและคุณค่าทางวรรณศิลป์ผ่านภาพธรรมชาติของสัตว์และพืช โดยเฉพาะการใช้อลังการประเภทสวภาโวกติหรือการพรรณนาธรรมชาติตามความเป็นจริง กวีอัศวโฆษได้อาศัยภาพธรรมชาติเพื่อสร้างบรรยากาศให้กลมกลืนกับเนื้อเรื่อง จนเกิดความสมจริง ถ้อยคำโวหารที่ประณีตช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่ละเอียดอ่อนทำให้ตัวละคร สัตว์ และพืช มีชีวิตสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวอย่างเป็นธรรมชาติ

การใช้สวภาโวกติในการบรรยายสัตว์ เช่น ม้ากันถกะที่สะท้อนความจงรักภักดี ช้างที่เปรียบกับบารมีและอำนาจ วัวและโคที่แทนความอุดมสมบูรณ์และความเมตตา รวมไปถึงสัตว์ป่าอย่างกวาง ราชสีห์ นก ผึ้ง และแมลงต่าง ๆ ล้วนได้รับการนำเสนอด้วยความหมายเชิงลึกเป็นนัยยะถึงความทุกข์ ความเปราะบางของชีวิต ความหลง หรืออุดมคติ

แห่งการหลุดพ้น สัตว์เหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบของบรรยากาศสังคมโบราณ และเป็นสื่อกลางของคุณค่าทางศีลธรรมในเวลาเดียวกัน

การพรรณนาพืชพรรณ เช่น สวนลุมพินีวัน ดอกมันทาระที่เป็นสัญลักษณ์แห่งบุญบารมีและไม้จันทน์ที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยขับเน้นความงาม ความบริสุทธิ์ และการยกย่องพระโพธิสัตว์ ธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืช จึงมิได้เป็นเพียงฉากหลังของเรื่อง หากแต่ยังเป็นภาพสะท้อนของชีวิตและหลักธรรม เชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมภายนอกกับความเป็นจริงของจิตใจ แสดงถึงความเปลี่ยนแปลง ความเมตตา และหนทางแห่งความหลุดพ้นได้อย่างลึกซึ้ง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กุสุมา รักษมณี. (2549). **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทธรรมสาร จำกัด.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2526). **พุทธจริต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2530). **คีตวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นิพัทธ์ แย้มเดช. (2563). “อลังการในบทสดุดีพระเกียรติในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ป.ส.ศาสตรี. (2550). **อลังการศาสตร์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า. (2562). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 136 ตอนที่ 69 ก.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สำเนียง เลื่อมใส (แปล) (2564). **พุทธจริต มหากาพย์มหาศาสดาโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

Winternitz Maurice. (1993). **History of Indian Literature Vol. ll**. Delhi: Motilal Banarsidass.

บทความ
วิชาการ

02

พระมาลัยคำหลวง: การวิเคราะห์เรื่องผู้แต่ง

Phra Malai Khamluang: Analysis of the Author

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ Natawut Klaisuwan
อาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Lecturer of the Thai Language Program, Faculty of Humanities,
Mahamakut Buddhist University, natawut.kla@mbu.ac.th

Received: January 10, 2025 | Revised: June 5, 2025 | Accepted: December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเรื่องผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง ใช้วิธีการศึกษาด้วยการอ่านแบบละเอียด ผลการศึกษาพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง โดยมีเหตุผลดังนี้ 1) มีการกล่าวถึงความเพียรพยายามในการแต่งอันปรากฏจากตัวบทพระมาลัยคำหลวง ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกที่มีการกล่าวถึงความเพียรพยายามในการแต่งเช่นกัน 2) เหตุที่สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวงด้อยกว่านันโทปนันทสูตรคำหลวง เพราะมีการนำนันโทปนันทสูตรคำหลวงมาปรับปรุงใหม่ในครั้งที่ 2 และเป็นการปรับปรุงอย่างพิถีพิถัน จึงทำให้สำนวนภาษาในนันโทปนันทสูตรคำหลวงมีความงดงามไพเราะมากกว่าสำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวง 3) โคลงที่ระบุว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นผู้แต่ง สามารถเชื่อถือได้แม้จะเป็นการเพิ่มเติมเข้าไปในภายหลัง

คำสำคัญ: พระมาลัยคำหลวง, การวิเคราะห์, ผู้แต่ง

Abstract

This academic article the objective is to study the author of Phra Malai Khamluang. The results of the study found that Prince Thammathibet is the author of Phra Malai Khamluang. For the following reasons: 1) There is mention of perseverance in composing. which appears from the Phra Malai Khamluang script, which is consistent with other writings of Prince Thammathibet, including Nanthopananthasutra Khamluang, Kap Ho Klong Praphas Than Thong Daeng, Kap Ho Klong Niras Thansok poem that is mentioned effort and effort in composing as well. 2) The reason that the language expressions in Phra Malai Khamluang is inferior to Nanthopananthasutra Khamluang Because Nanthopananthasutra Khamluang was revised for the second time. and it is a meticulous improvement. Therefore, the language expression Nanthopananthasutra Khamluang is more beautiful and melodious than the expressions in Phra Malai Kham Luang. 3) The poem that says Second King is the author. can be trusted Even if it is additional go in later.

Keyword: Phra Malai Khamluang, Analysis, Author

บทนำ

นักวิชาการวรรณคดี เช่น คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส (2562: 103) นิตยา กาญจนะวรรณ (2563: 70) ทวีศักดิ์ ญาณประทีป (2565: 91) ให้ข้อมูลเรื่องผู้แต่งพระมาลัยคำหลวงว่า เป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดมากไปกว่านั้นว่า เป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอย่างไร ทำให้มีนักวิชาการบางท่านแสดงความเห็นแย้งว่า พระมาลัยคำหลวงไม่ใช่พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เช่น ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา (2534: 86-88) ที่ให้เหตุผลว่าพระมาลัยคำหลวง ไม่มีข้อความตอนใดที่บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า เป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่ที่เข้าใจกันมาตลอดว่า พระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เนื่องจากมีข้อความในตอนท้ายของหนังสือบ่งบอกระยะเวลาที่แต่งพระมาลัยคำหลวงว่า แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2280 ซึ่งใกล้เคียงกับระยะเวลาที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงพระนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวง เมื่อ พ.ศ. 2279 ดังความว่า

เมื่อเสร็จศักราชได้ สองพัน
สองร้อยแปดสิบสรรค์ เศษเหล้า
สิบเบ็ดเดือนหกวัน พฤหัศ
เดือนห้าแรมเจ็ดเข้า เขตข้างปีมะเมีย

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา (2534: 87) กล่าวว่า โคลงข้างต้นทำให้นักวรรณคดีเชื่อกันว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง ทั้งนี้ยังอธิบายอีกว่าแม้จะมีโคลง 1 บท

ในสมุดไทยเล่มหนึ่ง อ้างว่าพระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ไม่อาจเชื่อถือได้ โคลงบทนั้น มีใจความว่า

สมุดมาลัยเลิศล้ำ ลิลิต
กรมพระราชวังคิด ว่าไว้
จบเสร็จเรื่องราวประดิษฐ์ (ประดับ) แต่ง
เพราะพร่ำทำยากได้ (แจ่มแจ้ง?) ใจจริง

เหตุที่ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา กล่าวว่า โคลงข้างต้นไม่อาจเชื่อถือได้นั้น เพราะเมื่อนำโคลงบทดังกล่าว ไปตรวจสอบกับสมุดไทยเรื่องพระมาลัยคำหลวงเล่มอื่น ๆ กลับไม่พบโคลงบทดังกล่าวเลย จึงเห็นได้ว่าสมุดไทยเล่มที่อ้างข้อมูลว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นผู้นิพนธ์พระมาลัยคำหลวงไม่สามารถเชื่อถือได้ ทั้งนี้หากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นผู้นิพนธ์พระมาลัยคำหลวงจริง พระองค์จะต้องประกาศอย่างเป็นทางการว่าทรงเป็นผู้นิพนธ์ ดังที่ทรงกล่าวไว้ในนันโทปนันทสูตรคำหลวง

ในประเด็นเดียวกันนี้ นิยะดา เหล่าสุนทร (อ้างถึงในพิสิทธิ์ กอบบุญ, 2561: 209) ได้ชี้แจงเกี่ยวกับโคลงที่ให้ข้อมูลว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวงนั้น ไม่มีความเป็นไปได้ เพราะโคลงบทดังกล่าวเป็นของเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง นอกจากนี้ลายมือที่ปรากฏในโคลงบทนั้น ยังมีลักษณะแตกต่างจากลายมือที่เขียนเนื้อความทั้งหมด

พิสิทธิ์ กอบบุญ (2561: 208) มีความเห็นว่า พระมาลัยคำหลวงไม่ใช่พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยให้เหตุผลว่า โคลงตอนท้ายที่ระบุว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง อาจเป็นโคลงที่มีการเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง หากพระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจริง พระองค์จะต้องแจ้งอย่างเป็นทางการว่าทรงเป็นผู้แต่ง ดังที่ทรงแจ้งเอาไว้ในนันโทปนันทสูตรคำหลวง นอกจากนี้ลักษณะการใช้สำนวนภาษาของพระมาลัยคำหลวง มีความด้อยกว่านันโทปนันทสูตรคำหลวง ที่มีความงาม

วิจิตรอลังการ หากเป็นพระนิพนธ์ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประสงค์ให้เป็นคำหลวงแล้ว จะต้องใช้สำนวนภาษาที่งดงาม และวิจิตรอลังการมากกว่านี้

อย่างไรก็ดีผู้เขียนบทความไม่ปักใจเชื่อ ตามคำกล่าวของนักวิชาการทั้ง 3 ท่าน ดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะจากการศึกษาตัวบทพระมาลัยคำหลวง ด้วยวิธีการอ่านแบบละเอียด และนำไปเปรียบเทียบกับพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า พระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ซึ่งจะได้ชี้แจงรายละเอียดต่อไป

พระมาลัยคำหลวง : พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

จากการทบทวนแนวคิดของนักวิชาการตามที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้มองเห็นประเด็นที่นักวิชาการนำเสนอว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่ใช่ผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง โดยเหตุผลที่นักวิชาการได้อ้างไว้ มี 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ไม่ปรากฏพระนามเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในตัวบทพระมาลัยคำหลวง 2) สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวงด้อยกว่านันโทปนันทสูตรคำหลวง 3) สมุดไทยเล่มที่มีข้อความอ้างถึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เขียนขึ้นภายหลัง ไม่มีความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้ผู้เขียนบทความจะได้นำเสนอให้เห็นว่า แท้จริงแล้วพระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดังนี้

1. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงแต่งพระมาลัยคำหลวง แม้จะไม่ปรากฏพระนามในตัวบท

แม้ว่าพระมาลัยคำหลวง จะไม่ปรากฏพระนามเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่สันนิษฐานได้ว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง ทั้งนี้ผู้เขียนบทความพิจารณาจากเนื้อความในโคลงตอนท้าย 2 บท ความว่า

จอมจักรจักใคร่คุ้ม ครองสัตว์
ส่งสารสารสั่งอรรถ ถี่ถ้อง
ทรงธรรมธรรมเตือนตัด ตัดบาป
สิ้นกรรมกรรมจักข้อง ข่ายเปลื้องพบองค์

เดชะข้ากล่าวแกล้ง *ศุภสาร*
เดชะแถลงนิทาน *เทียบไว้*
เดชะเพียรเจียรกาล *จนเสร็จ*
เดชะบุญแต่งให้ *พบไท้ทรงธรรม*
(กรมศิลปากร, 2545: 186-187)

ความจากโคลง 2 บทข้างต้น หากพิจารณาแต่เพียงผิวเผิน จะเห็นได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงกล่าวถึงพระศรีอริยเมตไตรยที่ส่งสารมายังมวลมนุษย์เพื่อให้ละเว้นการทำบาป อันนำไปสู่การสิ้นกรรม แล้วจะได้พบกับพระองค์ นอกจากนี้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังทรงกล่าวอีกว่า ด้วยผลแห่งความเพียรพยายามในการแต่งพระมาลัยคำหลวงจนสำเร็จ ขอจงเป็นกุศลดลให้พระองค์ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรยในภายหน้า ทั้งนี้หากพิจารณาให้ละเอียดลึกลงไปกว่านั้น จะเห็นได้ว่าโคลง 2 บทข้างต้น มีความหมายโดยนัยซ่อนอยู่

ความหมายโดยนัยที่ซ่อนอยู่นั้น ผู้เขียนบทความตีความว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้รับคำตักเตือนจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ให้ปฏิบัติตนให้พ้นจากหนทางที่นำไปสู่บาป เพราะหากปฏิบัติตนเป็นคนดีแล้ว อีกไม่นานก็จะได้กลับมาพบองค์พระราชบิดา ดังปรากฏในโคลงบทที่ 1 ว่า *ส่งสาร สารสั่งอรรถ ถี่ถ้อง ทรงธรรมธรรมเตือนตัด ตัดบาป สิ้นกรรม กรรมจักข้อง ข่ายเปลื้องพบองค์* (กรมศิลปากร, 2545: 186) ซึ่งอาจหมายถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คลายพระพิโรธจากการที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเคยทำความผิดร้ายแรง โดยการลอบสังหารพระภิกษุเจ้าฟ้านเรนทร์ กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ พระราชนัดดาองค์โปรด ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ส่วนความจากโคลงบทที่ 2 เป็นคำอธิษฐานของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ขอให้ผลบุญแห่งความเพียรพยายามในการแต่งพระมาลัยคำหลวงจนเสร็จ ดลให้พระองค์ได้กลับไปพบสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชบิดาอีกครั้ง

เหตุผลของผู้เขียนบทความ สอดคล้องกับความเห็นของประคอง เจริญจิตรกรรม (2554: 79) ที่ได้นำเสนอว่า โคลง 2 บทข้างต้น มีข้อความที่ควรพิจารณา คือ *สิ้นกรรม*

กรรมจักข้อง ข่ายเปลื้องพบองค์ โดยคำว่า *พบองค์* อาจหมายถึง *พระศรีอริยเมตไตรย* ก็ได้ แต่ก็สามารถตีความได้อีกประการว่าหมายถึง *สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ* พระราชบิดาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ข้อความว่า *สิ้นกรรม* ก็ยังแฝงนัยว่า อาจหมายถึงการได้รับพระราชทานอภัยโทษจากความผิดที่ทรงก่อไว้ และได้กลับไปเข้าเฝ้าพระราชบิดาดังเดิม ซึ่งสอดคล้องกับข้อความที่ว่า *ข่ายเปลื้องพบองค์* ทั้งนี้เนื้อความในโคลงบทต่อมา ได้แสดงให้เห็นคำอธิษฐานอันเป็นความหวังของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรว่า ด้วยอำนาจแห่งความเพียรพยายามในการแต่งพระมาลัยคำหลวงจนสำเร็จ ขอจงเป็นบุญกุศลดลให้พระองค์ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรยในกาลภายหน้า ซึ่งอาจหมายถึงการได้กลับไปพบสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชบิดาอีกครั้ง

ทั้งนี้จากการศึกษาตัวบทพระมาลัยคำหลวง โดยนำไปเปรียบเทียบกับพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ทำให้ผู้เขียนบทความพบว่า พระมาลัยคำหลวง นันโทปนันทสูตรคำหลวง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก มีลักษณะร่วมกันคือ แสดงให้เห็นความเพียรพยายามในการแต่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ดังที่ทรงกล่าวไว้ในตอนสุดท้ายของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ความว่า

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ไชยเชษฐสุริย์วงศ์เพียร
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร จำเนียรกาลนานสืบไป
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เจ้า ทรงเขียน
*ไชยเชษฐสุริย์วงศ์**เพียร** เลิศหล้า*
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร ในโลกย์
จำเนียรกาลนานช้า อ่านอ้างสรรเสริญ

(กรมศิลปากร, 2545: 248)

สำหรับเนื้อความในตอนต้นของกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้แสดงให้เห็นความเพียรพยายามของพระองค์ในการแต่งเช่นกัน โดยทรงกล่าวไว้ในรูปแบบของโคลงกระทู้ ความว่า

*เจ้าฟ้า ธรรมท่านแท้ **พยายาม***
ธิเบศร์ กุมารนาม บอกแจ้ง
ไชยเชษฐ ปัฐาคาม ภิรภาพ
สุริยวงศ์ ทรงกาพย์แกล้ง กล่าวเกลี้ยงโคลงการ

(กรมศิลปากร, 2545: 255)

ขณะที่เนื้อความในตอนสุดท้ายของนันโทปนันทสูตรคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ก็ทรงกล่าวถึงความเพียรพยายามของพระองค์ในการแต่งจนสำเร็จ โดยแต่งเป็นโคลงกระทู้ที่มีเนื้อความ และการใช้คำแบบเดียวกับกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ดังนี้

*เจ้าฟ้า ธรรมท่านแท้ **พยายาม***
ธิเบศร กุมารนาม บอกแจ้ง
ไชยเชษฐ ปัญญาคาม ภิรภาพ
สูริยวงษ์ ธรงแต่งแกล้ง กล่าวเกลี้ยงนนโท

(กรมศิลปากร, 2545: 154)

ส่วนเรื่องพระมาลัยคำหลวงก็มีเนื้อความในตอนสุดท้าย ที่แสดงให้เห็นความเพียรพยายามของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในการแต่ง ดังนี้

เดชะข้ากล่าวแกล้ง ศุภสาร
เดชะแถลงนิทาน เทียบไว้
*เดชะ**เพียร**เจียรกาล จนเสร็จ*
เดชะบุญแต่งให้ พบไท้ทรงธรรม

(กรมศิลปากร, 2545: 187)

จากเหตุผลที่กล่าว ผู้เขียนบทความจึงเสนอความเห็นว่า พระมาลัยคำหลวง เป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เพราะมีลักษณะร่วมกันในเรื่องการแสดงให้เห็นความเพียรพยายามในการแต่งพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

2. เหตุที่สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวงด้อยกว่าสำนวนภาษาในนันโทปนันทสูตรคำหลวง

นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวง มีความงามวิจิตรสู้สำนวนภาษาในนันโทปนันทสูตรคำหลวงไม่ได้ ผู้เขียนบทความจึงตรวจสอบเนื้อความจากนันโทปนันทสูตรคำหลวงพบว่า มีการนำเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง มาปรับปรุงใหม่เป็นครั้งที่ 2 หลังจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้รับการสถาปนาให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จึงทำให้มีการขัดเกลาสำนวนภาษาให้มีความงดงามอลังการมากขึ้น ซึ่งสำนวนภาษาเดิมก่อนการปรับปรุง อาจมีความเท่าเทียมกับเรื่องพระมาลัยคำหลวง

เหตุที่ผู้เขียนบทความกล่าวว่า มีการนำนันโทปนันทสูตรคำหลวงมาปรับปรุงใหม่เป็นครั้งที่ 2 เพราะเนื้อความในนันโทปนันทสูตรคำหลวงได้บอกเอาไว้อย่างชัดเจนว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีช่วงเวลาในการแต่ง 2 ครั้ง กล่าวคือ แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2279 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังทรงผนวช และยังไม่ได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ดังความว่า

> *เมื่อแรกแต่งพระมหาชาติคำหลวงนั้น จุลสักราชได้ 844 ศก* ***แต่งนนโทปนนทสูตรคำหลวงครั้งนี้ จุลสักราชได้ 1098 ศก*** *ว่างกันอยู่ถึง 254 ปี*
>
> (กรมศิลปากร, 2545: 154)

ข้อความที่พิมพ์ตัวหนา (เน้นโดยผู้เขียนบทความ) บ่งบอกถึงปีที่แต่งนันโทปนันทสูตรคำหลวงว่า แต่งเสร็จ เมื่อ จ.ศ. 1098 ตรงกับ พ.ศ. 2279 ซึ่งเป็นการแต่งในครั้งที่ 1 ต่อมาหลังจากที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้รับการสถาปนาให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว จึงมีการนำเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง มาปรับปรุงใหม่อีกครั้ง ดังความว่า

อหं อันว่าข้า สิริปาโล ผู้ชื่อพระมหาสิริบาลกประกาศ นาวจท โดยพระนาม แต่บูรรพาทิบรรพัชช ครั้นนิวัตรนิเวศน เปนกระษัตรเพศวะรำ ธมฺมธิเปสฺ สชยเชฏฐ สุริยวัส นาม ชื่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยะเชษฐสุริยวงษ สถิตรัทยงศฤงคาร วังบวรสถานมงคล ดำกลเปนฝ่ายหน้า แลข้านี้กลำแดงบท สงฺคายามิ แต่งสิลิษฐพจนคำสยาม สิลิฏฐ์ ให้เกลี้ยงเกลาตามในพระบาฬี นนฺโทปนนฺทวตฺถุ ซึ่งมีในนนโทปนนทพัศดุ พหุสมฺผสฺสกं แลมีบทสัมผัสสะอันเจรอญ

(กรมศิลปากร, 2545: 154)

จากบทประพันธ์ที่ยกมา จะเห็นได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงกล่าวถึงพระองค์เองว่าในขณะที่ทรงผนวชนั้น ทรงมีสมณฉายาว่า สิริปาโล (สิริบาล) ครั้นทรงลาผนวช กลับมาใช้ชีวิตในเพศฆราวาสแล้ว ทรงได้รับการสถาปนาให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์จึงได้นำนันโทปนันทสูตรคำหลวง มาขัดเกลาสำนวนให้ถูกต้องตามพระบาลี และมีสัมผัสอันไพเราะมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงมีความพิถีพิถันในการสรรค์สร้างนันโทปนันทสูตรคำหลวงเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษาหรือความงามของต้นฉบับ ที่มีการปิดทองอย่างงดงามที่หน้าปกสมุดไทยทั้งยังใช้ตัวอักษรไทยย่อ อักษรขอมย่อ ที่มีลายมือของอาลักษณ์บรรจงเขียนอย่างงามวิจิตร (จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และยรรยงค์ สิกขะฤทธิ์, 2561: 21)

ส่วนพระมาลัยคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอาจทรงรอที่จะปรับปรุงต่อไปในภายหน้า เหตุที่ยังไม่ทรงปรับปรุงพระมาลัยคำหลวง อาจเป็นเพราะนันโทปนันทสูตรคำหลวงมีความสำคัญต่อพระองค์มากกว่า เนื่องจากแสดงให้เห็นเรื่องราวตอนสำคัญในช่วงชีวิตของพระองค์ คือช่วงที่ทรงกระทำความผิด ลอบสังหารพระภิกษุ เจ้าฟ้านเรนทร์ กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ พระญาติผู้พี่ที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงคิดว่าอาจเป็นศัตรูราชสมบัติ แต่แล้วเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกลับต้องพึ่งบารมีของพระภิกษุเจ้าฟ้านเรนทร์ กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ เพื่อให้พ้นราชภัย ทำให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงสำนึกผิด และคลายจากมิจฉาทิฏฐิเฉกเช่นพญานันโทปนันทนาคราชที่คิดปองร้ายพระมหาโมคคัลลานะ แต่เมื่อ

พญานันโทปนันทนาคราชได้รับการสั่งสอนจากพระมหาโมคคัลลานะด้วยความเมตตา จึงทำให้หลุดพ้นจากมิจฉาทิฏฐิ เชื่อฟังพระเถระและยอมรับในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ผู้เขียนบทความยังมีข้อสันนิษฐานว่า เหตุที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่ได้บอกว่าพระองค์เป็นผู้แต่งพระมาลัยคำหลวง อาจเป็นเพราะว่า พระมาลัยคำหลวง เป็นงานนิพนธ์ในระยะแรก ๆ ที่พระองค์ทรงเริ่มแต่งหนังสือ ทั้งนี้แม้ว่าจะทรงพระนิพนธ์นันโทปนันทสูตรคำหลวงไปก่อนหน้าแล้ว แต่พระองค์อาจยังไม่มีความมั่นพระทัยในสำนวนภาษาที่ทรงใช้ว่ามีความงดงามวิจิตรอลังการมากเพียงใด จึงยังไม่ทรงกล้าแสดงฝีมือ นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าการที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จะประกาศว่าพระองค์ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องใด พระองค์จะต้องมีความมั่นพระทัยว่า สำนวนภาษาที่ทรงใช้ในการนิพนธ์นั้น ต้องเป็นสำนวนภาษาที่มีความไพเราะสละสลวย

นอกจากนี้ ยังเห็นได้อีกว่า ความมั่นพระทัยในการใช้สำนวนภาษาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเกิดขึ้นหลังการดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว เพราะผลงานที่ทรงนิพนธ์ในช่วงนี้ ล้วนแสดงให้เห็นว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีความมั่นพระทัยอย่างเปี่ยมล้นในสำนวนภาษาที่ทรงใช้ว่ามีความไพเราะ สละสลวย ดังความในตอนท้ายของกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไชยเชษฐสุริย์วงศ์เพียร
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร จำเนียรกาลนานสืบไป
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เจ้า ทรงเชียน
ไชยเชษฐสุริย์วงศ์เพียร เลิศหล้า
แต่งไว้ให้สถิตเสถียร ในโลกย์
จำเนียรกาลนานช้า อ่านอ้างสรรเสริญ
เจ้าฟ้า หนุ่มน้อยราช กุมาร
ธรรม์ ธำรงกลอนการ ยั่วแย้ม
ธิเบศร์ วราสถาน ไชยเชษฐ
สุริย์วงศ์ ทรงโคลงแต้ม แต่งไว้วานสงวน

เจ้าฟ้า เลิศล้ำโพธิ สมภาร
กรมขุน หลวงพญากราน กราบเกล้า
เสนา นราบาน ใจชื่น ชมนา
พิทักษ์ รักษาเช้า ค่ำด้วยใจเกษม

จบ จนจอมโลกย์เจ้า คืนวัง
บ พิตรสถิตบัลลังก์ เลิศหล้า
ริ ร่างกาพย์โคลงหวัง ชนโลก อ่านนา
บูรณ์ พระโคลงเจ้าฟ้า ธิเบศร์เจ้าจงสงวน
อักษรเรียบร้อยถ้อย คำเพราะ
ผู้รู้อ่านสารเสนาะ เรื่อยหรี้
บ่รู้อ่านไม่เหมาะ ตรงเทิ่ง ไปนา
ทำให้โคลงทั้งนี้ ชั่วช้าเสียไป
อักษรสรรค์สร้างช่าง ชุบจาน
โคลงก็เพราะเสนาะสาร แต่งไว้
ผู้รู้อ่านกลอนการ พาชื่น ใจนา
ผู้บ่รู้อ่านให้ ขัดข้องเสียโคลง

(กรมศิลปากร, 2545: 338)

3. สมุดไทยเล่มที่มีข้อความอ้างถึงกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเขียนขึ้นภายหลัง ไม่มีความน่าเชื่อถือ

ในประเด็นดังกล่าวนี้ แม้จะมีนักวิชาการให้เหตุผลว่า เป็นส่วนที่แต่งเพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง และพบว่ามีอยู่ในสมุดไทยเพียงเล่มเดียวเท่านั้น แต่ผู้เขียนบทความขอเสนอความคิดเห็นว่า แม้จะเป็นส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง แต่ก็มีความน่าเชื่อถือ เหตุที่ผู้เขียนบทความกล่าวดังนี้เนื่องจากตัวบทพระมาลัยคำหลวง ได้บ่งบอกระยะเวลาที่แต่งเอาไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

เมื่อเสร็จศักราชได้	***สองพัน***
สองร้อยแปดสิบสรรค์	***เศษเหล้า***
สิบเบ็ดเดือนหกวัน	*พฤหัศ*
เดือนห้าแรมเจ็ดเข้า	*เขตข้างปีมะเมีย*

(กรมศิลปากร, 2545: 187)

โคลงข้างต้นให้ข้อมูลเกี่ยวกับปีที่แต่งพระมาลัยคำหลวงสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยว่าตรงกับ พ.ศ. 2280 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรยังทรงผนวชอยู่ และตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ดังนั้นพระมาลัยคำหลวง จึงเป็นวรรณคดีที่แต่งในรัชกาลนี้ ส่วนข้อมูลที่ว่า

สมุดมาลัยเลิศล้ำ	*ลิลิต*
กรมพระราชวังคิด	***ว่าไว้***
จบเสร็จเรื่องราวประดิษฐ์	*(ประดับ) แต่ง*
เพราะพร่ำทำยากได้	*(แจ่มแจ้ง?) ใจจริง*

(กรมศิลปากร, 2545: 187)

แม้นักวิชาการจะแสดงความคิดเห็นว่า โคลงบทดังกล่าวไม่มีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นโคลงที่แต่งเพิ่มเข้ามาภายหลัง อีกทั้งลายมือของผู้เขียนก็ต่างกัน แต่ผู้เขียนบทความขอแสดงความคิดเห็นว่าโคลงบทนี้ แม้จะเขียนขึ้นภายหลัง แต่ก็อาจเขียนขึ้นหลังจากที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่นาน

สรุป

การศึกษาพระมาลัยคำหลวงในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า แท้จริงแล้ววรรณคดีเรื่องนี้ใครเป็นผู้แต่ง ซึ่งผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เป็นผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ ตามความรับรู้กันแต่เดิม

แต่เหตุที่นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า พระมาลัยคำหลวงไม่ใช่พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เนื่องจาก 1) เนื้อความในเรื่องไม่ปรากฏพระนามของพระองค์ ดังที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ 2) สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวง ด้อยกว่าสำนวนภาษาในนันโทปนันทสูตรคำหลวง 3) ข้อความในโคลงที่ระบุว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นผู้แต่งไม่มีความน่าเชื่อถือ

ผลจากการศึกษาพระมาลัยคำหลวงด้วยวิธีการอ่านละเอียด ทำให้พบว่า พระมาลัยคำหลวงเป็นพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เนื่องจากเนื้อความในพระมาลัยคำหลวงได้แสดงให้เห็นความเพียรพยายามในการแต่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เฉกเช่นพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ คือ นันโทปนันทสูตรคำหลวง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ทั้งนี้เหตุที่สำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวงด้อยกว่าสำนวนภาษาในนันโทปนันทสูตรคำหลวง เป็นผลสืบเนื่องมาจากนันโทปนันทสูตรคำหลวง มีการนำมาปรับปรุงขัดเกลาสำนวนภาษาใหม่เป็นครั้งที่ 2 หลังจากที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้รับการสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว จึงทำให้สำนวนภาษาของนันโทปนันทสูตรคำหลวงมีความงดงามไพเราะ มากกว่าสำนวนภาษาในพระมาลัยคำหลวง

ส่วนสมุดไทยเล่มหนึ่งที่มีข้อความระบุว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นผู้แต่งไม่มีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นส่วนที่เขียนเพิ่มเข้าไปภายหลังนั้น ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่า อาลักษณ์เป็นผู้เขียนเพิ่มเติมเข้าไปภายหลังจากที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2545). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.

กุหลาบ มัลลิกะมาส, คุณหญิง. (2562). **ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และยรรยงค์ สิกขะฤทธิ์. (2561). **รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวงฉบับสมุดไทยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐ์สุริยวงศ์.** คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2565). **วรรณกรรมศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

นิตยา กาญจนะวรรณ. (2563). **วรรณกรรมอยุธยา.** พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2554). เจ้าฟ้าธรรมธิเบศทรงนิพนธ์เรื่องพระมาลัยคำหลวงก่อนเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง. **วารสารศิลปศาสตร์,** 11, 2: 72-80.

พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2561). วิชากวี : แนวคิดของ “คำหลวง” ในพระนลคำหลวงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์,** 35, 2: 200-228.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2534). คำหลวง. ใน **วรรณวิทยา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความ
วิชาการ

03

“อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี*: รากฐานอภิธานศัพท์และการจัดระเบียบภาษาไทยก่อนสมัยใหม่

“Aksornsap” in Chindamani: Foundations of Glossarial Tradition and the Pre-Modern Ordering of the Thai Language

ปรัชญา ปานเกตุ Prachya Parnkate
ผู้ช่วยศาสตราจารย์, นักวิชาการอิสระ
Assistant Professor, Independent Scholar, pratya54@gmail.com

Received: September 3, 2025 | Revised: December 19, 2025 | Accepted: December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์ “อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี ในฐานะโครงสร้างอภิธานศัพท์เชิงจารีตที่ทำหน้าที่จัดระเบียบภาษา ถ่ายทอดความรู้ และกำกับโลกทัศน์ทางภาษาในสังคมไทยก่อนสมัยใหม่ งานศึกษานี้นำเสนอสามมิติหลัก ได้แก่ (1) กลวิธีนิยามและการจัดกลุ่มคำซึ่งสะท้อนระเบียบความรู้แบบจารีต (2) บทบาทในระบบการศึกษาของวัดและราชสำนักในฐานะสื่อถ่ายทอดศีลธรรม วรรณคดี และอำนาจ และ (3) มรดกทางความคิดที่สืบทอดสู่ *คำฤษฎี ปทานุกรม* และพจนานุกรมสมัยใหม่ โดยเทียบเคียงกับ *ไวพจน์พิจารณ์* เพื่ออธิบายความต่อเนื่องและการเปลี่ยนผ่านสู่ภาษาศาสตร์สมัยใหม่ การวิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารเชิงเปรียบเทียบ (textual /comparative analysis) ผลการศึกษาชี้ว่า “อักษรศัพท์” เป็นระเบียบวาทกรรมที่ผสานภาษาและศีลธรรมเข้าไว้ด้วยกัน และทำหน้าที่เป็นรากฐานของการจัดทำอภิธานศัพท์และพจนานุกรมไทยในระยะต่อมา

คำสำคัญ: อักษรศัพท์, จินดามณี, อภิธานศัพท์แบบจารีต, การจัดระเบียบภาษา, ภาษาและอำนาจ

Abstract

This article examines *Aksornsap* in *Chindamani* (compiled by Phra Horathibodi) as a traditional glossarial structure that functioned to organize language, transmit knowledge, and shape linguistic worldviews in pre-modern Siamese society. The study highlights three dimensions: (1) definitional strategies and word-grouping methods that reflect traditional systems of knowledge, (2) the role of *Aksornsap* in monastic and courtly education as a medium for transmitting morality, literature, and authority, and (3) its intellectual legacy in later works such as *Khamritsadi*, *Pathanukrom*, and modern Thai dictionaries, examined comparatively with *Waiphotphichan* to explain the continuity and transition toward modern linguistics. Methodologically, the study employs textual and comparative analysis. The findings argue that *Aksornsap* should be understood as a discursive order interweaving language and morality within the educational and cultural contexts of pre-modern Siam.

Keywords: Aksornsap, Chindamani, Traditional Glossarial Lexicon, Language Ordering, Language and Power

บทนำ

ในบรรดาเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนภาษาไทย *จินดามณี* เป็นตำราแบบเรียนที่มีความสำคัญยิ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา และยังคงมีอิทธิพลสืบเนื่องมาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะหมวด “อักษรศัพท์” ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นรากฐานของอภิธานศัพท์ไทย ลักษณะการรวบรวมถ้อยคำอย่างเป็นระบบ การให้นิยามอย่างกระชับ และการจัดกลุ่มคำ (lexicography) อย่างมีเป้าหมาย สะท้อนกระบวนการจัดระเบียบภาษาในระยะต้น

อักษรศัพท์ใน *จินดามณี* แสดงลักษณะการจัดระบบความรู้ทางภาษาในบริบทก่อนสมัยใหม่ โดยเน้นการจัดกลุ่มคำ การเชื่อมโยงเสียงกับความหมาย และการฝึกจดจำศัพท์มากกว่าการเรียงลำดับอักษรและการจำแนกชนิดคำตามมาตรฐานพจนานุกรมสมัยใหม่ ผู้เรียบเรียงซึ่งเชื่อกันว่าคือพระโหราธิบดีในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ นำเสนอศัพท์ภาษาไทยโดยใช้การเปรียบเทียบเสียงและรูปอักษร เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจการใช้คำที่ออกเสียงใกล้เคียงกันแต่สะกดแตกต่างกัน เช่น *บาตร บาท บาศ* วิธีการนี้แสดงถึงความพยายามในการกำกับภาษาเขียนให้เป็นแบบแผนและเป็นระบบสำหรับการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน

จินดามณีได้รับการคัดลอกและปรับปรุงต่อเนื่องโดยกวี นักปราชญ์ และผู้ทรงคุณูปการทางภาษา อาทิ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท รวมทั้งนักวิชาการตะวันตกอย่างหมอบรัดเลย์ สถานะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของตำราเล่มนี้ในฐานะแก่นกลางขององค์ความรู้ด้านภาษา

และวรรณคดี ซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างระเบียบการศึกษาและอุดมการณ์ทางภาษาในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะความพยายามกำหนดมาตรฐานด้านเสียง อักษร และศัพท์ไทยให้สอดคล้องกับแนวทางทางวิชาการที่เริ่มเป็นที่ยอมรับในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ “อักษรศัพท์” ในฐานะกลไกสำคัญของการเรียนรู้ภาษาไทยโบราณ และชี้ให้เห็นโครงสร้าง แนวคิด และหน้าที่ทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในระบบการจัดคำ โดยมีสมมุติฐานว่า “อักษรศัพท์” สะท้อนโลกทัศน์ของภาษาในฐานะเครื่องมือของการถ่ายทอดความรู้ การหล่อหลอมค่านิยม และการจัดระเบียบการเรียนรู้ในสังคมไทยก่อนสมัยใหม่

ความหมายและขอบเขตของ “อักษรศัพท์”

คำว่า “อักษรศัพท์” ปรากฏในช่วงต้นของ *จินดามณี* ถัดจากบทประณามพจน์ โดยมีข้อความระบุว่า “ข้อยข้าเขียนตามฉบับ อาทิศัพท์อักษร ด่งงนี้” (พระโหราธิบดี, 2485: 1) ข้อความนี้สะท้อนเจตนาของผู้เรียบเรียงในการรวบรวมคำศัพท์เป็นกลุ่มคำเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ แม้ในตอนแรกยังไม่ปรากฏวิธีจัดกลุ่มหรือการให้นิยามอย่างเป็นระบบ แต่ถือเป็นจุดตั้งต้นของการสถาปนาระบบถ้อยคำที่มีลักษณะใกล้เคียงอภิธานศัพท์

ในเชิงนิรุกติศาสตร์ คำว่า “อักษรศัพท์” ประกอบด้วย “อักษร” และ “ศัพท์” คำว่า “อักษร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง “ตัวหนังสือ, วิชาหนังสือ” มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต *อกฺษร* แปลว่า “ไม่แตกสลาย, คงทน, ตัวอักษร” ซึ่งในวัฒนธรรมอินเดียหมายถึงหน่วยพื้นฐานของเสียงหรือถ้อยคำอันเป็นอมตะ ส่วนคำว่า “ศัพท์” มีรากจากสันสกฤต *ศพฺท* และบาลี *สทฺท* แปลว่า “เสียง” หรือ “คำ” และได้ขยายความหมายในภาษาไทยให้ครอบคลุมถึง “คำยากที่ต้องแปล” รวมถึง “เรื่องราวหรือสาระ” ดังปรากฏในสำนวน “ฟังไม่ได้ศัพท์ จับไปกระเดียด” ที่สะท้อนการตีความหมายผิดพลาดของถ้อยคำ

เมื่อนำมาประกอบกัน “อักษรศัพท์” จึงหมายถึง “ถ้อยคำที่สัมพันธ์กับอักษร” หรือ “คำและเสียงที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ภาษาเขียน” โดยเฉพาะในบริบทโบราณที่การจัดคำมีเป้าหมายด้านการศึกษาภาษา อักขรวิธี และวรรณคดี ครอบคลุมทั้งการอ่าน การเขียน และการทำความเข้าใจเนื้อหาที่ตั้งอยู่บนระเบียบจารีต

การใช้คำว่า “อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี* เป็นการจัดระบบองค์ความรู้ด้านภาษาไทยที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม จารีต และศีลธรรม มีบทบาทในการปลูกฝังแนวคิดทางสังคมผ่านภาษา และสะท้อนโลกทัศน์ของยุคสมัยที่มองภาษาในฐานะกลไกกำกับความรู้และอำนาจในสังคมไทยโบราณ

ลักษณะสำคัญของ “อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี* จำแนกเป็นประเด็นหลัก ได้แก่ (1) เป็นรายการคำศัพท์ที่ให้นิยามสั้น กระชับ และชัดเจน (2) มุ่งอธิบายคำที่ผู้เรียนไม่เข้าใจ เช่น คำสำหรับเจ้านาย คำบาลี–สันสกฤต ศัพท์จากคัมภีร์ศาสนา และศัพท์ในวรรณคดี (3) มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการเรียนการสอนในวัดและราชสำนัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาในยุคก่อนสมัยใหม่ (4) ทำหน้าที่เสมือนต้นแบบอภิธานศัพท์ แม้ยังไม่ปรากฏการเรียงลำดับอักษรหรือการจำแนกชนิดคำ

คำศัพท์ที่บรรจุใน “อักษรศัพท์” ส่วนใหญ่เป็นคำที่มีน้ำหนักทางวัฒนธรรม เช่น “กุลียุคค”, “นรกานต์”, “สรรพัชดาญาณ”, “ถวายอาเศียรพาท”, “มหันตมหิตราชา”, “สมบัติแห่งพระมหากษัตริย์”, “เพาพาล”, “รศเอมโอช” คำเหล่านี้สัมพันธ์กับศาสนา การปกครอง และวรรณคดี การคัดเลือกสะท้อนความตั้งใจรักษาระบบถ้อยคำของชนชั้นนำและการกำกับความรู้ผ่านภาษาในฐานะเครื่องมือทางวัฒนธรรมและการศึกษาในสังคมจารีต

เมื่อเปรียบเทียบกับพจนานุกรมสมัยใหม่ “อักษรศัพท์” แสดงจุดร่วมด้านวัตถุประสงค์ในการอธิบายคำยากหรือคำที่มีความหมายคลุมเครือ อย่างไรก็ดี โครงสร้างแตกต่างอย่างชัดเจน เนื่องจากมิได้จัดเรียงตามอักษร ไม่ระบุชนิดคำ และไม่ยกตัวอย่างประกอบประโยค ถึงกระนั้น การจัดกลุ่มคำและการให้นิยามที่มีเป้าหมายเฉพาะได้วางรากฐานให้แก่การพัฒนาพจนานุกรมไทยในเวลาต่อมา

งานศึกษาด้านประพันธศาสตร์ยังระบุว่า *จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี ทำหน้าที่เป็นแบบเรียนที่ผสานภาษาราชการเข้ากับกลวิธีทางวรรณศิลป์ โดย “อักษรศัพท์” ถูกวางเคียงข้างหัวข้ออื่น เช่น อักขรวิธีและกฎเกณฑ์การประพันธ์ ซึ่งสะท้อนความพยายามสถาปนามาตรฐานภาษาไทยในระยะต้น (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2543: 123–138)

กลวิธีการให้ความหมายใน “อักษรศัพท์”

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของ “อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี* คือรูปแบบและวิธีการนิยามคำศัพท์ แม้จะเรียบง่ายในเชิงโครงสร้าง แต่สะท้อนวิธีคิดด้านภาษาอย่างเป็นระเบียบ และชี้ให้เห็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในสังคมจารีตไทย กลวิธีในการให้นิยามสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นสำคัญดังนี้

1. การใช้โครงสร้าง “ว่า...” เป็นหลักในการนิยาม

โครงสร้างหลักคือรูปแบบ “คำหนึ่ง ว่า ความหมาย” เช่น “ศับท ว่าเสียง”, “พรรษ ว่าฝน”, “กรรณ ว่าหู”, “พะไทยโกรม ว่าแผ่นดิน” ลักษณะนี้แสดงการนิยามที่กระชับ ตรงไปตรงมา และจดจำได้ง่าย สอดคล้องกับการเรียนรู้ในระบบที่อาศัยการท่องจำและการถ่ายทอดด้วยมุขปาฐะ

2. การจัดกลุ่มคำตามเสียงหรือความหมาย

ผู้เรียบเรียงมีแบบแผนในการรวบรวมคำที่มีเสียงเดียวกันหรือมีความหมายใกล้เคียงไว้ต่อเนื่อง เช่น “พระบาท บาตรพระสงฆ์ บาศเชือกคล้อง เงินบาท บาดอาวุธ อุบาทวะ วิบัดดิ นิยายนิบาต สินระบาท...” (พระโหราธิบดี, 2485: 1) และ “อังคาส พระสงฆ์ เพชะฆาฎ อาฆาฎ ผูกคาด พิฆาฏ...” (พระโหราธิบดี, 2485: 6) กลวิธีนี้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ของเสียงและความหมายของคำอย่างเป็นธรรมชาติ แนวทางดังกล่าวยังพบใน *ไวพจน์พิจารณ์* ซึ่งรวบรวมคำที่มีเสียงเดียวกันหรือใกล้เคียงไว้ในกลุ่มเดียว เช่น คำที่ออกเสียง “คัน” ได้แก่ ขอบคัน เกาที่คัน คันธกำจร (ดู *ไวพจน์พิจารณ์* ออไวพจน์พิจารณ์ที่ 23)

3. การจัดกลุ่มคำตามขอบเขตความหมาย

คำจำนวนหนึ่งถูกจัดกลุ่มตามขอบเขตความหมาย[1] โดยเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการปกครอง เช่น "...ภูบาล ภูเบศ ภูเบนทร ภูวมนท ภูวนา ภูวไนย ภูวนารรถ ภูวเนตร ภูวนัดไตรย ภูมีศวร ภูมินทร ภูบดี ภูบดินทร ภูธร ภูตลา ธรารักษ ธเรศตรี นรินทร นเรนทร นเรศ นรัศ นราธิบดี นฤบดี นฤบดินทร นฤบาล นฤเบนทร นฤเบศ นฤปนารถ จอมจักรี จอมราช จอมยศราชา จอมภพนารถ จอมโลกย จอมนารรถ จอมกรษัตร ปิ่นเกล้าธาตรี จุฑามณี จุมพล ธรนิศวร ราชา ราชี ราไชย ราโช ราชัส ราเชนทร ท่ารไทธรนี ท้าวธรนิศ ไทธเรศตรี ไทธรนี ธรารักษ กรษัตราธิราช สุรชาติ ขัติยวงษ ระพิพงษ สุริยวงษ สุริโยศดม มไหสุรศักดิ มหันตมหิตราชา..." (พระโหราธิบดี, 2485: 6-7) การคัดเลือกถ้อยคำเหล่านี้สะท้อนความสำคัญของอุดมการณ์ทางการเมืองและศาสนา พร้อมทั้งเผยให้เห็นว่าการนิยามคำทำหน้าที่ตอกย้ำคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กับการกำหนดความหมายเชิงภาษา

4. การเรียงคำโดยอาศัยความใกล้เคียงของเสียงและสัมผัส

คำจำนวนหนึ่งใน "อักษรศัพท์" ถูกจัดเรียงโดยคำนึงถึงความใกล้เคียงของเสียงและสัมผัส เช่น "อุคอาจ อาศน อาศนา เปนคนอาทมาตกล้าหาร อาตมาภาพแห่งกาย" (พระโหราธิบดี, 2485: 2) "เภรี ไภรี ว่ากลอง เพรี เวรี ไพรี ว่าศัตรู" (พระโหราธิบดี, 2485: 2) และ "มาศ ว่าทอง มารรค ว่าหนทาง" (พระโหราธิบดี, 2485: 3) การจัดเรียงคำลักษณะนี้สัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ในระบบการศึกษาสมัยโบราณซึ่งอาศัยการท่องจำและการถ่ายทอดด้วยมุขปาฐะ โดยเฉพาะการใช้ร้อยกรองเป็นสื่อการเรียนรู้ในระดับต้น ลักษณะดังกล่าวยังปรากฏใน *ไวพจน์พิจารณ์* ซึ่งรวบรวมคำที่มีเสียงใกล้เคียงกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ด้านเสียงควบคู่กับการให้ความหมาย

[1] ขอบเขตความหมาย (semantic field) หมายถึง ชุดคำหรือกลุ่มคำที่มีเนื้อหาหรือแนวคิดเกี่ยวเนื่องกัน แม้จะมีรูปคำหรือรากศัพท์ต่างกัน แต่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันทางความหมาย.

5. การไม่ระบุชนิดคำอย่างเป็นทางการ

ใน “อักษรศัพท์” ยังไม่ปรากฏการระบุชนิดคำ (part of speech) ตามหลักไวยากรณ์อย่างเป็นทางการ เช่น “น.” “ก.” หรือ “ว.” ตามพจนานุกรมสมัยใหม่ การเรียนรู้จึงมุ่งให้ผู้ศึกษาทำความเข้าใจคำจากบริบทการใช้ มากกว่าการอาศัยการจัดจำแนกเชิงทฤษฎี ตัวอย่างของคำมักสัมพันธ์กับวรรณคดีและบทสวด ซึ่งเป็นพื้นที่การใช้จริงของภาษา

6. การใช้บริบทแฝงเป็นตัวช่วยในการเรียนรู้

ถ้อยคำหลายแห่งปรากฏในรูปวลีหรือข้อความที่สะท้อนการใช้จริง เช่น “เสด็จพระราชดำเนิร ด้วยช้างพระธินัง เสด็จด้วยม้าพระที่นั่ง เสด็จด้วยเรือที่นั่ง” (พระโหราธิบดี, 2485: 3) และ “ฆ่าชีพิตรให้ตาย ข้ามิให้ตาย” (พระโหราธิบดี, 2485: 4) การนิยามคำใน *อักษรศัพท์* แสดงถึงการเชื่อมโยงคำกับบริบทการใช้ในชีวิตจริง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าใจภาษาในระดับวลีและข้อความควบคู่กับความหมายของคำ

7. ภาษาที่กระชับแต่แฝงนัยทางอำนาจและคุณธรรม

คำนิยามจำนวนหนึ่งมีลักษณะสั้น กระชับ แต่สะท้อนกรอบคิดทางศาสนาและศีลธรรม เช่น “บุญ”, “บาป”, “สุจริต”, “ศรัทธาทำบุญ” การคัดเลือกดังกล่าวสะท้อนการใช้ภาษาเพื่อกล่อมเกลาทางวัฒนธรรมและการจัดลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม

กลวิธีการให้ความหมายที่ปรากฏใน “อักษรศัพท์” ส่งอิทธิพลสู่พจนานุกรมยุคแรกอย่าง *อักขราภิธานศรับท์* ซึ่งแสดงลักษณะการนิยามที่กระชับและตรงไปตรงมาเช่นกัน ตัวอย่างเช่น “แดดกล้า, คือแสงแดดที่ร้อนมากนั้น” (แบรดเลย์, 2514: 217) หรือ “พร่องไห, คือน้ำไม่เต็มไหถึงขอบปาก ต่ำกว่าขอบ” (แบรดเลย์, 2514: 477) ทั้งสองสะท้อนแนวโน้มของการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย เป็นรูปธรรม และสัมพันธ์กับการใช้จริงในชีวิตประจำวัน

“อักษรศัพท์” กับการเรียนรู้ภาษาในสมัยโบราณ

ระบบการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด ทำหน้าที่เป็นทั้งสถานศึกษา แหล่งสะสมองค์ความรู้ทางศาสนา และพื้นที่ฝึกอบรมเยาวชน โดยเฉพาะเด็กชายในระดับพื้นฐาน การเรียนรู้เริ่มต้นด้วยการฝึกอ่านและเขียนอักขระไทย ควบคู่กับการจดจำคำศัพท์ผ่านตำราแบบเรียน *จินดามณี* ซึ่งมีบทบาทเป็นสื่อสำคัญในการนำผู้เรียนเข้าสู่การอ่านคัมภีร์ศาสนาและวรรณคดีอย่างเป็นระบบ

1. บทบาทของ “อักษรศัพท์” ในระบบการศึกษาในวัด

“อักษรศัพท์” ใน *จินดามณี* ทำหน้าที่เป็นคลังคำที่จำเป็นต่อการอ่านตำราโบราณและพระไตรปิฎก คำจำนวนมากมีรากศัพท์จากบาลีและสันสกฤต การทำความเข้าใจถ้อยคำเหล่านี้เปิดประตูสู่การเข้าถึงบทสวด คัมภีร์ศาสนา และวรรณคดีชั้นสูง วิธีการเรียนรู้เกิดขึ้นควบคู่กับการท่องจำและการใช้จริง โดยพระสงฆ์หรือครูผู้สอนอ่านและอธิบายความหมาย เช่น คำว่า “โกปะ” หมายถึง “กำเรอบ” หรือ “สันญาวิปลาส” หมายถึง “ความคิดที่ผิดพลาด” การเรียนรู้เช่นนี้ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจคำจากบริบทมิใช่จากนิยามเชิงนามธรรมเพียงอย่างเดียว งานของธเนศ เวศร์ภาดา (2543) อธิบายว่า “อักษรศัพท์” มีบทบาทใกล้เคียงกรอบกำหนดการใช้คำในงานประพันธ์ และสะท้อนค่านิยมด้านภาษาและวรรณศิลป์ในระเบียบวัฒนธรรมโบราณ

2. การศึกษาของชนชั้นนำในราชสำนักและความสำคัญของ “อักษรศัพท์”

ราชสำนักเป็นอีกศูนย์กลางของการศึกษา โดยเฉพาะสำหรับชนชั้นสูงและผู้ที่เตรียมตนเข้าสู่ระบบราชการ “อักษรศัพท์” มีความสำคัญต่อการสร้างพื้นฐานทางภาษาของขุนนาง เสมียน และผู้ปฏิบัติงานด้านเอกสาร กฎหมาย และพิธีการ คำราชาศัพท์หรือคำศัพท์เฉพาะ เช่น “ชลมารค”, “สุพรรณภาชน”, “กราบถวายบังคม”, “พระโอสถยา”, “พระราชมณเฑียร” เป็นคำที่ใช้แพร่หลายทั้งในเอกสารและวรรณคดีราชสำนัก ความสามารถในการใช้คำเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นทุนทางภาษา และยังเป็นเครื่องชี้วัดสถานะทางสังคม ผู้ที่จดจำและใช้ได้ถูกต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความรู้และมีสิทธิในการปฏิบัติภารกิจสำคัญในราชสำนัก

3. รูปแบบการเรียนรู้: จากการท่องจำสู่การสืบทอดองค์ความรู้

วิธีการเรียนรู้ “อักษรศัพท์” น่าจะดำเนินไปภายใต้กรอบการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ อันเป็นลักษณะทั่วไปของการศึกษาภายในวัดและสำนักครูในสังคมไทยก่อนสมัยใหม่ โดยครูหรือพระสงฆ์อ่านนำ และให้ผู้เรียนท่องจำตาม ซึ่งช่วยเอื้อต่อการจดจำถ้อยคำและลำดับศัพท์ เช่น “ศับท ว่าเสียง สำเนียงศับทวาจา...” (พระโหราธิบดี, 2485: 1) หรือ “ยาตรา ว่าไป ทรัพยทายาทย ว่าพายใน มฤธูปายาส เขาไกรลาศบรรพต...” (พระโหราธิบดี, 2485: 3) การท่องในลักษณะดังกล่าวทำให้ความรู้ดำรงอยู่และถ่ายทอดต่อเนื่องจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

4.“อักษรศัพท์” ในฐานะเครื่องมือกล่อมเกลาทางวัฒนธรรม

คำใน *อักษรศัพท์* ทำหน้าที่เกินกว่าหน่วยสื่อสาร โดยสะท้อนโครงสร้างสังคม ความเชื่อ และอุดมคติ เช่น “อาตมา”, “สงฆบรินายก”, “ไตรโลกย”, “พรหมภักตร์”, “ภักดีปฏิบัดิ์”, “มหันตราชา”, “สามนตะราชา”, และ “อนาราษฎรทังหลาย” ถ้อยคำเหล่านี้สัมพันธ์กับศักดิ์ศรี อำนาจ และลำดับชั้นทางศาสนาและการเมือง การเรียนรู้คำใน *อักษรศัพท์* จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ภาษาในบริบทของระบบความหมายและค่านิยมร่วมของสังคม ซึ่งสะท้อนระเบียบความคิดและโครงสร้างทางสังคมของยุคสมัยนั้น

งานวิจัยร่วมสมัยเสนอว่าการคัดเลือกคำใน “อักษรศัพท์” เกี่ยวข้องกับระบบคัดกรองผู้เรียนในสังคม เด็กวัดได้รับการฝึกฝนถ้อยคำพื้นฐาน ขณะที่ชนชั้นขุนนางใช้ถ้อยคำที่ซับซ้อนจากบาลี สันสกฤต และราชาศัพท์เป็นทุนทางวัฒนธรรม การจดจำคำเหล่านี้เป็นเงื่อนไขของการเข้าสู่บทบาททางศาสนาและราชการ

5. งานศึกษาว่าด้วยระบบความหมายในอักษรศัพท์

ในบรรดางานวิจัยร่วมสมัยที่ศึกษาลักษณะของ *อักษรศัพท์* อย่างเป็นระบบ งานของ ศิระวัสฐ์ กาวิละนันท์ (2558) มีคุณูปการสำคัญ ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า *อักษรศัพท์* ใน *จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี มิได้เป็นเพียงคลังคำแปล แต่ทำหน้าที่จัดการความหมายของภาษาไทยอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งเสียง โครงสร้างคำ และนัยเชิงสังคม

ศิระวัสฐ์วิเคราะห์คำกลุ่มที่เกี่ยวกับกษัตริย์และการปกครอง เช่น *นฤบดี*, *ภูบดินทร์*, *นเรนทร*, *ราชาธิราช* พบว่ามีการสร้างคำที่สะท้อนสายสัมพันธ์ระหว่างภาษา วัฒนธรรม และโครงสร้างอำนาจ โดยผสมคำจากบาลี-สันสกฤตกับคำไทย แล้วจัดวางให้สอดรับกับโลกทัศน์เชิงศักดินา กลวิธีนี้เผยให้เห็นว่าการจัดคำมิใช่เพียงการนิยาม แต่เป็นการยืนยันสถานะของผู้ปกครองในฐานะศูนย์กลางของภาษาและอำนาจ

ในเชิงภาษาศาสตร์ งานวิจัยยังจำแนกกลวิธีการนิยามออกเป็นหลายลักษณะ เช่น การแปรเสียงคำเดิมให้เป็นคำไทย (*สุระ + ชาติ* ⟶ *สุรชาติ*), การให้ความหมายใหม่ในบริบทไทย และการใช้คำอธิบายแบบคู่ขนาน เช่น “ราชา” = “จอมกษัตริย์” ทั้งหมดนี้สะท้อนการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมของอำนาจรัฐ

กล่าวโดยสรุป งานศึกษาของศิระวัสฐ์ชี้ให้เห็นบทบาทของ *อักษรศัพท์* ในฐานะกลไกในการออกแบบโลกทัศน์ทางภาษา และสะท้อนให้เห็นว่าพจนานุกรมในความหมายเชิงจารีตมีบทบาทในการกล่อมเกลาทางวัฒนธรรมและการเมืองของสังคมไทยโบราณ

เมื่อเปรียบเทียบกับตำราอื่นที่มุ่งจัดระเบียบภาษาไทย เช่น *ไวพจน์พิจารณ์* จะเห็นความแตกต่างของแนวคิดอย่างเด่นชัด *ไวพจน์พิจารณ์* พัฒนาวิธีจัดกลุ่มคำโดยเน้นเสียงพ้องและจังหวะถ้อยคำ จัดคำที่มีเสียงเดียวกันหรือใกล้เคียงให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น คำที่ออกเสียงว่า “คัน” ได้แก่ *ขอบคัน*, *เกาที่คัน*, *คันธกำจร* เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม *อักษรศัพท์* ใน *จินดามณี* ให้ความสำคัญกับศัพท์ที่เกี่ยวกับวรรณคดี คำราชาศัพท์ และคำทางศาสนา เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ภาษาเขียนและวรรณกรรมระดับต้น กลวิธีของทั้งสองตำราจึงสะท้อนแนวคิดในการจัดระเบียบคำที่แตกต่างกัน โดย *อักษรศัพท์* มุ่งสื่อสารโลกทัศน์เชิงวัฒนธรรม ส่วน *ไวพจน์พิจารณ์* ใช้ระบบเสียงเป็นหลักในการจัดวางถ้อยคำให้สอดคล้องกับรสนิยมวรรณศิลป์

“อักษรศัพท์” ในฐานะรากของพจนานุกรมไทย

คำว่า “พจนานุกรม” ยังไม่ปรากฏในยุค *จินดามณี* โครงสร้าง “อักษรศัพท์” จึงมิได้เรียงตามลำดับอักษรและยังไม่ปรากฏการระบุชนิดคำอย่างเป็นทางการ แก่นคิด

เรื่องการจัดกลุ่มคำ การอธิบายความหมาย และการรักษาศัพท์ในกระบวนการเรียนรู้กลับทำหน้าที่วางรากฐานให้แก่แนวคิดการรวบรวมและกำหนดมาตรฐานคำในภาษาไทยสืบมา งานของ ศุภชัย ต๊ะวิชัย (2561) เสนอการแบ่งตำราว่าด้วยความหมายออกเป็นสองยุค คือก่อนและหลังการรับอิทธิพลภาษาศาสตร์ กลุ่มแรก ได้แก่แบบเรียนอย่าง *จินดามณี* และ *ไวพจน์พิจารณ์* ที่ใช้เสียงและกลุ่มความหมายเป็นเกณฑ์ กำกับการอธิบายด้วยโครงสร้าง “...ว่า...” และไม่จำแนกชนิดคำ ลักษณะนี้สะท้อน “อักษรศัพท์” ที่เน้นการท่องจำ ถ่ายทอด และการกล่อมเกลาภาษาในกรอบวัฒนธรรมและอำนาจสังคมไทย

ในทำนองเดียวกัน งานของ ธนโชติ เกียรติณภัทร (2565) ว่าด้วย “กลอักษร” ใน *ปทานุกรม*[2] ซึ่งจำแนกกลอักษรออกเป็น 8 ชนิด[3] แสดงให้เห็นลักษณะการจัดหมวดหมู่ความรู้ทางภาษาและการถ่ายทอดแบบแผนการเรียนรู้ผ่านสูตร คำกลอน และตัวอย่างเชิงแบบเรียน อันสะท้อนการสืบทอดองค์ความรู้จากตำราภาษาในระบบการศึกษาไทยก่อนสมัยใหม่ ผู้แต่ง ปทานุกรม ยังระบุว่าการเรียนกลอักษรถือเป็นวิชาชั้นสูงสำหรับกุลบุตร “ผู้ดี” ดังความว่า

เราว่าไว้ให้เห็นเปนฉบับ *ไว้สำหรับกุมารชาญไชยศรี*
เปนสำรองของคู่กับผู้ดี *พวกกระลีเหล่าไพร่ไม่คู่ควร*

(กรมศิลปากร, 2564: 54)

[2] “ปทานุกรม” เป็นชื่อหนังสือแบบเรียนที่แต่งขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2400 ในสมัยรัชกาลที่ 4 สันนิษฐานว่าผู้แต่งคือพระปิฎกโกศล (อ่วม) วัดราชบูรณะ เรียบเรียงเป็นกลอนสุภาพขยายจากแบบเรียนประถมมาลาของพระเทพโมลี (พึ่ง) วัดราชบูรณะ เนื้อหาเป็นการอธิบายคำในมาตราตัวสะกดต่าง ๆ ตั้งแต่แม่ ก กา จนถึงแม่เกย แต่ละมาตราแทรกคำอธิบายเรื่องหลักภาษา การใช้เครื่องหมาย การแต่งคำประพันธ์ รวมถึงกลอักษรแบบต่าง ๆ และตอนท้ายกล่าวถึงการศึกษาภาษาบาลี.

[3] กลอักษรที่ปรากฏในปทานุกรมทั้ง 8 ชนิด ได้แก่ 1. กลอักษรวัณณสังขยา 2. กลอักษรไทยหลง 3. กลอักษรไทยนับ 4. กลอักษรฤๅษีแปลงสาร 5.กลอักษรเลข 6. กลอักษรฝนแสนห่า 7. กลอักษรล้วน และ 8. กลอักษรศัพท์.

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดในเพลงยาวพระราชปรารภในรัชกาลที่ 3 (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2554: 256) ซึ่งกล่าวถึงการฝึกวิชาอาลักษณ์และกลบทในฐานะความรู้เฉพาะทางของชนชั้นนำ กระบวนการเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าตำราและพจนานุกรมในแต่ละยุคทำหน้าที่มากกว่าการรวบรวมศัพท์ หากยังเป็นเครื่องมือที่กำหนดกรอบการเรียนรู้ทางภาษาและสถานะของความรู้ภายในโครงสร้างสังคม

เพื่อตอกย้ำให้เห็นภาพรวมของการพัฒนาอภิธานศัพท์และพจนานุกรมไทยจากจารีตสู่ความเป็นระบบสมัยใหม่ จึงสามารถสรุปสายวิวัฒน์ของงานประเภทนี้ไว้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สรุปสายวิวัฒน์จากอักษรศัพท์สู่พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน

แหล่ง	เกณฑ์การจัดเรียง	รูปแบบนิยาม	การระบุชนิดคำ	ขอบเขตศัพท์	บริบทการใช้	บทบาทเชิงวาทกรรมและอำนาจ
อักษรศัพท์	จัดตามเสียงหรือความหมายที่ใกล้เคียง	ใช้โครง “คำหนึ่ง ว่าความหมาย”; สั้น กระชับ	ไม่ระบุชนิดคำ	ราชาศัพท์ ศัพท์ศาสนา คำวรรณคดี	โรงเรียนวัดและราชสำนัก	กำหนดมาตรฐานภาษาเบื้องต้น สร้างจิตสำนึกภาษาเขียน
คำฤษฎี	ไม่เรียงตามอักษร อิงบริบทวรรณคดี	คำแปลสั้นตรงความหมาย	ไม่ปรากฏการระบุชนิดคำอย่างชัดเจน	ศัพท์วรรณคดี ศัพท์บาลี-สันสกฤต	ราชสำนักวงวิชาการ	อภิธานศัพท์เชิงจารีต อธิบายคำตามต้นฉบับวรรณคดี
อักษรนิติ	เรียงตามหัวข้ออักขรวิธีและชนิดคำ	อธิบายกฎพร้อมตัวอย่าง	จำแนก 6 ประเภทชัดเจน	ศัพท์พื้นฐานเพื่อการเรียน	โรงเรียนสามัญศึกษา (ต้นรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป)	กำหนดรหัสกลางอักขรวิธีและไวยากรณ์ ปูทางสู่พจนานุกรมสมัยใหม่

แหล่ง	เกณฑ์การจัดเรียง	รูปแบบนิยาม	การระบุชนิดคำ	ขอบเขตศัพท์	บริบทการใช้	บทบาทเชิงวาทกรรมและอำนาจ
อักขรา-ภิธานศรับท์	เรียงตามอักษร ก-ฮ อย่างเป็นระบบ	นิยามเป็นประโยคสั้น ใช้ภาษาไทยตรงไปตรงมา	มีการระบุชนิดคำ	ศัพท์สามัญ วรรณคดี ศัพท์วิชาชีพ ศัพท์ศาสนา	การศึกษาและราชการ	กำหนดมาตรฐานภาษาไทยในระดับรัฐและสังคม
ปทานุกรม	เรียงตามลำดับพยัญชนะไทย	นิยามสั้นชัดเจน พร้อมการอ่าน	เริ่มระบุชนิดคำ	ศัพท์ทั่วไปและศัพท์ราชการ	โรงเรียนสามัญศึกษา	สะพานจากจารีตสู่โครงสร้างพจนานุกรมสมัยใหม่
พจนานุกรมราชบัณฑิตย-สถาน	เรียงตามอักษร พร้อมการอ้างอิง	นิยามกระชับ เข้าใจง่าย	ระบุชนิดคำอย่างชัดเจน	ศัพท์มาตรฐานของรัฐ	การศึกษา สื่อ สิ่งพิมพ์	สถาบันนิยามความหมายอย่างเป็นทางการของภาษาไทย
แบบเรียนและอภิธานศัพท์ร่วมสมัย/สืบเนื่อง	อิงจินดามณีและการจำแนกเชิงหมวด	นิยามแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง	ยังไม่เน้นชนิดคำ	อักษรศัพท์ ศัพท์เฉพาะ ศัพท์วรรณคดี	โรงเรียนวัด และสามัญศึกษา	ขยายและสืบทอดขนบอักษรศัพท์ในระบบการศึกษาไทย

หมายเหตุ:

นอกจาก *จินดามณี* แล้ว แบบเรียนไทยโบราณยังมีการนำเสนอ “อักษรศัพท์” ในลักษณะใกล้เคียงกันอีกหลายเล่ม เช่น *ประถมมาลา* ของพระเทพโมลี (พึ่ง) และ *ปทานุกรม* ของพระปิฎกโกศล (อ่วม) ซึ่งนำเสนออักษรศัพท์ในรูปแบบร้อยกรอง ขณะเดียวกัน *จินดามณี* ฉบับหมอบรัดเลย์ได้ขยายการจัดหมวดอักษรศัพท์ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น สรรพนาม คำสำหรับเจ้านาย และคำยืมจากภาษาต่าง ๆ สะท้อนพัฒนาการของการจัดระเบียบคำศัพท์ในแบบเรียนไทยก่อนสมัยใหม่ สำหรับพจนานุกรมก่อนหน้า *อักขราภิธานศรับท์* ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจน คือ *พจนานุกรมไทย–ไทย* ของ J. Carwell และ J.H. Chandler โดยไม่นับรวมพจนานุกรมที่นิยามความหมายเป็นภาษาอื่น

ตารางที่ 1 แสดงให้เห็นโครงสร้างร่วมของงานประเภทอภิธานศัพท์ และพจนานุกรมไทยในระยะยาว ทั้งในด้านเกณฑ์การจัดเรียง รูปแบบนิยาม ขอบเขตศัพท์ บริบทการใช้ และบทบาททางสังคมของภาษา เมื่อพิจารณาตามแกนดังกล่าว จึงสามารถแจกแจงประเด็นวิเคราะห์ของ “อักษรศัพท์” ได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นวิเคราะห์จากตารางที่ 1

1. การจัดระบบคำ: จากเสียงสู่กลุ่มความหมาย

“อักษรศัพท์” จัดเรียงคำตามเสียง ความใกล้เคียงของเสียง หรือความสัมพันธ์เชิงความหมาย เช่นกลุ่ม “พระบาท บาตร บาศ บาด อุบาทวะ...” กลวิธีดังกล่าวสะท้อนการเรียนรู้แบบองค์รวม ผ่านความสัมพันธ์ของเสียงและความหมาย ในเชิงภาษาศาสตร์ร่วมสมัย แนวทางนี้สอดคล้องกับ “ขอบเขตความหมาย” (semantic field) เช่น กลุ่มคำด้านการปกครอง ศาสนา หรือวิทยาความรู้ อาทิ “อริ ปรปักษ์”, “ชินนราช ธรรมราช สัมพุทโธ”, “มุนี ภูริปรีชา บัณฑิต นักปราชญ์” ซึ่งสะท้อนระบบคิดเฉพาะของสังคมไทยโบราณ

2. ลักษณะนิยามที่กระชับและชัดเจน

คำนิยามใน “อักษรศัพท์” สั้น กะทัดรัด และตรงไปตรงมา เช่น “กรรณ ว่าหู”, “ศับท ว่าเสียง”, “สกล ว่าทั้งปวง” ตรงตามเป้าหมายการเรียนรู้ในวัดและราชสำนัก

ที่เน้นการจดจำและการใช้งาน มากกว่าการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี ลักษณะนี้ยังปรากฏต่อเนื่องในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานยุคต้น โดยเฉพาะฉบับ พ.ศ. 2493 ที่ให้นิยามรัดกุม เข้าใจง่าย และใน *อักขราภิธานศรับท์* ของหมอบรัดเลย์ซึ่งใช้สำนวนอธิบายตรงประเด็น ใกล้เคียงกับโครงสร้าง “...ว่า...” ของ *จินดามณี*

3. การรักษาศัพท์เฉพาะและมรดกวัฒนธรรมผ่านภาษา

“อักษรศัพท์” ทำหน้าที่อนุรักษ์ศัพท์สำคัญทางวัฒนธรรม เช่น ราชาศัพท์ ศัพท์ทางศาสนา และคำสะท้อนจักรวาลทัศน์แบบไทย เช่น “นิพพาน”, “ไตรภพ”, “ภูบดินทร์”, “มหาบุรุษ” การเก็บรักษาศัพท์เหล่านี้ช่วยลดความเสี่ยงของการสูญศัพท์ (lexical loss) ในระบบภาษา และธำรงภูมิปัญญาสังคมไว้ในโครงสร้างการเรียนรู้ แนวโน้มดังกล่าวสืบเนื่องสู่ *อักขราภิธานศรับท์* และตำราประพันธศาสตร์ที่ประมวลแบบแผนภาษาและรสนิยมเชิงวรรณศิลป์ของแต่ละยุค (ธเนศ เวศร์ภาดา, 2543: 278)

4. การสืบทอดแนวคิดสู่พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน

เมื่อแนวคิดการจัดกลุ่มคำและการให้นิยามในลักษณะ “อักษรศัพท์” ปรากฏใน *จินดามณี* และ *คำฤษฎี* การพัฒนาสู่ระดับสถาบันเริ่มจริงจังราวรัชกาลที่ 6 และปรากฏเป็นพจนานุกรมในความหมายสมัยใหม่ (dictionary) เช่น ฉบับ พ.ศ. 2493 และ 2525 เป็นต้น รูปแบบการจัดเรียงตามลำดับอักษรและการระบุชนิดคำมีความเป็นระบบมากขึ้น ขณะเดียวกัน หลักการนิยามที่กระชับ การคัดเลือกคำสำคัญ และการยึดโยงบริบทวรรณกรรมยังคงสะท้อนอิทธิพลของ “อักษรศัพท์”

5. คำฤษฎี: รากฐานของอภิธานศัพท์และพจนานุกรมไทยในราชสำนัก

คำฤษฎี พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ สันนิษฐานว่าจัดทำระหว่าง พ.ศ. 2374–2377 ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายศัพท์ในวรรณคดี พระไตรปิฎก และเอกสารโบราณให้ผู้ศึกษาใช้งานได้จริง ลักษณะเด่นคือคำแปลสั้นชัดเจน เช่น “กระลี ว่า โทษ”, “ทรอึง ว่า ถือตัว”, “วินาศ ว่า ฉิบหาย” ไม่เรียงตามลำดับอักษร แต่รักษาบริบทของคำ

ในต้นฉบับจริง การพิมพ์ ร.ศ. 124 (2448) ระบุชัดว่า “...คล้ายกันกับอภิธานศัพท์...” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และคณะ, 2533: 3) ตำราเล่มนี้จึงทำหน้าที่เป็น “อภิธานศัพท์เชิงจารีต” ที่อธิบายถ้อยคำในวรรณคดีโดยยึดโยงศีลธรรม พิธีกรรม และรสนิยมภาษา

6. วิวัฒนาการองค์ความรู้ทางภาษา: จากอักษรศัพท์และไวพจน์พิจารณ์ สู่พจนานุกรมสมัยใหม่ในระบบราชการ

พัฒนาการของงานอภิธานศัพท์และพจนานุกรมไทยดำเนินต่อเนื่องจากรากฐานจารีตที่ผูกพันกับวรรณคดี ศาสนา และวัฒนธรรม ก่อนจะก่อรูปเป็นโครงสร้างที่มีระบบมากขึ้นในสมัยใหม่ และได้รับการจัดวางเป็นมาตรฐานภายใต้ระบบราชการ การศึกษาในหัวข้อนี้มุ่งอธิบายเส้นทางขององค์ความรู้ทางภาษา ตั้งแต่การจัดกลุ่มคำใน *อักษรศัพท์* และตำราที่ใกล้เคียง ไปจนถึงการจัดทำพจนานุกรมสมัยใหม่ในระบบราชการ ซึ่งเรียงตามลำดับอักษรและยึดหลักภาษาศาสตร์อย่างเป็นระบบ

6.1 อักษรศัพท์ ไวพจน์พิจารณ์ และคำฤษฎี: ต้นธารของอภิธานศัพท์แบบจารีต

ก่อนการรับแนวคิดภาษาศาสตร์ตะวันตก การจัดการความรู้ด้านถ้อยคำตั้งอยู่บนจารีต วรรณกรรม และบริบทศาสนา เอกสารสำคัญที่ทำหน้าที่เสมือน “อภิธานศัพท์แบบจารีต” ได้แก่ *อักษรศัพท์* ใน *จินดามณี*, *ไวพจน์พิจารณ์* ของพระยาศรีสุนทรโวหาร และ *คำฤษฎี* พระนิพนธ์ของพระบรมวงศ์ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ตำราเหล่านี้ใช้หลักจัดกลุ่มคำตามเสียง ความหมาย และบริบท มิได้อิงตามลำดับอักษร

กลุ่มคำใน *อักษรศัพท์* เน้นศัพท์จากศาสนา ราชสำนัก และจารีต ส่วน *ไวพจน์พิจารณ์* โดดเด่นด้านการวางคำตามเสียงพ้องและจังหวะสัมผัส อันสะท้อนอุดมคติทางสังคม เช่น กลุ่มคำว่าด้วยกษัตริย์ ศีลธรรม และศาสนา ขณะที่ *คำฤษฎี* รวบรวมศัพท์จากวรรณคดี ภาษาโบราณ และบาลี–สันสกฤต พร้อมคำแปลสั้นและชัดเจน

ลักษณะร่วมของตำรากลุ่มนี้ คือการกำหนดกรอบความหมายที่เชื่อมโยงกับจารีต ศีลธรรม และอำนาจรัฐ ภาษาได้รับการวางให้เป็นทั้งสื่อการสื่อสาร ระเบียบ

ความรู้ และแบบแผนการใช้ที่สอดคล้องกับโลกทัศน์ไทยดั้งเดิม ตำราเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นรากฐานของการก่อรูปอภิธานศัพท์ไทยในเวลาต่อมา

6.2 ปทานุกรม: สะพานเชื่อมจากจารีตสู่โครงสร้างพจนานุกรมสมัยใหม่

ปทานุกรม (กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2470) เป็นตำราสำคัญที่ทำหน้าที่เชื่อมระหว่างแบบแผนการจัดกลุ่มคำเชิงจารีตอย่าง *อักษรศัพท์* และ *คำฤษฎี* เข้ากับโครงสร้างพจนานุกรมสมัยใหม่ จุดเด่นของตำราเล่มนี้คือการจัดเรียงคำตามลำดับพยัญชนะไทยซึ่งทำให้การค้นหาศัพท์มีระบบระเบียบชัดเจนกว่าการจัดตามเสียงหรือความหมายแบบเดิม

ลักษณะการนิยามยังคงความกระชับแบบจารีต แต่มีความเป็นระบบและเป็นวิชาการมากขึ้น โดยมีการระบุชนิดคำอย่างเป็นทางการ เช่น “น.” สำหรับนาม หรือ “ก.” สำหรับกริยา นอกจากนี้ยังมีการให้ตัวอย่างประกอบที่สะท้อนการใช้จริงทั้งในชีวิตประจำวันและในเอกสารราชการ ตัวอย่างเช่น “ราชมารค [ราดชะมาก] ส. น. ทางหลวง; ทำนองหรือพิธีของพระเจ้าแผ่นดิน; ทางใหญ่” หรือ “กะต๊อบ น. โรงเตี้ยๆ.” และ “มโนรถ น. ความหวัง ความประสงค์.”

ในเชิงบทบาท *ปทานุกรม* แสดงถึงการเปลี่ยนผ่านจากระบบการจัดถ้อยคำในบริบทวัดและวรรณคดี ไปสู่การจัดถ้อยคำที่สอดคล้องกับระบบการศึกษาและกลไกรัฐสมัยใหม่ ตำราเล่มนี้จึงมีสถานะเป็นจุดรอยต่อระหว่างจารีตการจัดถ้อยคำกับโครงสร้างพจนานุกรมสมัยใหม่ โดยยังคงลักษณะของภาษาจารีตควบคู่กับการกำหนดมาตรฐานเชิงวิชาการ (กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2470)

6.3 อักษรนิติ: แบบเรียนเปลี่ยนผ่านสู่ระบบสามัญศึกษา

อักษรนิติ ของพระอมราภิรักขิต ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นแบบเรียนที่กำหนดรหัสกลางของภาษาเขียนสำหรับการศึกษาในระดับสามัญ โครงสร้างของตำราเล่มนี้ครอบคลุมตั้งแต่พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ ไปจนถึงการจำแนกชนิดคำ 6 ประเภท ได้แก่ นาม กริยา วิเศษณ์ สรรพนาม บุพบท และนิพจน์ การจัดหมวดหมู่เช่นนี้สะท้อนการรับอิทธิพลจากแนวคิดภาษาศาสตร์ตะวันตก แต่ยังคงรักษากรอบจารีตไทยไว้เป็นพื้นฐาน

เนื้อหาของ *อักษรนิติ* มุ่งควบคุมการใช้เสียงและอักขรวิธีอย่างละเอียด เช่น การกำหนดการใช้ ศ ษ ส ให้สอดคล้องกับหลักมาตรา การจัดกลุ่มคำตามแม่กก แม่กง แม่กด และการอธิบายคำบาลี–สันสกฤต ตำราเล่มนี้ทำหน้าที่เป็นคู่มือการเรียนการสอนในห้องเรียน พร้อมทั้งวางรากฐานของการจัดระบบภาษาไทยในฐานะมาตรฐานกลางสำหรับการศึกษา

อิทธิพลของ *อักษรนิติ* ขยายไปสู่การพัฒนาพจนานุกรมและตำราภาษาไทยรุ่นต่อมา โดยเฉพาะ *ปทานุกรม* และพจนานุกรมราชการยุคแรกที่รับเอาโครงสร้างการจำแนกชนิดคำและแนวทางควบคุมอักขรวิธีมาใช้ ตำราเล่มนี้จึงเป็นหลักหมายสำคัญของการเปลี่ยนผ่านจากการเรียนรู้ภาษาตามจารีตวัดและราชสำนัก ไปสู่ระบบสามัญศึกษาที่สอดคล้องกับระเบียบการศึกษาสมัยใหม่ (พระอมราภิรักขิต, 2485)

6.4 อักขราภิธานศรับท์: พจนานุกรมสมัยใหม่ฉบับบุกเบิก

อักขราภิธานศรับท์ (พ.ศ. 2416) โดย ดร.แดน บีช แบรดเลย์ ร่วมกับอาจารย์ทัดและนายเมือง เป็นพจนานุกรมไทยที่จัดเรียงตามอักษร ก–ฮ อย่างเป็นระบบเล่มนี้ทำหน้าที่เป็นมาตรฐานอ้างอิงด้านภาษาไทยในระยะแรกของสังคมสมัยใหม่ ครอบคลุมถ้อยคำจากชีวิตประจำวัน วรรณคดี ศาสนา และศัพท์วิชาชีพ เพื่อรองรับทั้งการศึกษา งานหนังสือพิมพ์ และงานราชการ

วิธีนิยามใช้ร้อยแก้วไทยที่กระชับ ชี้ความหมายตรงประเด็นและจับต้องได้ ตัวอย่างเช่น “แดดกล้า, คือแสงแดดที่ร้อนมากนั้น” และ “พร่องไห, คือน้ำไม่เต็มไหถึงขอบปาก ต่ำกว่าขอบ” ซึ่งสะท้อนแนวทาง “นิยามเป็นประโยคสั้น เข้าใจง่าย” ที่สอดคล้องกับรากแบบเรียนจารีต แต่ยกระดับด้วยการเรียงหัวคำตามลำดับอักษรเพื่อการสืบค้นที่เป็นระบบ (แบรดเลย์, 2514: 217, 477)

อิทธิพลของ *อักขราภิธานศรับท์* ปรากฏชัดในพจนานุกรมไทยยุคถัดมา โดยเฉพาะการยึดโครงสร้างเรียงอักษรและการนำเสนอนิยามที่กะทัดรัด ตำราเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำโดยองค์การค้าคุรุสภาใน พ.ศ. 2514 และยังใช้เป็นหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ของมาตรฐานภาษาไทยในสนามการศึกษาและการสื่อสารสาธารณะมาจนถึงปัจจุบัน (แบรดเลย์, 2514)

6.5 จากถ้อยคำถึงโครงสร้าง: วิวัฒนาการแนวคิดพจนานุกรมไทย

พัฒนาการของการทำพจนานุกรมไทยสะท้อนการเคลื่อนจากการจัดการระดับ “ถ้อยคำ” สู่การออกแบบเชิง “โครงสร้าง” ช่วงแรกเริ่มด้วย *อักษรศัพท์* และ *ไวพจน์พิจารณ์* ที่มุ่งรักษาศัพท์จารีต ศาสนา และราชสำนัก โดยอาศัยการจัดกลุ่มตามเสียง ความหมาย และสัมผัสเชิงกวีนิพนธ์ ต่อมา *อักษรนิติ* ในสมัยรัชกาลที่ 4 กำหนดรหัสกลางของภาษาเพื่อใช้ในการศึกษาและสังคม ขณะที่ *ปทานุกรม* ของกรมตำรา (พ.ศ. 2470) ก้าวสู่การเรียงลำดับพยัญชนะและการระบุชนิดคำอย่างเป็นระบบ

ร่องรอยพัฒนาการดังกล่าวปรากฏชัดในหลักฐานปฐมภูมิ อาทิ *Dictionarium linguae Thai* ของ Pallegoix (1854) ซึ่งเป็นพจนานุกรมสี่ภาษา (ไทย–ละติน–ฝรั่งเศส–อังกฤษ) ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส และ *อักขราภิธานศัพท์* หรือ *Dictionary of the Siamese Language* (Bradley 1873)[4] ที่ถือเป็นฉบับพิมพ์เล่มแรกซึ่งนิยามคำโดยอาศัยนักปราชญ์สยามภายใต้การกำกับของมิชชันนารีอเมริกัน ทั้งสองเล่มสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากการเรียนรู้ภาษาในวงจำกัดไปสู่ความพยายามสร้างมาตรฐานระดับชาติ นอกจากนี้ยังมีผลงานของ Caswell (1846;2001) และ McFarland (1865; 1944) ที่แสดงบทบาทของมิชชันนารีตะวันตกในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นห้วงเวลาสำคัญแห่งการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรม

จุดหมายปลายทางของพัฒนาการนี้อยู่ที่ *อักขราภิธานศรับท์* และ *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน* ซึ่งได้สถาปนามาตรฐานด้านโครงสร้าง นิยาม และขอบเขตของคำในภาษาไทยอย่างชัดเจน พจนานุกรมทำหน้าที่มิใช่เพียงคลังคำ แต่เป็นสถาบันทางวิชาการที่กำหนดว่า “คำใด” และ “ความหมายใด” ควรได้รับการยอมรับในฐานะองค์ความรู้ร่วมของสังคมไทย

[4] องค์การค้าของคุรุสภาพิมพ์ซ้ำจากฉบับ พ.ศ. 2416 เมื่อ พ.ศ. 2514.

บทสรุป

"อักษรศัพท์" ใน *จินดามณี* ทำหน้าที่จัดระเบียบภาษา ถ่ายทอดความรู้ และหล่อหลอมจิตสำนึกของผู้เรียนในสังคมไทยโบราณ การเลือกสรรคำ การให้นิยาม และการเรียนรู้ผ่านการท่องจำในระบบวัดและราชสำนักสะท้อนบทบาทของตำราในฐานะกลไกกำหนดมาตรฐานภาษาและความรู้

กลวิธีการจัดกลุ่มคำตามเสียง ความหมาย และบริบททางวัฒนธรรม ทำให้ "อักษรศัพท์" เป็นรากฐานของการทำอภิธานศัพท์ไทย และสืบทอดแนวคิดสู่พจนานุกรมยุคแรก เช่น *อักขราภิธานศรับท์* และ *ปทานุกรม* ก่อนจะพัฒนาเป็น *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน* ในฐานะมาตรฐานภาษาของรัฐ

พจนานุกรมในสมัยใหม่ไม่เพียงเป็นคลังคำและเครื่องมือทางวิชาการ แต่ยังเป็นสถาบันที่นิยามความหมาย กำหนดอัตลักษณ์ชาติ และสร้างเส้นแบ่งระหว่างภาษาไทยมาตรฐานกับถ้อยคำท้องถิ่น การพัฒนาพจนานุกรมไทยจาก *อักษรศัพท์* จึงสะท้อนพลวัตของภาษาในฐานะทั้งความรู้และอำนาจที่สถาปนาอัตลักษณ์ร่วมของสังคมไทย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. (2470). **ปทานุกรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรมตำรา.

กรมศิลปากร. (2560). **จินดามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต**. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2564). **ปทานุกรมและอักษรนิติ (แบบเรียนไทยสมัยรัชกาลที่ 4)**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. “การศึกษาในวัด.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542: 341–346.

ธนโชติ เกียรติณภัทร. (2565). กลอักษร: ความเชื่อมโยงจากหนังสือแบบเรียนภาษาไทยสมัยรัชกาลที่ 4 เรื่อง ปทานุกรม และแบบเรียนภาษาไทยต้นแบบ. **ดำรงวิชาการ**, 21, 2: 265–296.

ธเนศ เวศร์ภาดา. (2543). “การศึกษาวิเคราะห์ตำราประพันธศาสตร์ไทยในอดีต: แนวทางและกลวิธีการสร้างมาตรฐานภาษา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แบรดเลย์, แดน บีช. (2514). **อักขราภิธานศรับท์**. (พิมพ์ซ้ำจากฉบับ พ.ศ. 2416). องค์การค้าของคุรุสภา.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, เดชาดิศร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, และ ภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. (2533). **คำฤษฎี**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. (2554). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พระโหราธิบดี. (2485). **จินดามณี เล่ม 1–2 พร้อมด้วยคำเล่าเรื่องจินดามณีต่อท้าย**. โรงพิมพ์พระจันทร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอมราภิรักขิต. (2485). **อักษรนิติ แบบเรียนหนังสือไทย**. โรงพิมพ์อำนวยสิลป์.

มานิตา ศรีสิตานนท์. (2559). “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับพลวัตความหมายชาติ–ศาสน์–กษัตริย์ ในสังคมไทย.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2502). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493**. พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไข. ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. พิมพ์ครั้งที่ 1. อักษรเจริญทัศน์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), พระยา. (2552). **มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการันต์**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิระวัสฐ์ กาวิละนันท์. (2558). ศัพท์และความหมาย: กรณีศึกษาอักษรศัพท์ใน *จินดามณี* ฉบับพระโหราธิบดี. ใน **เรื่องเต็มการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 53: สาขาศึกษาศาสตร์, สาขาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 844–851. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศุภชัย ต๊ะวิชัย. (2561). อรรถศาสตร์สังเคราะห์: พัฒนาการของตำราว่าด้วยความหมายในภาษาไทย. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**, *10*, 2: 145–184.

ภาษาต่างประเทศ

Bradley, D. B. (1873). **Dictionary of the Siamese language (อักขราภิธานศัพท์)**. Bangkok: American Missionary Association Press.

Caswell, J. (1846). **A dictionary of the Siamese language**. Manuscript. (Reprinted 2001). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

McFarland, G. B. (1944). **Thai–English dictionary**. Stanford, CA: Stanford University Press.

McFarland, S. G. (1865). **An English–Siamese dictionary**. Bangkok: American Presbyterian Mission Press.

Monier-Williams, M. (1899). **A Sanskrit–English dictionary: Etymologically and philologically arranged with special reference to cognate Indo-European languages (New ed.).** Oxford: Clarendon Press.

Pallegoix, J. B. (1854). **Dictionarium linguae Thai, sive siamesis interpretatione Latina, gallica et anglica illustratum.** Paris: Imprimerie Imperiale.

บทความ
วิชาการ

04

อักขรวิธีอักษรฝักขามในเอกสารจีน: กรณีศึกษาลิปิกรมจีน-ล้านนา (ปาไป่ก่วนอี๋อฺวี่)

Orthography of the Fakkham Script in Chinese Source: A Case Study of the “Chinese-Lanna Glossary (Babai Guan Yìyu)”

คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์ Kanapakorn Chansomboon
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar, kanapakorn5187@gmail.com

Received: October 25, 2025 | Revised: December 19, 2025 | Accepted: December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษา “ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語: ปาไป่ก่วนอี้อวี่)” เอกสารที่จัดทำขึ้นในช่วงราชวงศ์หมิง หลัง พ.ศ. 2054 โดยหอปาไป่ภายใต้สำนักแปลภาษาของราชสำนักหมิงเพื่อใช้ศึกษาภาษาล้านนา โดยมีการบันทึกถ้อยคำภาษาล้านนาด้วยอักษรฝักขามและคำแปลเป็นภาษาจีน ซึ่งผู้ศึกษาได้วิเคราะห์รูปอักษรและอักขรวิธีอักษรฝักขามที่ปรากฏในเอกสารดังกล่าวตามหลักอักขรวิธีวิทยา ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมรูปอักษรฝักขามในเอกสารนี้มีลักษณะค่อนข้างมนต่างจากอักษรในจารึกในสมัยเดียวกันที่ค่อนข้างสูงและคดหยัก มีลักษณะทางอักขรวิธีได้แก่ 1) พยัญชนะ พบรูปพยัญชนะตัวเต็ม ตัวเชิง และพยัญชนะเชื่อม โดยพบการบันทึกคำที่ใช้พยัญชนะ “ข” และ “ฃ” ต่างกันอย่างเป็นระบบ 2) สระ มีอักขรวิธีสอดคล้องกับอักษรฝักขามทั่วไป แต่มีข้อพึงสังเกตคือ สระบนจะวางในตำแหน่งกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นทั้งสอง และพบคำสระล่างได้แก่ สระอุที่มีสระอะประกอบ นอกจากนี้ยังพบสระอำที่มีรูปเหมือนที่พบในจารึกเมืองเชียงตุง 3) เครื่องหมาย พบวรรณยุกต์โทเพียงรูปเดียว สำหรับเครื่องหมายแทนสระพบเครื่องหมายไม้หันอากาศซึ่งเริ่มเคลื่อนมาอยู่เหนือพยัญชนะต้น เครื่องหมายไม้กงซึ่งสัมพันธ์กับพยัญชนะ “-ม” สะกด และเครื่องหมายแทนสระออที่สอดคล้องกับที่พบในจารึกเมืองเชียงตุง 4) ข้อสังเกตอื่น ๆ เกี่ยวกับอักขรวิธี พบการสะกดคำที่ยึดตามเสียงคำ โดยคำบางคำมีการสะกดให้มีเสียงสระสอดคล้องกับเสียงสระในภาษาไทลื้อและไทขึน ซึ่งปฏิภาคกับเสียงสระในภาษาล้านนา

คำสำคัญ: ลิปิกรมจีน-ล้านนา, อักขรวิธี, อักษรฝักขาม, เอกสารจีน

Abstract

This article presents the study of the “Chinese-Lanna Glossary (八百館譯語: Babai Guan Yiyu)” that was compiled during the Ming Dynasty (post-1511 CE) by the Babai Office under the Bureau of Translators for studying the Lanna language. That records Lanna vocabulary by Fakkham script alongside Chinese translations. This study analyzes the orthography of the Fakkham script in this document.

The findings reveal that the paleographic of Fakkham script in this manuscript is relatively rounded, contrasting with the more elongated and angular forms found in contemporaneous inscriptions. Key orthographic features include: 1) consonants that employ full-form, sub-joined, and ligated consonants. Notably, a systematic orthographic distinction is maintained between the consonants /kh/ and /x/. 2) Vowels: While generally consistent with standard Fakkham orthography, specific observations include the placement of superscript vowels centered above both initial consonants. Subscript vowels, particularly /-u/, are found in combination with /-a/. Additionally, the vowel /-am/ exhibits an orthography that is found in Kengtung inscriptions. 3) Diacritics and Markers: Only the "Mai tho" - tone mark is attested. Regarding vowel markers, the "Mai han-akat" shows a transitional shift to a position above the initial consonant. The "Mai kong" functions in relation to the final nasal /-m/, and the marker for the vowel /-ɔ:/ aligns with the orthographic found in Kengtung inscriptions. 4) Additional Observations: The orthography reflects a phonologically-based spelling. Certain lexical items are spelled to reflect vowels in Tai Lue and Tai Khun, cognates with the corresponding vowels in the Lanna language.

Keywords: Chinese-Lanna Glossary, Orthography, Fakkham Script, Chinese document

บทนำ: อักษรฝักขามกับบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับราชสำนักจีน

ในภูมิภาคล้านนานั้นปรากฏหลักฐานภูมิปัญญาทางด้านอักษรศาสตร์ คือ รูปแบบอักษรที่ใช้บันทึกภาษาของตนเองถึง 3 ชนิด ได้แก่ อักษรธรรมล้านนา อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศ สำหรับอักษรฝักขามนั้นเป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสุโขทัย พบการใช้มากในศิลาจารึกซึ่งบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนกิจ ลักษณะของอักษรมีความใกล้เคียงกับอักษรไทยสุโขทัย แต่มีสัณฐานผอมสูงกว่าและโค้งงอ นอกจากนี้ ยังมีอักขรวิธีบางประการที่ไม่พบในอักษรไทยสุโขทัยแต่ได้รับอิทธิพลจากอักษรชนิดอื่น โดยเฉพาะอักษรธรรมล้านนา (กรรณิการ์ วิมลเกษม, 2527: 18) อักษรฝักขามนิยมใช้อยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-24 โดยพบจารึกอักษรฝักขามที่เก่าที่สุดได้แก่ “จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย” พ.ศ. 1954 ส่วนจารึกอักษรฝักขามที่มีอายุน้อยที่สุดได้แก่ “จารึกวัดเชตุพน” พ.ศ. 2459 (ฮันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม, 2548: 227-242)

อย่างไรก็ตาม อักษรฝักขามมิได้ใช้อยู่แต่เพียงในจารึกเท่านั้น บทบาทสำคัญของอักษรฝักขามอีกประการหนึ่งคือการใช้บันทึกในเอกสารราชการมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ดังพบว่าดวงตราลัญจกรของกษัตริย์ ขุนนาง พระสงฆ์ ที่พบในล้านนามักเป็นตราอักษรฝักขาม เช่น ตราครั่งของพระนางวิสุทธิเทวีและสมเด็จพระสังฆราชวัดโลกโมฬี ที่ประทับพระราชทานไว้คู่กับหิรัญบัฏราชโองการ ณ บ้านแปะ อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ในปัจจุบัน (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2533: 10) รวมถึงตราลัญจกรเจ้าเมืองเชียงตุงก็เป็นตราอักษรฝักขาม (พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, 2556: 307) ไม่เพียงเท่านั้น

ยังมีหลักฐานปรากฏว่าราชสาส์นที่ล้านนาส่งไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักจีนก็ใช้อักษรฝักขามในการบันทึกเช่นกัน

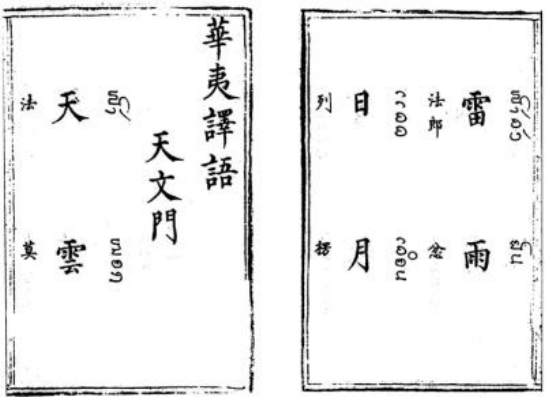
ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับราชสำนักจีนนั้น ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน โดยเอกสารจีนเรียกดินแดนโยนรัฐว่า “ปาไป่สีฟู่ (八百媳妇)” หรือแดนสนมแปดร้อย แม้ในช่วงต้นความสัมพันธ์จะดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นนัก แต่เมื่อล้านนายอมรับการติดต่อในระบบบรรณาการกับราชสำนักจีน ไมตรีระหว่างทั้งสองฝ่ายก็แน่นแฟ้นขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งราชสำนักจีนมีการยกระดับหน่วยการปกครองของล้านนาเป็น“สำนักข้าหลวงปกครองทหารและพลเรือน” และเปลี่ยนชื่อเป็น “ปาไป่ต้าเตี้ยน (八百大甸)” ใน พ.ศ. 1934 ตรงกับสมัยพระญาแสนเมืองมาของล้านนา (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2539: 68) และด้วยเหตุที่ทางราชสำนักจีนต้องปะทะสังสรรค์และสื่อสารกับชนชาติต่างภาษามากมาย ในสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อแห่งราชวงศ์หมิง จึงมีพระบรมราโชบายให้ก่อตั้ง “หอสี่ทิศ / สำนักแปลภาษา (四夷館: ซื่ออี๋ก่วน)” ขึ้น ใน พ.ศ. 1950 มีหน้าที่ศึกษาและถ่ายทอดความรู้ในด้านการแปลภาษาต่างประเทศเพื่อเป็นประโยชน์ในทางราชการแก่ราชสำนัก ภายใต้สำนักแปลภาษานั้นประกอบด้วยหน่วยงานแปลภาษาต่าง ๆ เมื่อแรกเริ่มประกอบด้วยหอแปลภาษา 8 หน่วย ได้แก่ หอเหมิงกู่ (มองโกล) หอหุนวี่เจิน (แมนจู) หอซีฟาน (ทิเบต) หอซีเทียน (สันสกฤต) หอหุย-หุย (เปอร์เซีย) หอเกาชัง (อุยกูร์) หอไป่อี๋ (ชาวไทในยูนนาน) และหอเหมี่ยนเตี้ยน (พม่า) ต่อมาใน พ.ศ. 2054 จึงมีการตั้งหอปาไป่ (ล้านนา) ขึ้น (พาน เหล่ย และจตุวิทย์ แก้วสุวรรณ์, 2564: 53)

การตั้งหอปาไป่ในสำนักแปลภาษาย่อมแสดงถึงความสำคัญของล้านนาในทัศนะของจีน ทั้งนี้มีหลักฐานการสื่อสารกันระหว่างทั้งสองฝ่าย โดยโจวปี้เฝิง (2565: 22) ศึกษาความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างล้านนาและราชสำนักจีน พบเอกสารที่เรียกว่า “ปาไป่ก่วนหลายเหวิน (八百馆来文)” ซึ่งคัดลอกรวบรวมราชสาส์นจากล้านนาไว้รวม 15 ฉบับ พร้อมคำแปลภาษาจีนเพื่อใช้ในการศึกษาภาษาล้านนา สำเนาราชสาส์นเหล่านั้นบันทึกด้วยอักษรฝักขามทั้งสิ้น จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้หอปาไป่ต้องศึกษาอักษรฝักขามซึ่งใช้บันทึกภาษาของชนชาตินี้

เอกสารอีกชุดหนึ่งที่หอปาไป่ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาภาษาล้านนา ได้แก่ “ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語: ปาไป่ก่วนอี้อฺวี่)” ซึ่งบันทึกด้วยอักษรฝักขามเช่นกัน

ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語: ปาไป่ก่วนอี้อฺวี่)

ภารกิจอย่างหนึ่งของสำนักแปลภาษาคือ การจัดทำศัพทานุกรมต่างภาษา (華夷譯語: หฺวาอี๋อี้อฺวี่) สำหรับศึกษาภาษาต่างประเทศเพื่ออำนวยความสะดวกในทางการทูต เอกสารเหล่านี้เริ่มทยอยเรียบเรียงขึ้นตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง และเก็บรวบรวมไว้ในราชสำนัก จนกระทั่งสมัยจักรพรรดิเฉียนหลงแห่งราชวงศ์ชิง ทรงเห็นว่าคำแปลในศัพทานุกรมเหล่านี้หลายฉบับมีความคลาดเคลื่อน จึงได้มีพระราชโองการให้นำมาชำระเรียบเรียงอีกครั้งหนึ่ง และมีการแปลภาษาต่าง ๆ เพิ่มเติม (Chunhua, Li Ying & Guo Jinfang, 2018: 382-386) สำหรับเอกสารภาษาล้านนา พบว่ามีการจัดทำ “ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語: ปาไป่ก่วนอี้อฺวี่)” เป็นศัพทานุกรมที่รวบรวมคำศัพท์ภาษาปาไป่ (ล้านนา) ไว้จำนวนมาก แบ่งเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ ในแต่ละหน้านำเสนอคำศัพท์ 4 คำ คำศัพท์แต่ละคำประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) คำศัพท์ภาษาล้านนาที่บันทึกด้วยอักษรฝักขาม 2) คำแปลเป็นภาษาจีน และ 3) คำถ่ายถอดคำอ่านด้วยอักษรจีน ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับศัพทานุกรมในกลุ่มเดียวกับที่จัดทำขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิง ปัจจุบันสำเนาศัพทานุกรมเหล่านี้ตกกระจายไปอยู่ในหอสมุดหลายแห่งและการครอบครองส่วนบุคคล ทำให้ยากต่อการศึกษา สำหรับลิปิกรมจีน-ล้านนาฉบับที่ใช้ศึกษาครั้งนี้เป็นฉบับที่เผยแพร่โดยหอสมุดมหาวิทยาลัยปักกิ่ง สนับสนุนการจัดทำไฟล์ดิจิทัลโดย China-America Digital Academic Library (CADAL)

(ภาพที่ 1 และ 2 ตัวอย่างเนื้อหาของลิปิกรมจีน-ล้านนา (北京大學圖書館, 2010)

ลิปิกรมจีน-ล้านนา ประกอบไปด้วยคำศัพท์และวลีแยกประเภทตามหมวดต่าง ๆ รวม 18 หมวด ได้แก่ หมวดดินฟ้าอากาศ (天文) รวม 62 คำ, หมวดภูมิศาสตร์ (地理) รวม 64 คำ, หมวดวันเวลาและฤดูกาล (時今) รวม 42 คำ, หมวดพฤกษศาสตร์ (花木) รวม 61 คำ, หมวดสัตวศาสตร์ (鳥獸) รวม 57 คำ, หมวดสถาปัตยกรรม (宮室) รวม 18 คำ, หมวดเครื่องมือเครื่องใช้ (器用) รวม 26 คำ, หมวดบุคคล (人物) รวม 60 คำ, หมวดกิริยาของมนุษย์ (人事) รวม 89 คำ, หมวดร่างกาย (身體) รวม 45 คำ, หมวดเครื่องนุ่งห่ม (衣服) รวม 32 คำ, หมวดอาหาร (飲食) รวม 30 คำ, หมวดทรัพย์สินมีค่า (珎寶) รวม 27 คำ, หมวดสีสัน (聲色) รวม 20 คำ, หมวดจำนวนและตัวเลข (數目) รวม 14 คำ, หมวดทิศทาง (方隅) รวม 16 คำ, หมวดคำคุณศัพท์ (通用) รวม 70 คำ และหมวดคำเบ็ดเตล็ด (續添) รวม 38 คำ สรุปรวมคำศัพท์และวลีทั้งสิ้น 771 คำ

ด้วยเหตุที่อักษรฝักขามเป็นรูปแบบอักษรสำคัญที่ใช้ในล้านนาและยังปรากฏในเอกสารนี้ด้วย สิ่งที่ผู้ศึกษาสนใจก็คือ รูปอักษรและอักขรวิธีอักษรฝักขามในเอกสารนี้มีลักษณะอย่างไร มีความเหมือนหรือแตกต่างจากอักษรฝักขามที่ปรากฏในจารึกล้านนาอย่างไรบ้าง และอาจสะท้อนข้อสังเกตด้านอักขรวิธีอย่างไรบ้าง ผู้ศึกษาจึงวิเคราะห์อักขรวิธีของอักษรฝักขามจากเอกสารดังกล่าว โดยมีวิธีการคือ ปริวรรตคำศัพท์ในเอกสาร

ตามรูปอักษรที่ปรากฏตามต้นฉบับ ตรวจสอบความถูกต้องของคำศัพท์ที่รูปอักษรสื่อความหมายได้ไม่ชัดเจน โดยตรวจสอบจากคำแปลภาษาจีนซึ่งให้ความหมายสอดคล้องกัน รวมทั้งสืบค้นจากพจนานุกรมภาษาล้านนา ภาษาไทลื้อ ไทใหญ่ และไทเหนือ เพื่อสามารถสันนิษฐานถ้อยคำที่แท้จริงได้ แล้วจึงวิเคราะห์รูปอักษรและอักขรวิธีที่ปรากฏในเอกสาร

จากการศึกษาพบว่ารูปอักษรและอักขรวิธีอักษรฝักขามจากเอกสาร “ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語)” มีลักษณะดังต่อไปนี้

รูปอักษรและอักขรวิธีของอักษรฝักขามที่ปรากฏในลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語)

อักษรฝักขามที่ปรากฏในเอกสารนี้เป็นตัวเขียนด้วยพู่กันหมึกจีนบนกระดาษ จึงทำให้มีความแตกต่างจากรูปอักษรที่ปรากฏในศิลาจารึกอย่างสำคัญคือ ในขณะที่อักษรฝักขามในช่วงอายุหลังจากครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เริ่มมีสัณฐานที่สูงขึ้นและคดหยักอย่างเห็นได้ชัด แต่อักษรฝักขามในเอกสารนี้มีสัดส่วนค่อนข้างมนไม่สูง ไม่คดมาก แต่มีความโค้งและอ่อนช้อย อาจเป็นเพราะการเขียนบนกระดาษนั้นบังคับลายมือได้ง่ายกว่าการจารลงบนเนื้อศิลา ทำให้รูปอักษรมีความสวยงาม ลักษณะอักษรฝักขามและอักขรวิธีในเอกสารดังกล่าวปรากฏดังนี้

1. พยัญชนะ อักษรฝักขามในเอกสารนี้พบรูปพยัญชนะทั้งพยัญชนะตัวเต็ม พยัญชนะตัวเชิง และพยัญชนะเชื่อม ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

1.1 พยัญชนะตัวเต็ม พบรูปพยัญชนะตัวเต็มซึ่งทำหน้าที่เป็นพยัญชนะต้นทั้งพยัญชนะต้นเดี่ยว พยัญชนะต้นควบหรืออักษรนำ รวมทั้งพยัญชนะตัวสะกด มีรูปดังนี้

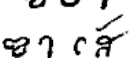
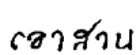
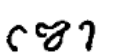
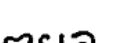
ตารางที่ 1 รูปแบบพยัญชนะอักษรฝักขามที่พบในลิปิกรมจีน-ล้านนา

ก	ข	ฃ	ค	ฅ	ฆ	ง	จ	ฉ	ช	ซ	ฌ	ญ
					-						-	
ฏ	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ด	ต	ถ	ท	ธ	น	บ
-	-	-	-	-	-					-		
ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	อย	ร	ล	ว	ศ
					-							-
ษ	ส	ห	ฬ	อ	ฮ							
-			-		-							

จะเห็นว่าในที่นี้ไม่พบรูปพยัญชนะบางตัว ได้แก่ ฆ ฌ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ธ ภ ศ ษ และ ฬ อาจเป็นเพราะคำที่ปรากฏในเอกสารนี้เป็นคำพื้นฐานที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน จึงไม่ปรากฏคำยากที่มาจากภาษาบาลี สันสกฤต หรือเขมร ที่ใช้อักษรดังกล่าว

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ในเอกสารนี้ปรากฏคำที่ใช้รูป “ข” และ “ฃ” แยกจากกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ คำเหล่านั้นเมื่อปรากฏคำเดียวกันในต่างบริบท หรือถูกประกอบเข้ากับคำอื่นเกิดเป็นคำใหม่ขึ้น รวมทั้งแม้จะปรากฏห่างกันในคนละหมวดศัพท์ ก็ไม่ปรากฏว่าจะสะกดสลับปะปนกันระหว่าง “ข” และ “ฃ” ตัวอย่างเช่น คำว่า “ของ (สิ่งของ)” (หมวดทรัพย์สินมีค่า หน้า 154), “ฃองฝาก” (หมวดกิริยาของมนุษย์ หน้า 121) และ “ของกิน” (หมวดอาหาร หน้า 143) ทำให้เห็นว่าในความรับรู้ของผู้จัดทำเอกสารนี้สามารถแยกคำที่ประกอบขึ้นจากหน่วยเสียงของพยัญชนะทั้งสองออกจากกันได้

ตารางที่ 2 ตัวอย่างคำที่ปรากฏรูปพยัญชนะ “ข” และ “ฃ” ในเอกสารลิปิกรมจีน-ล้านนา

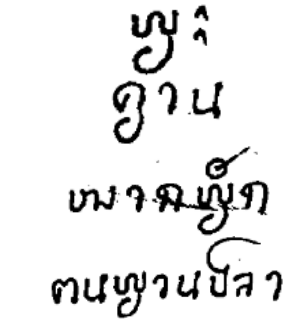
ตัวอย่างคำที่ใช้รูป ข	คำถ่ายถอด (คำแปล)	ตัวอย่างคำที่ใช้รูป ฃ	คำถ่ายถอด (คำแปล)
	ขา (ขา)		ขวา (ขวา)
	ข้า (ข้า - สรรพนาม)		ขาเสี้ (ข้าเสีย - ฆ่าเสีย)
	เขาสาน (ข้าวสาร)		เฃา (เข้า)
	กลาแขง (กล้าแข็ง)		ฃยว (เขียว)
	เมืองเขิน (เมืองเขิน)		ฃุน (ขุน)

น่าสังเกตว่าคำที่ใช้ “ฃ” เหล่านี้สอดคล้องกับเอกสารและจารึกรุ่นแรก ๆ ที่บันทึกภาษาไทย เช่น จารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหง ซึ่งยังคงแยกหน่วยเสียง ข และ ฃ ได้ เช่น เข้า ขุน ขวา สนับสนุนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเสียงพยัญชนะในเอกสารภาษาไทยและล้านนา อนึ่ง ในจารึกอักษรฝักขามพบคำที่ใช้อักษร “ฃ” น้อยมาก เอกสารนี้จึงมีคุณค่าในการเป็นแหล่งข้อมูลของคำที่ใช้อักษร “ฃ” ในภาษาล้านนาได้เป็นอย่างดี

1.2 พยัญชนะตัวเชิง อักษรฝักขามได้รับอิทธิพลอักขรวิธีจากอักษรธรรมล้านนาทำให้ปรากฏการประกอบรูปคำด้วยพยัญชนะตัวเชิงในบางกรณี อันเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้อักษรฝักขามมีความแตกต่างจากอักษรไทยสุโขทัย สำหรับเอกสารนี้พบรูปพยัญชนะตัวเชิงได้แก่ “เชิง ร” มีรูปดังนี้

ตัวอย่างการปรากฏเชิง ร ในคำควบกล้ำจากเอกสารนี้ เช่น

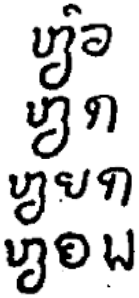
พฺระ (พระ - พระพุทธเจ้า)

คฺราน (คร้าน)

หมากพฺริก (หมากพริก - พริกไทย)

ตนพฺรานปลา (คนหาปลา)

นอกจากนี้ ยังพบคำที่สะกดด้วย ห เป็นพยัญชนะต้น หลายคำมีการควบตัวเชิง ร เช่น

หฺริว (หัว)

หฺรก (หก - เลข 6)

หฺรยก (เหียก - ดีบุก)

หฺรอม (ห้อม - พืชให้สีย้อมคราม)

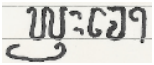
คำที่สะกดด้วย หฺร เช่นนี้ปรากฏในจารึกอักษรฝักขามเช่นกัน แม้จะไม่พบมากนัก เช่น

หฺรกรอย (หกร้อย) - จารึกเจ้าสี่หมื่นทำสีมาใหม่ (พย.3)

หฺรัว (หัว) - จารึกถ้ำเด่นงัว 2 (ลป.43)

อนึ่ง การเขียนคำที่มี ร ควบกล้ำในจารึกอักษรฝักขามนั้นอาจจะสะกดด้วยพยัญชนะตัวเต็ม หรือจะใช้วิธีควบพยัญชนะเชิง ร ก็ได้ไม่เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัว จารึกบางหลักพบว่าแม้คำเดียวกันแต่ปรากฏในคนละตำแหน่งก็อาจเขียนต่างกัน ดังตัวอย่าง คำว่า “พระ” ในจารึกวัดวิสุทธาราม (พย.4)

พฺระเจา - ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1

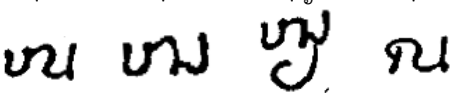
พระเป็นเจา - ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5

อย่างไรก็ตาม การสะกดคำที่มี ร ควบกล้ำในลิปิกรมจีน-ล้านนา จะใช้พยัญชนะเชิง ร เป็นรูปควบเสมอ แสดงถึงการวางกฎเกณฑ์ให้สะกดเช่นนี้เป็นมาตรฐาน

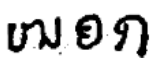
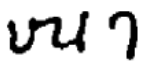
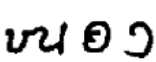
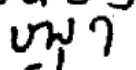
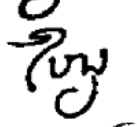
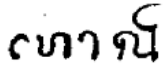
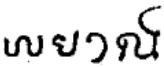
เหตุที่เอกสารนี้ไม่ปรากฏพยัญชนะตัวเชิงอื่น ๆ อาจด้วยเหตุผลหลักที่ว่าคำที่ปรากฏในเอกสารนี้เป็นคำพื้นฐานที่ใช้ในชีวิตประจำวันโดยแทบไม่พบคำภาษาบาลีสันสกฤต เขมร ซึ่งมีหลักตัวสะกดตัวตามที่ทำให้ต้องใช้พยัญชนะตัวเชิงเลย อนึ่ง อักษรฝักขามมีพัฒนาการมาจากอักษรไทยสุโขทัยซึ่งตัดตัวเชิงออกไปแล้ว และผู้ใช้เอกสารนี้ซึ่งเป็นชาวจีนก็ไม่รู้จักอักขรวิธีอักษรธรรมล้านนาที่มีระบบตัวเชิง ดังนั้นก็ไม่ควรทำให้ระบบตัวเชิงกลายเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของผู้ใช้เอกสารชาวจีน เนื่องจากอักขรวิธีแบบประสมตัวเชิงในอักษรฝักขามเป็นระบบวิธีที่ผู้มีความรู้ในภาษาและอักษรล้านนาในระดับหนึ่งแล้วจึงจะสามารถทำความเข้าใจได้ อักขรวิธีดังกล่าวจึงไม่ถูกนำเสนอในเอกสารนี้

1.3 พยัญชนะเชื่อม อักษรฝักขามมีลักษณะพิเศษในการเขียนรูปพยัญชนะเชื่อม โดยพบว่ามีการเขียนเชื่อมเส้นหลังของพยัญชนะตัวหน้าและเส้นหน้าของพยัญชนะตัวหลังเป็นเส้นเดียวกันในรูปพยัญชนะบางตัว สำหรับในเอกสารนี้ พบรูปพยัญชนะเชื่อมดังต่อไปนี้

หฺน หฺม หฺญ กฺน

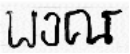
ตัวอย่างคำที่ปรากฏรูปพยัญชนะเชื่อมในเอกสาร

หฺม		ไหฺม (เส้นไหม)
		หฺมอก
หฺน		หฺนา (หน้า)
		หฺนอง (หนอง - ทะเลสาบ)
หฺญ		หฺญา (หญ้า)
		ไหฺญ (ใหญ่)
กฺน		เทากฺนั (เท่ากัน)
		พยงกฺนั (เพียงกัน - เสมอกัน)

จะเห็นว่ารูปพยัญชนะเชื่อมมีทั้งการเชื่อมพยัญชนะต้นสองตัว ได้แก่ คำที่มี ห นำ รวมทั้งการเชื่อมพยัญชนะต้นกับพยัญชนะตัวสะกด ได้แก่ กฺน แสดงให้เห็นว่า หากคำใดมีพยัญชนะตัวหน้าที่มีเส้นหลังและพยัญชนะตัวถัดมามีเส้นหน้าที่สามารถเชื่อมเส้นกันได้ โดยไม่เป็นอุปสรรคต่อการอ่านเกินไปนัก ก็อาจเขียนคำนั้นด้วยรูปพยัญชนะเชื่อมได้ เพื่อเป็นการประหยัดพื้นที่ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในจารึกอักษรฝักขามเช่นกัน เช่น

คน (คน) - จารึกกู่วัดเสาหิน (ชม.24)

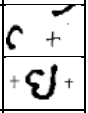

มงคน (มงคล) - จารึกวัดอารามป่าญะ (พย7)

สังเกตว่ารูปพยัญชนะเชื่อมมักจะเชื่อมภายในคำเดียวกัน ไม่เชื่อมข้ามคำ เพื่อมิให้เกิดการเข้าใจผิด

2. สระ การเขียนรูปสระในลิปิกรมจีน-ล้านนา โดยทั่วไปมีความสอดคล้องกับเอกสารอักษรฝักขามอื่น ๆ แต่จะมีสระบางรูปที่มีข้อแตกต่างน่าสังเกตบางประการ ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

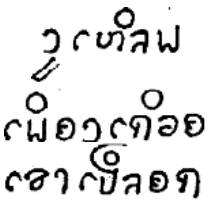
ตารางที่ 3 รูปแบบสระที่พบในลิปิกรมจีน-ล้านนา

อะ	อา	อิ	อี	อึ	อือ	อุ	อู	เอะ	เอ
								-	
แอะ	แอ	โอะ	โอ	เอาะ	ออ	เออะ	เออ	เอียะ	เอีย
-		-		-		-			
เออะ	เออ	อัวะ	อัว	อำ	ไอ	ใอ	เอา	ฤ	ฤๅ
-		-				-		-	-
ฦ	ฦๅ								
-	-								

ลักษณะทางอักขรวิธีของรูปสระที่น่าสนใจในเอกสารนี้มีดังนี้

2.1 สระบน ได้แก่ รูปสระอิ สระอี สระอึ สระอือ พบว่าหากคำนั้นเป็นคำที่มีพยัญชนะต้นสองตัว รูปสระบนจะปรากฏในตำแหน่งกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้น

ทั้งสอง หรือหากพยัญชนะต้นตัวแรกมีหางยาว จะเขียนสระบนไว้บนพยัญชนะต้นตัวแรก เพื่อมิให้เส้นอักษรทับกัน เช่น

งูเหิลม (งูเหลือม)

เมิองเกิวอ (เมืองเกวื๋อ - ประเทศ)[1]

เขาเปิลอก (ข้าวเปลือก)

อนึ่ง ผู้ศึกษาได้สำรวจอักขรวิธีอักษรฝักขามในจารึกล้านนาเพิ่มเติม โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือชุด “จารึกล้านนา” ทั้งภาค 1 (จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่) และภาค 2 (จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน) โดยพิจารณาจากทั้งคำปริวรรตและสำเนาจารึกประกอบกัน พบว่าคำที่สะกดด้วยพยัญชนะต้นตัวเต็มสองตัวและมีสระบนนั้น ปรากฏการวางรูปสระบนไว้เหนือพยัญชนะต้นตัวแรกในจารึก 11 หลัก ในจำนวนนี้มีอายุในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 จำนวน 5 หลักแล้วทิ้งช่วงหายไป จากนั้นจึงปรากฏอีกครั้งหลัง พ.ศ. 2300 อีก 4 หลัก ส่วนคำที่วางรูปสระบนไว้เหนือพยัญชนะต้นตัวที่สองปรากฏในจารึกถึง 22 หลัก โดยกระจายอยู่ตลอดช่วงเวลาที่ปรากฏอักษรฝักขาม แสดงถึงการเป็นอักขรวิธีที่ปกติกว่า อย่างไรก็ตามมีคำที่รูปสระบนปรากฏในตำแหน่งกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นทั้งสองหรือมีขนาดใหญ่คร่อมพยัญชนะต้นทั้งสองอยู่ 15 หลัก ปรากฏกระจายตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 นับว่ามีความถี่พอสมควร ซึ่งอาจแสดงความนิยมอักขรวิธีในลักษณะนี้ ลิปิกรมจีน-ล้านนาที่เรียบเรียงขึ้นหลังการตั้งหอปาไป่ใน พ.ศ. 2054 จึงปรากฏอักขรวิธีลักษณะนี้ด้วย

2.2 สระล่าง พบการประสมคำด้วยสระล่าง ได้แก่ สระอุ ที่มีลักษณะพิเศษคือ การประกอบรูปคำด้วยรูปสระอุ และ สระอะ ในคำต่อไปนี้

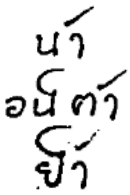
[1] เป็นคำยืมจากภาษาจีน คือคำว่า 國 (guó)

คฺรุะ (คฺรุ - คุกเข่า)

งานศึกษาของกรรณิการ์ วิมลเกษม (2527: 119) พบการประกอบคำลักษณะนี้เช่นกัน แต่ก็มิได้พบในจำนวนที่มากนัก เข้าใจว่าการประกอบรูปสระอะเข้ามา เพื่อให้ทราบว่าต้องออกเสียงสั้น เช่น “ทาตุะ (ธาตุ)” ในจารึก ลป.1, “วัตถุะ (วัตถุ)” ในจารึก พย.7

2.3 สระอำ พบว่ารูปสระอำในเอกสารนี้มีลักษณะแตกต่างจากที่พบในจารึกอักษรฝักขามโดยทั่วไปที่ใช้รูปเครื่องหมายนิคหิตหรือรูปกากบาท ทว่าในเอกสารนี้มีการใช้เครื่องหมายไม้หันอากาศวางไว้บริเวณกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นกับรูปสระ -า แต่หากพยัญชนะต้นมีหางสูงยาวจะขยับออกไป เพื่อมิให้เส้นอักษรทับกัน เช่น

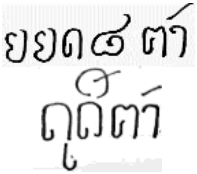
นาั (น้ำ)

วนัคาั (วันค่ำ - ตลอดวัน)

อยาั (อฺยำ - เคารพ กลัวเกรง)

จากการสืบค้นพบว่าลักษณะเช่นนี้ปรากฏในจารึกที่พบในเมืองเชียงตุง ได้แก่ จารึกเวียงเชียงเหล็ก พ.ศ. 2110 และจารึกเมืองหลวย พ.ศ. 2143 (กรรณิการ์ วิมลเกษม, 2532: 33 และ 41) นอกจากนี้ ยังพบอย่างไม่สม่ำเสมอในจารึกอื่น ๆ เช่น ในคำว่า “อุปสาั (อุปสมบท)” ในจารึกวัดบ้านขามเมืองปั่น พ.ศ. 2113, คำว่า “นาัมัน (น้ำมัน)” และ “ทาั (ทำ)” ในจารึกวัดเขมินทร์ พ.ศ. 2139 (พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, 2556 : 170, 200-201)

ตัวอย่างคำที่ประกอบด้วยสระอำในจารึกเวียงเชียงเหล็ก

ออก 2 ศาั (ออก 2 คำ่)

กุดีศาั (กุฏิคำ)

การพบรูปสระอำเช่นนี้ในลิปิกรมจีน-ล้านนา จึงอาจแสดงความสัมพันธ์บางประการกับลักษณะอักขรวิธีที่พบในจารึกอักษรฝักขามในเมืองเชียงตุง

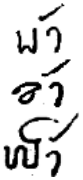
3. เครื่องหมาย ประกอบด้วยเครื่องหมายวรรณยุกต์ และเครื่องหมายแทนสระต่าง ๆ ดังนี้

3.1 เครื่องหมายวรรณยุกต์ ในอักขรวิธีของอักษรฝักขามพบการใช้รูปวรรณยุกต์เอกและโท อย่างไรก็ตามการประกอบรูปคำที่พบในศิลาจารึกอักษรฝักขามอาจพบรูปวรรณยุกต์หรือไม่ก็ได้ สำหรับในเอกสารนี้พบว่า โดยทั่วไปไม่ปรากฏการกำกับรูปวรรณยุกต์ จะมีเพียงบางคำเท่านั้นที่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ ซึ่งมีเพียงรูปวรรณยุกต์โทมีรูปดังนี้

จะเห็นว่ารูปวรรณยุกต์โทในเอกสารนี้มีรูปที่เหมือนกับรูปเครื่องหมายไม้หันอากาศ แต่โดยตำแหน่งที่ปรากฏและบริบททางความหมายของคำทำให้ทราบว่าเครื่องหมายดังกล่าวทำหน้าที่เป็นวรรณยุกต์ ทั้งนี้ การปรากฏวรรณยุกต์ดังกล่าวไม่ปรากฏในคำรูปโททุกคำ หากพบว่าปรากฏเฉพาะในกรณีดังนี้

1) คำที่ประกอบด้วยสระอาบางคำ พบว่ามักวางรูปวรรณยุกต์ไว้บริเวณกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นกับสระอา แต่หากพยัญชนะต้นมีหางสูงยาวจะขยับออกไปเพื่อมิให้เส้นอักษรทับกัน เช่น

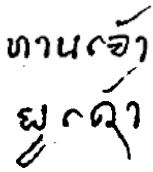

มา้ (ม้า)

ขา้ (ข้า - สรรพนามแทนตนเอง)

ฟา้ (ฟ้า)

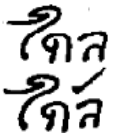
2) คำที่ประกอบด้วยสระเอาบางคำ พบว่า จะวางรูปวรรณยุกต์ไว้บนรูปพยัญชนะต้น เช่น

ทานเจ้า (ท่านเจ้า - สมณะ)

ผูเถ้า (ผู้เฒ่า)

3) คำที่มีรูปใกล้เคียงกันและอาจสับสนหากไม่กำกับรูปวรรณยุกต์ ได้แก่

ไกล

ไกล้ (ใกล้)

จะเห็นว่าตำแหน่งการวางรูปวรรณยุกต์มีทั้งวางไว้บนรูปพยัญชนะต้น และการวางไว้บนรูปสระที่ปรากฏตามพยัญชนะต้น หรือกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นกับสระ หรือพยัญชนะอื่น อย่างไรก็ตาม นอกจากเพื่อป้องกันความสับสนระหว่างคำแล้ว ผู้ศึกษายังไม่อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดคำดังกล่าวจึงปรากฏรูปวรรณยุกต์ ในขณะที่คำอื่นไม่ปรากฏเลย

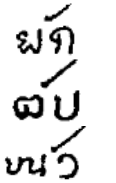
3.2 เครื่องหมายแทนรูปสระ พบเครื่องหมายแทนรูปสระต่าง ๆ ได้แก่

3.2.1 เครื่องหมายไม้หันอากาศ เป็นเครื่องหมายที่ใช้แทนสระอะลดรูป โดยอักขรวิธีของอักษรฝักขามนั้น คำที่ประสมด้วยสระอะลดรูปจะมีการกำกับด้วยเครื่องหมายดังกล่าว ซึ่งในภาษาล้านนาเรียกว่า “ไม้ชัด” สำหรับในเอกสารนี้พบว่ามีลักษณะของเครื่องหมายดังนี้

การวางตำแหน่งเครื่องหมายดังกล่าวในลิปิกรมจีน-ล้านนา มีลักษณะดังนี้

1) วางไว้บริเวณกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นกับพยัญชนะตัวสะกด เป็นอักขรวิธีที่พบมากที่สุด นับเป็นอักขรวิธีปกติโดยภาพรวมของเอกสารนี้ เช่น

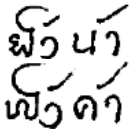

ผัก

ตับ

หฺนัง

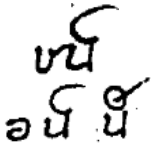
2) วางไว้เหนือพยัญชนะตัวสะกด พบว่าลักษณะเช่นนี้จะปรากฏในคำที่พยัญชนะต้นมีหางสูงยาว ซึ่งคาดว่าเป็นเพราะหากวางเครื่องหมายใกล้พยัญชนะต้นเกินไป จะทำให้เส้นอักษรทับกัน เช่น

ฝงันาั (ฝั่งน้ำ)

ฟงัคาั (ฟังคำ)

นอกจากนี้ จะปรากฏในคำที่มีพยัญชนะ “น” เป็นตัวสะกด โดยจะขมวดต่อหางขึ้นไปจากเส้นหลังของพยัญชนะ เช่น

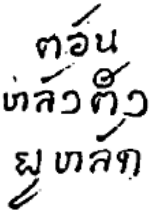

หฺนั (หัน - มองเห็น)

วนันี (วันนี้)

หากพยัญชนะต้นในคำนั้นเป็นพยัญชนะที่มีหางสูงยาว จะไม่มีการขมวดหาง “น” ขึ้นไป แต่จะใช้รูปปกติ เพื่อมิให้เส้นอักษรทับกันเช่นกัน

3) วางไว้เหนือพยัญชนะต้น พบในคำที่มีพยัญชนะต้นสองตัว (โดยมิใช่พยัญชนะเชื่อม) ได้แก่

ควัน (ควัน - ยาสูบ)

หลังคีง (หลังคิง - ข้างหลัง)

ผูหลัก (ผู้หลัก - นักปราชญ์)

จากการศึกษาสถิติคำที่มีเครื่องหมายไม้หันอากาศ จำนวน 47 คำ (โดยไม่นับคำซ้ำ เช่น วัน วันนี้ วันชืน) พบคำที่วางเครื่องหมายไว้กึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นและตัวสะกด 30 คำ คำที่วางไว้เหนือพยัญชนะตัวสะกด 14 คำ และคำที่วางไว้เหนือพยัญชนะต้น 3 คำ

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนคำที่วางเครื่องหมายไว้บนพยัญชนะตัวสะกดกับคำที่มีการวางไว้ในลักษณะเคลื่อนจากตัวสะกด การวางไว้บนตัวสะกดพบน้อยกว่าการวางที่มีตำแหน่งเคลื่อนออกมา อนึ่ง คำที่ยังคงวางเครื่องหมายไว้เหนือตัวสะกดจำนวนมากเป็นคำที่สะกดด้วย “น” ซึ่งแต่เดิมนิยมเขียนเครื่องหมายต่อขมวดจากเส้นหลังของพยัญชนะ ทั้งนี้จากงานศึกษาของกรรณิการ์ วิมลเกษม (2527: 100-101) อักขรวิธีอักษรฝักขามตั้งแต่ พ.ศ. 2010 - 2054 จะวางเครื่องหมายไม้หันอากาศเหนือตัวสะกดบ้างเหนือพยัญชนะต้นบ้าง และในระยะ พ.ศ. 2051 - 2370 พบว่านิยมเขียนไว้เหนือพยัญชนะต้นเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น อักขรวิธีในลิปิกรมจีน-ล้านนาจึงเป็นอักขรวิธีที่อยู่ในช่วง

ระหว่างทั้งสองระยะเวลา โดยตำแหน่งการวางเครื่องหมายไม้หันอากาศกำลังค่อย ๆ เคลื่อนจากเหนือพยัญชนะตัวสะกดมาสู่พยัญชนะต้น สอดคล้องกับอายุเอกสารซึ่งจัดทำขึ้นในช่วงเวลาหลังการก่อตั้งหอปาไป่เมื่อ พ.ศ. 2054

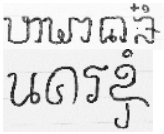
3.2.2 เครื่องหมายไม้กง เป็นเครื่องหมายที่ใช้แทนสระโอะลดรูป โดยในอักขรวิธีของอักษรฝักขามพบว่าในคำที่สะกดด้วยสระโอะลดรูปอาจจะมีการกำกับด้วยเครื่องหมายที่เรียกว่า “ไม้กง” เช่นเดียวกับอักษรธรรมล้านนา แต่ในลิปิกรมจีน-ล้านนาพบว่า การกำกับรูปไม้กงนั้นไม่ได้ปรากฏในคำที่มีสระโอะลดรูปทุกคำ หากปรากฏในคำบางคำเท่านั้น โดยมีตำแหน่งของเครื่องหมายวางอยู่บริเวณกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นกับพยัญชนะตัวสะกด ดังนี้

ตารางที่ 4 ตัวอย่างคำที่ปรากฏและไม่ปรากฏเครื่องหมาย “ไม้กง” ในลิปิกรมจีน-ล้านนา

ตัวอย่างคำ ที่ปรากฏไม้กง	คำถ่ายถอด (คำแปล)	ตัวอย่างคำ ที่ไม่ปรากฏไม้กง	คำถ่ายถอด (คำแปล)
	ลิม (ลม)		ฝน
	ผริม (ผม)		คน (คน)
	ผาหิม (ผ้าห่ม)		ขน (ขน)
	ดาบสองคิม		ตก

จากสถิติคำที่สะกดด้วยสระโอะลดรูป จำนวน 28 คำ (โดยไม่นับคำซ้ำ เช่น ฝน ฝนเถิง) พบคำที่กำกับเครื่องหมายไม้กง 12 คำ และคำที่ไม่ปรากฏเครื่องหมาย 16 คำ สิ่งที่น่าสังเกตคือ ในบรรดาคำที่ปรากฏเครื่องหมายไม้กงนั้นเป็นคำที่มีตัว “ม” เป็นตัวสะกดเกือบทุกคำ เว้นแต่คำว่า “คบ (朋-สหาย)” เท่านั้นที่พยัญชนะตัวสะกดเป็น “บ” ส่วนคำที่ไม่ปรากฏรูปไม้กงล้วนเป็นคำที่สะกดด้วยพยัญชนะอื่น อักขรวิธีในเอกสารนี้จึงอาจสนับสนุนแนวคิดของผู้ศึกษาที่สันนิษฐานว่าไม้กงนั้น อาจมีที่มาจากเครื่องหมายนิคหิตในอักษรไทยสุโขทัย ซึ่งมีหน้าที่กำกับเสียง /-ม/ สะกด

ตัวอย่างในอักขรวิธีของอักษรไทยสุโขทัย เช่น

หมากส์ (หมากส้ม) - จารึกพ่อขุนรามคำแหง

นครชุ (นครชุม) - จารึกนครชุม

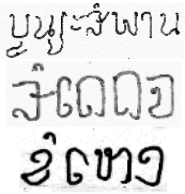
กรรณิการ์ วิมลเกษม (2527:112) พบว่าในจารึกอักษรฝักขามปรากฏเครื่องหมายนิคหิตที่ทำหน้าที่ในลักษณะเดียวกัน เช่น

ชำ (ชม) - จารึกวัดวิสุทธาราม (ลพ.22)

สำบดั (สมบัติ) - จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย (ลพ.9)

จะสังเกตได้ว่า คำว่า “สำบดั (สมบัติ)” นั้น รูปนิคหิตมีการคลายเส้นไม่ต่อกันเป็นวงกลม ซึ่งคล้ายกับรูปไม้กง และในเวลาต่อมาก็พบเครื่องหมายอย่างไม้กงที่ทำหน้าที่เช่นนี้ในจารึกอื่น ๆ เช่น คำต่อไปนี้ (พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, 2556: 86, 97 และ 141)

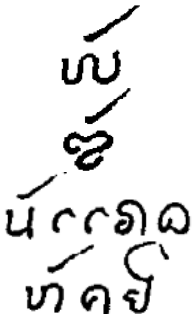
บุนยะสำพาน (บุญสมภาร) - จารึกพระเจ้าศรีโพธิ

ัสเดดจ (สมเด็จ) - จารึกวัดป่าเกี๋ยง

ัขเหง (ข่มเหง) - จารึกวัดบัวงาม

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่าไม้กงมีความสัมพันธ์กับเสียง /-ม/ สะกด แม้ว่าต่อมาจะนำไปใช้กับพยัญชนะตัวสะกดอื่น ๆ แต่หากปรากฏเดี่ยว ๆ แล้วจะออกเสียง /-ม/ สะกดเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าจะออกเสียงเป็นอื่น จึงสนับสนุนว่าไม้กงในอักษรฝักขามมีที่มาจากนิคหิตที่รับมาจากอักษรไทยสุโขทัย

3.2.3 เครื่องหมายแทนเสียงสระออ พบว่าคำที่ประสมด้วยเสียงสระออโดยไม่มีตัวสะกดจะมีเครื่องหมายกำกับ ซึ่งในเอกสารนี้มีความแตกต่างจากเอกสารอื่นโดยทั่วไปที่จะใช้เครื่องหมายรูปนิคหิตหรือกากบาท หรือลักษณะคล้ายไม้กง (กรรณิการ์ วิมลเกษม, 2527: 106) แต่ในเอกสารนี้ใช้รูปเช่นเดียวกับเครื่องหมายไม้หันอากาศ ดังตัวอย่าง

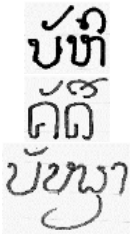
พั (พ่อ)

ขั (ข้อ - ปล้องไม้)

นัแรด (นอแรด)

หัคอย (หอคอย)

อนึ่ง ลักษณะของคำที่สะกดด้วยสระออโดยกำกับด้วยเครื่องหมายนี้ จากการสืบค้นพบหลักฐานในจารึกที่พบในเมืองเชียงตุงไม่กี่หลักเท่านั้น และไม่ใช่อักขรวิธีที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอ ดังตัวอย่าง (พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, 2556: 201, 221 และ 222)

บัหี (บ่หื้อ) - จารึกวัดเขมินทร์

คัดี (ค็ดี - ก็ดี) - จารึกอารามป่ายะ

บัหญา (บ่อย่า) - จารึกอารามป่ายะ

การพบอักขรวิธีเช่นนี้ ในลิปิกรมจีน-ล้านนา จึงอาจแสดงความสัมพันธ์บางประการกับลักษณะอักขรวิธีที่พบในจารึกอักษรฝักขามในเมืองเชียงตุง

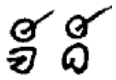
4. ข้อสังเกตอื่น ๆ ทางอักขรวิธี นอกจากรูปอักษรและอักขรวิธีที่ได้นำเสนอมาแล้ว ผู้ศึกษามีข้อสังเกตทางอักขรวิธีที่เห็นว่าพึงนำเสนอในที่นี้ ดังนี้

4.1 การสะกดคำที่ยึดตามเสียงคำ ในการสะกดคำด้วยอักษรฝักขามนั้นมีข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ แม้จะเป็นคำเดียวกันก็อาจเขียนต่างกันได้ ด้วยว่าในสมัยนั้นยังไม่มีกฎเกณฑ์ในการสะกดที่ตายตัว การเขียนคำจึงมุ่งจะถ่ายทอดให้ใกล้เคียงเสียงอ่านให้มากที่สุด เช่น คำว่า “เถร” นั้น อาจสะกดเป็น เถร เถน เถ้ร(เถียร) ก็ได้ (กรรณิการ์ วิมลเกษม, 2527: 74-75)

ลักษณะของคำที่ปรากฏในลิปิกรมจีน-ล้านนาเองก็เช่นกัน จากการศึกษาพบลักษณะที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ แม้จะเป็นคำที่มีหน่วยเสียงสระเดียวกัน ก็อาจสะกดด้วยรูปสระไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจเกิดจากการพยายามถ่ายเสียงคำมากกว่าจะรักษารูปคำ โดยเสียงสระเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันในเชิงสัทศาสตร์ ซึ่งพบลักษณะที่น่าสนใจดังนี้

4.1.1 สระที่มีสัทลักษณ์ใกล้เคียงกัน พบว่าในคำที่ประสมด้วยสระที่มีฐานกำเนิดอยู่ในตำแหน่งใกล้เคียงกัน อาจมีการเลื่อนระดับของลิ้นในระดับสูง-กลาง-ต่ำ จากสระหนึ่งไปสู่อีกสระหนึ่งได้ ดังนี้

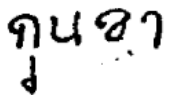
1) สระหน้า พบในเสียงกลุ่มสระหน้า ได้แก่ สระแอะ-แอ, สระเอะ-เอ และสระอิ-อี เสียงสระเหล่านี้สามารถเลื่อนขึ้นลง ทำให้เกิดเสียงที่ใกล้เคียงได้ เช่น

 จีดี (เจดีย์)

ในกรณีนี้ สระเอซึ่งเป็นสระหน้า ระดับกลาง เลื่อนขึ้นไปเป็นสระอี ซึ่งเป็นสระหน้าระดับสูง

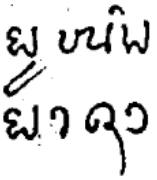
2) สระหลัง พบในเสียงกลุ่มสระหลัง ได้แก่ สระเอาะ-ออ, สระโอะ-โอ และสระอุ-อู เสียงสระเหล่านี้สามารถเลื่อนขึ้นลง ทำให้เกิดเสียงที่ใกล้เคียงได้ เช่น

- *สระโอะ-โอ กับสระ อุ-อู* กล่าวคือสระโอะ-โอซึ่งเป็นสระหลัง ระดับกลาง เลื่อนขึ้นไปเป็นสระ อุ-อู ซึ่งเป็นสระหลัง ระดับสูง พบในกรณีคำต่อไปนี้

กุนขา (โกนขา - กางเกง)

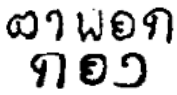
นอกจากนี้ ยังพบกรณีที่ สระอุ-อู ซึ่งเป็นสระหลัง ระดับสูง เลื่อนลงเป็นสระโอะ-โอ ซึ่งเป็นสระหลัง ระดับกลาง ซึ่งเป็นการสะกดคำที่สวนทางกับเสียงในภาษาพูดโดยปกติ ตัวอย่างเช่น

ผูหฺนิม (ผู้หน่ม → ผู้หนุ่ม - หนุ่มสาว)

ผาถง (ผ้าถง → ผ้าถุง)

- *สระ โอะ-โอ กับสระ เอาะ-ออ* กล่าวคือสระโอะ-โอ ซึ่งเป็นสระหลัง ระดับกลาง เลื่อนลงเป็นสระเอาะ-ออ ซึ่งเป็นสระหลัง ระดับต่ำ

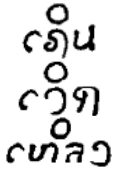
ตามอก (ตามอก → ตาโมก - ตาโปน)

กอง (ก้อง → ก้ง - กุ้ง)

4.1.2 สระเดี่ยวและสระประสม พบว่าคำที่มีรูปเป็นสระประสมบางคำในเอกสารนี้มีรูปเป็นสระเดี่ยว หรืออาจเกิดเหตุกลับกันไป ตัวอย่างของคำเหล่านี้ เช่น

1) เสียงสระเอือ พบว่าคำที่ประสมด้วยสระเอือ อาจปรากฏเป็นรูปสระอื่นที่เป็นสระเดี่ยว ได้แก่

1.1) สระเออ เป็นลักษณะคำที่พบมากในเอกสารนี้ เช่น

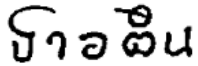

เริน (เรือน - เรือน)

เงิก (เงือก - เงือก)

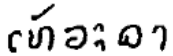
เหิลง (เหลือง - เหลือง)

1.2) สระอือ พบเพียง 1 คำ ได้แก่

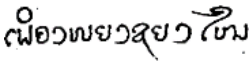
ปาวตืน (ป่าวตืน - ป่าวเตือน)

2) เสียงสระเอีย โดยทั่วไปคำที่ประสมด้วยสระเอีย หากจะปรากฏในรูปสระอื่นที่เป็นสระเดี่ยวก็มักปรากฏเป็นรูปสระเอ อย่างไรก็ตามในเอกสารนี้พบการสะกดคำที่สวนทางกับเสียงในภาษาพูดคือ คำเดิมเป็นรูปสระเอ แต่เอกสารกลับเขียนเป็นรูปสระเอีย ได้แก่

เทียวะดา (เทวดา)

นอกจากนี้ ยังพบอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจปรากฏในคำต่อไปนี้

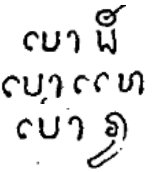
เมิองพยงชยงไหฺม (เมืองเพียงเชียงใหม่)

ในกรณีนี้เป็นการสะกดคำที่สวนทางกับเสียงในภาษาพูดถึงสองชั้นทีเดียว กล่าวคือ คำว่า “(เมือง) พิง” นั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงเสียงไปสู่การสะกดเป็น “(เมือง) เพียง” ดังนี้

ขั้นที่ 1) คำว่า “พิง” ที่สะกดด้วยสระอิ ซึ่งเป็นสระหน้า ระดับสูง เลื่อนระดับของลิ้นลงไปเป็นสระเอ ซึ่งเป็นสระหน้า ระดับกลาง กลายเป็น “เพง”

ขั้นที่ 2) คำว่า “เพง” ที่เป็นรูปสระเอ กลับเขียนด้วยรูปสระเอีย เป็น “เพียง”

ลักษณะของคำที่สะกดตามเสียงที่นำเสนอมาทั้งหมดนี้ มีข้อน่าสังเกตคือ เสียงที่ปรากฏในคำเหล่านี้ส่วนใหญ่มีลักษณะสอดคล้องกับเสียงในภาษาไทลื้อที่ปฏิภาคกับเสียงในภาษาล้านนา ทั้งการเลื่อนระดับของลิ้น เช่น “โกน-กุน” หรือการออกเสียงสระประสมเป็นสระเดี่ยว เช่น “เรือน-เริน” ข้อแตกต่างทางระบบเสียงนี้เป็นสิ่งที่ช่วยจำแนกได้ว่าเอกสารใดเป็นเอกสารไทลื้อหรือเป็นเอกสารล้านนา (อภิรดี เตชะศิริวรรณ, 2546: 38) นอกจากนี้ การปรากฏการสะกดคำที่สวนทางกับเสียงในภาษาพูดในคำว่า “ผู้หนุ่ม-ผู้หน่ม” หรือ “เทวดา-เทียวะดา” ก็เป็นลักษณะที่ปรากฏมากในเอกสารไทลื้อเช่นกัน (เรื่องเดียวกัน, 122 และ 131) ไม่เพียงเท่านั้น ลักษณะของภาษาไทลื้อที่ปรากฏในเอกสารนี้อีกประการหนึ่งคือการสะกดคำว่า “บ่ (ไม่)” ซึ่งในภาษาไทลื้อออกเสียงเป็น “เบ่า” นั้น ในลิปิกรมจีน-ล้านนาได้บันทึกเป็น “เบ่า” อย่างภาษาไทลื้อทั้งสิ้น เช่น

เบามี (เบ่ามี - บ่มี)
เบาแท (เบ่าแท้ - บ่แท้)
เบารู (เบ่ารู้ - บ่รู้)

นอกจากการสะกดคำตามเสียงภาษาไทลื้อแล้ว ยังพบว่ามีการสะกดตามเสียงภาษาไทขืนด้วย ได้แก่ กลุ่มคำที่ประสมด้วยสระโอะ-โอ ที่เลื่อนเป็นเสียงสระเอาะ-ออ เช่น “ตาโมก-ตามอก” นั้น ตรงกับลักษณะการออกเสียงในภาษาไทขืน (ทวี สว่างปัญญางกูร, 2529: 19)

แม้ว่าอักขรวิธีดังกล่าวจะปรากฏอย่างไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากคำส่วนใหญ่ในเอกสารนี้ก็รักษารูปคำตามเสียงภาษาล้านนาได้เป็นอย่างดี แต่การปรากฏลักษณะอักขรวิธีเช่นนี้ก็มีนัยสำคัญที่อาจสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลภาษาในลิปิกรมจีน-ล้านนานั้นเห็นจะมีความสัมพันธ์กับภาษาไทลื้อและไทขืนไม่มากก็น้อย เช่น อาจเป็นไปได้ว่าจะมีผู้บอกภาษาที่เป็นผู้ใช้ภาษาไทลื้อหรือไทขืนอยู่ในกลุ่มผู้จัดทำเอกสาร อนึ่ง เมืองเชียงรุ่ง (車里: เชอลี่) และเชียงตุง (車里: เมิ่งเกิ้น) ก็มีความใกล้ชิดกับราชสำนักจีนอยู่มาก และต่างก็มีความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการเช่นเดียวกับล้านนา จึงอาจมีข้าราชการที่เป็นชาวไทลื้อหรือไทขืนอยู่ในสำนักแปลภาษาในหอปาไป่หรือหอไป่อี๋ด้วยก็เป็นได้

สรุป

"ลิปิกรมจีน-ล้านนา (八百館譯語: ปาไป่ก่วนอี้อวี่)" เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นโดยหอปาไป่ภายใต้สำนักแปลภาษาของราชสำนักหมิง เพื่อใช้ศึกษาภาษาล้านนาอันจะเป็นประโยชน์ในทางการทูต โดยมีการบันทึกถ้อยคำภาษาล้านนาด้วยอักษรฝักขามและคำแปลเป็นภาษาจีน จากการศึกษาอักขรวิธีอักษรฝักขามที่ปรากฏในเอกสารนี้ พบว่า โดยภาพรวมรูปอักษรมีลักษณะค่อนข้างมน ต่างจากอักษรในจารึกในสมัยเดียวกันที่ค่อนข้างสูงและคดหยัก อันเป็นผลมาจากวัสดุบันทึก ในด้านพยัญชนะ พบรูปพยัญชนะตัวเต็ม ตัวเชิง และพยัญชนะเชื่อม มีข้อพึงสังเกตคือการบันทึกคำที่ใช้พยัญชนะ "ข" และ "ฃ" ต่างกันอย่างเป็นระบบ ในด้านสระ โดยรวมมีอักขรวิธีสอดคล้องกับอักษรฝักขามทั่วไป แต่มีข้อพึงสังเกตคือ สระบนจะวางในตำแหน่งกึ่งกลางเหนือพยัญชนะต้นทั้งสอง พบคำสระล่างได้แก่สระอุที่มีสระอะประกอบ และสระอำมีรูปเหมือนที่พบในจารึกเมืองเชียงตุง ในด้านเครื่องหมาย พบวรรณยุกต์โทเพียงรูปเดียว ส่วนเครื่องหมายแทนสระพบเครื่องหมายไม้หันอากาศ ซึ่งเริ่มเคลื่อนมาอยู่บนพยัญชนะต้น เครื่องหมายไม้กง ซึ่งสัมพันธ์กับพยัญชนะ "-ม" สะกด และเครื่องหมายแทนสระออที่สอดคล้องกับที่พบในจารึกเมืองเชียงตุง สำหรับข้อสังเกตอื่น ๆ เกี่ยวกับอักขรวิธี พบการสะกดคำที่ยึดตามเสียงคำ โดยคำบางคำมีการสะกดให้มีเสียงสระสอดคล้องกับเสียงสระในภาษาไทลื้อและไทขืนซึ่งปฏิภาคกับเสียงสระในภาษาล้านนา

อักขรวิธีที่ปรากฏในเอกสารนี้ยังอาจสนับสนุนแนวคิดบางประการได้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างไม้กงกับนิคหิตจากอักษรไทยสุโขทัย นอกจากนี้ ยังทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาล้านนา ไทลื้อ ไทขืน ซึ่งมีจุดร่วมกันในการใช้อักษรฝักขามบันทึกภาษาของตนได้ อนึ่ง เอกสารนี้มีความน่าสนใจอีกหลายประการ โดยเฉพาะในแง่ของการเป็นคลังศัพท์โบราณ ทั้งศัพท์ทางภูมิวัฒนธรรม เช่น ชื่อพรรณไม้ สัตว์ เครื่องใช้ ภูษาอาภรณ์ รวมถึงประเด็นคำยืมภาษาจีนในล้านนา ผู้ศึกษาเห็นว่าลิปิกรมจีน-ล้านนายังมีคุณค่าที่ควรแก่การศึกษาต่อไปในอีกหลาย ๆ แง่มุม และการศึกษาภาษาและอักษรไทจากเอกสารจีนก็เป็นประเด็นท้าทายที่ควรมีการต่อยอดในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรรณิการ์ วิมลเกษม. (2527). **อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กรรณิการ์ วิมลเกษม. (2532). อักษรฝักขามที่พบในจารึกเชียงตุง: การศึกษาเบื้องต้น. ใน **ภาษาจารึกฉบับคุรุรำลึก**. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. (2533). ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธเทวี. ใน **รวมบทความล้านนาคดีสัญจร: ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่.

โจวปี้เฝิง. (2565). **ล้านนาสวามิภักดิ์: ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับล้านนา**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ทวี สว่างปัญญางกูร. (2529). **อักษรไทลื้อ-อักษรล้านนา**. เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม. (2556). **ประชุมจารึกล้านนา เล่มที่ 15: จารึกเมืองเชียงตุง ภาคที่ 1**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พาน เหล่ย และจตุวิทย์ แก้วสุวรรณ์. (2564). การศึกษาคำที่มีส่วนท้ายพยางค์กลุ่ม 通 ในเอกสารเซียนหลัวก่วนอี้อี่ว์. **ภาษาและภาษาศาสตร์**, 39, 2: 51-70.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2539). **ปาไป่สีฟู่-ปาไป่ต้าเตี้ยน**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน.

อภิรดี เตชะศิริวรรณ. (2546). **พัฒนาการของอักษรและอักขรวิธีในเอกสารไทลื้อ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฮันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม. (2548). **ประชุมจารึกล้านนา เล่มที่ 10: จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาต่างประเทศ

Chunhua, Li Ying and Guo Jinfang. (2018). A Study of Huayi Yiyu Compiled in the Qianlong Era of the Qing Dynasty. **Journal of Gugong study**, Vol.19, 379-396.

北京大學圖書館. (2010). **華夷譯語(一)**. สืบค้นจาก https://archive.org/details/02076757.cn/mode/1up

บทความ
วิชาการ

05

ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ในหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับความเชื่อมโยงถึงฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4

Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France and its connection to Phra Maha Sawetra Chat Poems in the Reign of King Rama IV

ณัฐรุจา งาตา Natrucha Ngata
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar, rucha.ngata@gmail.com

Received: October 31, 2025 | Revised: December 19, 2025 | Accepted: December 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและข้อมูลที่พบในสมุด *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ตลอดจนอภิปรายเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงความเชื่อมโยงของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้ กับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดอายุของเอกสารด้วยหลักฐานอื่น นอกเหนือจากรูปอักษร โดย *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้เป็นฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรสำนวนอื่นที่ไม่ได้ปรากฏเนื้อหาอยู่ใน *ชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวย* ที่ทางหอพระสมุดวชิรญาณได้รวบรวมไว้เมื่อพุทธศักราช 2457

จากการศึกษาพบว่าเนื้อหาของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส เป็นวรรณกรรมคำฉันท์ที่เกี่ยวข้องกับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ แบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 3 ลา ต่างไปจากคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรอื่น ๆ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ลา มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสังเวยพระมหาเศวตฉัตร อันประกอบด้วยบทเชิญเทพยดาให้มาอำนวยอวยพรในพระราชพิธีดังกล่าว โดยฉันท์ฉบับนี้พบว่า เนื้อหาบางส่วนมีความพ้องกันกับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ คือ ในลาที่ 2 ที่มีเนื้อหาเหมือนกัน และในลาที่ 3 ที่มีวรรณศิลป์ใกล้เคียงกัน แต่ทั้งนี้ค้นพบข้อแตกต่างสำคัญ คือพบการขอให้เทพเจ้าอำนวยพรแก่ช้างเผือก ระบุชื่อได้ว่าเป็นช้างพังเผือกในรัชกาลที่ 4 ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นคำฉันท์ที่แต่งขึ้นหลังจากฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ใน *ชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวย* ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของเอกสารฉบับนี้ ในฐานะของวรรณคดีอีกหนึ่งเรื่องนอกชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวยที่เป็นวรรณคดีกล่อมเสวตรฉัตรในสมัยรัชกาลที่ 4

คำสำคัญ: ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร, หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส, รัชกาลที่ 4

Abstract

This study examines the contents of the Kham Chan Klom Sawetra Chat manuscript housed at the Bibliothèque nationale de France, with the aim of identifying its textual characteristics and its contextual relationship to other Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems from the reign of King Rama IV. A comparative study found that both textual parallels and distinctive variations contribute to dating the manuscript beyond paleographical evidence.

Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France represents an alternative version of Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems not included in the Chumnum Chan Dusadi Sangwei collection compiled by the Vajirayan Royal Library in 1914. The text is divided into three sections rather than the usual four. Its content, dedicated to the ritual worship of the royal white umbrella, includes invocations to deities for auspicious blessings.

While the text corresponds closely to other contemporaneous Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems, particularly in the second and third sections, a significant distinction appears in its explicit invocation for blessings upon the royal white elephant. This feature suggests that the Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France was composed after the other Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems in the Chumnum Chan Dusadi Sangwei collection, reflecting the manuscript's value as an additional literary work that references the ritual and poetic traditions of the reign of King Rama IV.

Keywords: Chan Klom Sawetra Chat, Bibliothèque nationale de France, King Rama IV

บทนำ

"Le roi est mort, vive le roi!" (พระราชาเสด็จสวรรคตแล้ว ขอพระราชาทรงพระเจริญ) ประโยคภาษาฝรั่งเศสข้างต้นเป็นคำกล่าวที่เกิดขึ้นและแซ่ซ้องในหมู่ประชาชนเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลที่ 7 ที่เริ่มต้นทันทีหลังการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าชาร์ลที่ 6 เป็นธรรมดาของรัฐชาติโดยเฉพาะกับรัฐที่มีระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ซึ่งสถานะของกษัตริย์หรือผู้นำประเทศเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาในสายเลือด เรื่องนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแคในฝรั่งเศสเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในทุกรัฐที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง สยามเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อกษัตริย์องค์ก่อนหน้าเสด็จสวรรคต ผู้ที่เป็นทายาทลำดับที่หนึ่งในการสืบราชสันตติวงศ์ ไม่ว่าจะเป็นพระโอรสพระองค์โต พระอนุชา หรือพระนัดดา จะได้รับสถานะการเป็นกษัตริย์ขึ้นมาทันทีทันใด แต่ทั้งนี้ ในหลาย ๆ พื้นที่ในโลก การที่จะเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์นั้น ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ที่สืบสายเลือดมา หรือเป็นกษัตริย์ที่แต่งตั้งตนเองขึ้นมา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านพิธีกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งในการสถาปนาให้เป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ขึ้นมา พิธีกรรมนั้นก็คือ "พระราชพิธีบรมราชาภิเษก"

ใน *จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2466)* ได้มีการกล่าวถึงการขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองดินแดนสยามเอาไว้ว่า *"ตามราชประเพณีในสยามประเทศนี้ ถือเปนตำรามาแต่โบราณว่า พระมหากระษัตริย์ซึ่งเสด็จผ่านพิภพ ต้องทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสียก่อน จึงจะเปนพระราชาธิบดีโดยสมบูรณ์ ถ้ายังมิได้ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก*

อยู่ตราบใด ถึงจะได้ทรงรับรัชทายาท เมื่อเสด็จเข้าไปอยู่ในพระราชวังหลวง ก็เสด็จอยู่เพียง ณ ที่พักแห่งหนึ่ง พระนามที่ขานก็คงใช้พระนามเดิม เปนแต่เพิ่มคำว่า "ซึ่งทรงสำเร็จราชการแผ่นดิน" เข้าข้างท้ายพระนาม" จากเนื้อหาในจดหมายเหตุนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชนชั้นปกครองในไทยที่ยังคงผูกติดอยู่กับพิธีกรรม ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีต่อชนชั้นปกครองของสยามอีกด้วย

ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประกอบไปด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ มากมาย หนึ่งในนั้นคือการรับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์จากพระมหาราชครูพราหมณ์ผู้ทำพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์นี้ นอกจากพระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนี และฉลองพระบาทเชิงงอนแล้ว ในบันทึกหลายฉบับยังมีการระบุใช้ "พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร" แทนที่ธารพระกรด้วย โดยอาจจะมีเค้าเดิมมาจากเนื้อหาใน *พระคัมภีร์มหาวงศ์* ซึ่งมีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงพระราชพิธีราชาภิเษกพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะที่ระบุถึงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ว่าประกอบไปด้วย *"วาลวิชนี คือ พัดวาลวิชนีอันกระทำด้วยขนทรายจามรี ๑ อุณฺณหิสสํ คือ พระมหาพิชัยมงกุฎ ๑ ขคฺค คือ พระแสงขรรค์ ๑ ฉตฺตํ คือ เศวตฉัตร ๑ ปาทุกา ฉลองพระบาทแก้ว ๑"* พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร นับว่าเป็นอีกหนึ่งเครื่องหมายสำคัญของกษัตริย์ เพราะผู้ที่จะประทับอยู่ใต้พระมหาเศวตฉัตรนี้ได้ จำเป็นต้องผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและทรงรับพระมหาเศวตฉัตรที่พระมหาราชครูพราหมณ์น้อมเกล้าฯ ถวายแล้วเท่านั้น ฉัตรจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อกษัตริย์ผู้ปกครอง เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการบริบาลอารักษ์โดยพระกำพูฉัตร ผู้เป็นเทวดาประจำฉัตร ด้วยความศักดิ์สิทธิ์นี้ทำให้ปรากฏการอ่านขับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรขึ้นมาในช่วงเวลาที่มีการประกอบพิธีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร (บาหยัน อิ่มสำราญ, 2559)

การสมโภชพระมหาเศวตฉัตรนั้น ใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ระบุว่าในอดีตเจ้าพนักงานผู้ดูแลเครื่องราชูปโภคจะกระทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคขึ้นทุกปี

โดยกระทำกันเป็นการภายในโดยเจ้าพนักงานเอง ก่อนที่รัชกาลที่ 4 จะมีพระราชดำริให้ทำการสมโภชเครื่องราชูปโภค รวมถึง “พระมหาเศวตฉัตร” ในวันคล้ายวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พร้อมกับขนานนามเรียกพระราชพิธีดังกล่าวว่า “พระราชพิธีฉัตรมงคล” อันเป็นหมุดหมายของการสมโภชฉัตรในพระราชพิธีฉัตรมงคลเรื่อยมา ในการพระราชพิธีฉัตรมงคลนั้น การสมโภชพระมหาเศวตฉัตรจะมีการขับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรด้วย ซึ่งไม่ต่างกับการขับฉันท์ดุษฎีสังเวยกล่อมช้างเผือกที่เข้ามาในพระบรมโพธิสมภาร โดยมีการค้นพบคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรและรวบรวมเอาไว้ 4 เรื่องด้วยกัน ทว่าในทะเบียนของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กลับมีสมุดไทยดำเล่มหนึ่งที่ปรากฏชื่อบนหน้าปกว่าเป็น *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* แต่รายละเอียดเนื้อหามีความแตกต่างออกไปจากคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่พบในหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอถึงความเป็นมาของเอกสารฉบับนี้ ตลอดจนข้อสังเกตความเหมือนและความต่างในเนื้อหาเมื่อเทียบกับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในบทความนี้ต่อไป

ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร: จากพระราชพิธีสิบสองเดือนถึงแค็ตตาล็อกของกาบาตง

การอ่านฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร เป็นหนึ่งในขั้นตอนการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรในพระราชพิธีฉัตรมงคลที่กระทำสืบต่อมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมูลเหตุที่ทำให้เกิดการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรและพระราชพิธีฉัตรมงคล ได้ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงอยู่ใน*พระราชพิธีสิบสองเดือน* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* กล่าวถึงที่มาของการพระราชพิธีฉัตรมงคลเอาไว้ว่าในอดีตมีธรรมเนียมดั้งเดิมในหมู่เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่รักษาเครื่องราชูปโภค จะทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคที่ตนดูแลรักษากันเป็นประจำทุกปี โดยระบุว่าฝ่ายในจะมีการตั้งเครื่องสังเวยตลอดจนมีเครื่องประโคม โดยเป็นงานที่เจ้าพนักงานทำกันเอง ไม่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีหรือเป็นของหลวง กระทั่งมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ซึ่งได้มีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เจ้าพนักงานทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคกันมาในอดีต จึงทรงพระราชดำริว่า วันบรมราชาภิเษกเป็นฤกษ์มงคล ในดินแดนอื่น ๆ ถือเอาเป็นวันนักขัตฤกษ์ ซึ่งในกรุงสยามแต่เดิมไม่ได้มีการนักขัตฤกษ์ใด ๆ จึงเห็นสมควรว่าจะมีการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรขึ้น โดยนับว่าเป็นการสมโภชเครื่องราชูปโภคอย่างเก่าเหมือนที่เคยทำมาในอดีต

นอกเหนือจากความเป็นมาของพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้ว ในพระราชพิธีสิบสองเดือนยังปรากฏการกล่าวถึงคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรด้วย โดยระบุว่าคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในการพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดสมโภช 4 วันในเดือน 6 ตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ มีทั้งการสวดมนต์และการอ่านฉันท์ โดยในวันขึ้น 14 ค่ำจะอ่าน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* วันขึ้น 15 ค่ำอ่าน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* วันแรม 1 ค่ำอ่าน*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งอนันตสมาคม* ซึ่งบทอ่านฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเหล่านี้ที่เป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ปรากฏว่าถูกนำไปใช้อ่านในการสมโภชพระมหาเสวตรฉัตรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าไม่มีการแต่งฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงเวลาก่อนที่จะทรงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนขึ้นมาแต่อย่างใด กระทั่งล่วงถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการแต่งคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรขึ้นมาใหม่ตามพระดำริในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดังที่ปรากฏการกล่าวถึงในตอนท้ายลาที่ 4 ของ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรในรัชกาลปัตยุบัน*

สมุดคำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส เป็นสมุดไทยดำ ทะเบียน Indochinois 307 จำนวน 9 หน้าคู่ แบ่งออกเป็นหน้าต้น 17 หน้า หน้าปลาย 2 หน้า กว้าง 11 เซนติเมตร ยาว 34 เซนติเมตร เผยแพร่เป็นสำเนาฉบับไมโครฟิลม์ขาวดำ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม คริสต์ศักราช 2019 (พุทธศักราช 2562) ทำให้ยากที่จะระบุได้ว่า

ใช้เส้นแบบใดในการเขียน ที่หน้าปกใช้ตัวอักษรไทยย่อเขียนชื่อเรื่องว่า *“๑ สมุดคำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ในนีย์”* และเนื้อหาเขียนด้วยอักษรไทยรัตนโกสินทร์ที่มีสัณฐานพยัญชนะที่แคบ ซึ่งปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ตัวเอกสารระบุในบทแรกของลาที่ 1 ว่า *“สรวมชีพประนมนฤบาล นฤเบนทรพิมานมกุฏเกล้ากรุงสยาม”* โดยการปรากฏขึ้นของ *“มกุฏเกล้ากรุงสยาม”* ใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้ อาจจะชวนให้คิดเห็นว่าหมายถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อตรวจสอบกับเนื้อหาและหลักฐานอื่น ๆ อย่างถี่ถ้วนแล้ว พบว่าเป็นการกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเปรียบเทียบช่วงเวลาที่ปรากฏในบันทึกของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส โดยอาจเป็นไปได้ว่าเป็นการกล่าวถึงพระนามเดิมคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ หรือที่ปรากฏเป็นพระปรมาภิไธยโดยย่อว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในแค็ตตาล็อกของอ็องตวน กาบาตง[1] ที่จัดทำขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช 1912 (พุทธศักราช 2455) ได้ระบุทะเบียนดั้งเดิมของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ไว้ว่าเป็นทะเบียน Siamois 61 ชื่อเรื่อง Săvētra: xăt พร้อมอธิบายว่าเป็นร้อยกรองเกี่ยวกับพระเศวตฉัตร (Le Parasol blanc du roi. — Poème) กำหนดอายุที่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกเหนือจากการกำหนดอายุของกาบาตงแล้ว ยังมีหลักฐานเชิงประจักษ์อีกประการหนึ่งคือในส่วนของตราประทับที่ปรากฏบนเอกสาร เป็นตราประทับของ Bibliothèque Impériale อันเป็นชื่อที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสใช้งานในช่วงจักรวรรดิฝรั่งเศสของพระเจ้านโปเลียนที่ 3 มาจนถึงช่วงหลังสิ้นสุดจักรวรรดิหลังสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซีย ก่อนที่จะเปลี่ยนมาใช้ชื่อ Bibliothèque Nationale เมื่อคริสต์ศักราช 1871 (พุทธศักราช 2414) หรือปีที่ 3 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีความเป็นไปได้ว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้อาจจะเดินทางจากสยามไปยังฝรั่งเศสในช่วงรัชกาลที่ 4

[1] อ็องตวน กาบาตง (Antoine Cabaton) นักนิรุกติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส อดีตเลขานุการของหลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ผู้อำนวยการสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพทิศช่วงปี 1898-1900 โดยเป็นผู้มีคุณูปการต่อการศึกษาภาษาตะวันออกในฝรั่งเศสโดยเฉพาะในเรื่องของมลายูศึกษา.

ก่อนหน้าการรวบรวมเอกสารโบราณของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพทิศที่เริ่มดำเนินการในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

สังเขป และโครงสร้างเนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

สาระสำคัญในคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรนั้น บาหยัน อิ่มสำราญ (2559) ได้กล่าวถึงใน *วรรณคดีพระราชพิธี* ว่าทุกฉบับจะมีแก่นสำคัญของตัวบทซึ่งมีการลำดับขั้นการนำเสนอเนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ขั้น คือ บทนำ บทชมปราสาทราชวังและความมั่งคั่งของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา และบทขอพร โดยบทนำจะเป็นในส่วนของบทประณามพจน์ บทชมปราสาทราชวัง จะเป็นในส่วนที่กล่าวถึงพระราชทรัพย์ต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา จะเป็นการเชิญเทวดามาเที่ยวชมปราสาทราชวังและบทขอพรจะเป็นบทที่ขอให้เทวดาอวยพรแก่องค์พระมหากษัตริย์ อำมาตย์ ข้าราชบริพาร ประชาราษฎร ตลอดจนขอให้เทพเจ้าทั้งหลายดูแลหัวเมืองต่าง ๆ และขอให้ฝนตก พืชพันธุ์สมบูรณ์ มีช้างเผือกเข้ามาสู่พระบุญญาบารมี

เนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส มีลำดับขั้นตอนการนำเสนอที่ใกล้เคียงกันกับการแบ่งลำดับขั้นดังกล่าว ทว่าเนื้อหาในบางส่วนนั้นเป็นการกล่าวถึงเพียงเล็กน้อย มีเพียงไม่กี่บท รวมกันอยู่ในจำนวนลาต่าง ๆ ที่ปรากฏในเนื้อหา ไม่ได้เป็นการกล่าวแยกขั้นทั้ง 4 ไปเป็นขั้นละ 1 ลาแต่อย่างใด โดยใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* นี้ สามารถแบ่งจำนวนลาออกเป็น 3 ลา ด้วยกัน โดยสรุปเนื้อหาเบื้องต้นในแต่ละลาได้ดังนี้

ลาที่ 1 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 25 บท โดยเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ว่า *“๑ สรวมชีพประนมนฤบาล นฤเบนทรพิมาน มกุฏเกล้ากรุงสยาม”* ก่อนที่จะกล่าวว่านี่เป็นบทโองการประณามพจน์ และเริ่มไหว้เทพเจ้าองค์ต่าง ๆ อันได้แก่ *“ไท้เถลิงหงษโพรงพราย*[2]*”* คือพระพรหม *“นิทรนาคนารายณ์*[3]*”* คือพระนารายณ์

[2] เทพผู้ประทับเหนือหงส์ คือ พระพรหม.

[3] เทพผู้ประทับนอนบนนาค คือพระวิษณุ หรือพระนารายณ์.

"ศุลีไศลลำเนา[4]" คือพระอิศวร และ *"วัชรินทรวิมานเมรุเขา[5]"* คือพระอินทร์ ก่อนที่จะกล่าวไปถึงเทพผู้รักษาฉัตรคือพระกำพูฉัตร พร้อมด้วยเทพไททั้งหลายในจักรวาล ให้มารับเครื่องสักการบูชา และได้ *"ชมระย้าแก้วแพร้วพราย"* ชมความงาม ณ มณฑลพิธี ซึ่งระบุว่าเป็นที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตลอดจนชื่นชมบารมีของปราสาทราชวัง พร้อมกับบอกว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้วขอให้เทพทั้งหลายเหล่านั้นได้อวยพรทั้งกษัตริย์และพสกนิกรทั้งหลาย

ลาที่ 2 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทวสันตดิลกฉันท์ 14 จำนวน 11 บท เป็นการกล่าวถึงบรรยากาศและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในมณฑลพิธี มีการระบุว่าเกิดขึ้นที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ โดยบรรยายทั้งเหล่าคุณท้าว นางสนองพระโอษฐ์ ตลอดจนนางกำนัลทั้งหลาย กล่าวถึงหมู่ผู้คนที่มาเข้าเฝ้า มีการจับระบำรำฟ้อน ซึ่งในช่วงท้ายลามีการเชิญให้เทพทั้งสี่ คือพระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวรที่ได้กล่าวถึงไปในลาก่อนหน้า ตลอดจนเทวีต่าง ๆ ทั้ง *"อ้าองค์อุมาอมรทิพ ยภิริยจอมไตร[6]"* คือพระอุมา *"อ้าองค์วิไลยลักษณโฉม ทุติเยศพระทรงสังข[7]"* คือพระลักษมี *"อ้าองค์ธิดาอสุรภพ พิริยอินทรบังอร[8]"* คือพระศจี ให้มาปกปักรักษาผู้คนในพิธี อีกทั้งยังปรากฏการ "ขอพรพรุณคนิแลลม สุริยจันทดารา" คือพระพิรุณ พระเพลิง พระพาย ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ และเทพนพเคราะห์ทั้งหลายให้มาอำนวยพรแก่กษัตริย์ด้วย

ลาที่ 3 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทอินทรวิเชียรฉันท์ 11 จำนวน 22 บท โดยในบทนี้เป็นการขอให้เทพเจ้าต่าง ๆ ช่วยสอดส่องและดูแลแผ่นดินที่อยู่ภายใต้การปกครอง

---

[4] เทพผู้อาศัยบนภูเขา คือพระศิวะ หรือพระอิศวร.

[5] เทพผู้มีวิมานบนเขาพระสุเมรุ คือพระอินทร์.

[6] จอมไตรคืออีกพระนามหนึ่งของพระอิศวร "ภิริยจอมไตร" จึงหมายถึงพระชายาของพระอิศวร คือพระอุมา

[7] พระทรงสังข์ หมายถึงพระนารายณ์ "ทุติเยศพระทรงสังข์" จึงหมายถึงผู้เป็นรองพระนารายณ์ คือพระลักษมี.

[8] ตามปกรณัม พระชายาเอกของพระอินทร์ คือ พระศจี ในคติฮินดู หรือพระสุชาดา ในคติพุทธ ซึ่งมีชาติกำเนิดเป็นธิดาของจอมอสูร คือท้าวท้าวเวปจิตติ "ธิดาอสุรภพ" จึงหมายถึง พระศจี หรือ พระสุชาดา.

ของพระมหากษัตริย์ โดยเริ่มจากกรุงเทพมหานคร ก่อนที่จะออกไปยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีระบุเอาไว้ว่าเป็น *“เมืองออกเอกโทตรี จัตวามีเปนบริพาร”* หลังจากที่เสร็จสิ้นการเอ่ยนามหัวเมืองต่าง ๆ แล้วจะเป็นในส่วนของการขอให้เทพยดาอำนวยอวยพรทั้งกษัตริย์และประชาชน อาทิขอให้ *“ไพร่เมืองมลายทุกข์ เขษมศุขะสรบไถง บำบัดิ์อุบัดิไภย อย่าพาธต้องประชาชน”* ตลอดจนขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์ ตลอดจนขอให้พระพิฆเนศนำพาซึ่งช้างเผือกมาสู่แผ่นดิน ก่อนที่จะจบด้วยการอวยพรให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนมชีพยืนยาวเป็นหมื่นปี

จากเนื้อหาสรุปข้างต้นพบว่าโครงสร้างเนื้อหาในแต่ละลามีลักษณะใกล้เคียงกันกับคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏใน *ชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวย* อยู่ 2 เรื่อง นั่นคือ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 กับ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรรัชกาลปัตยุบัน* (รัชกาลที่ 6) โดยทั้งนี้มีข้อแตกต่างในเรื่องของจำนวนลา คือ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส แบ่งออกเป็น 3 ลา ในขณะที่ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรอีก 2 เรื่องนั้นแบ่งออกเป็น 4 ลาด้วยกัน ดังที่เปรียบเทียบให้เห็นในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาที่พบในแต่ละลาระหว่าง*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุง*ปารีส ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 และ*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรรัชกาลปัตยุบัน*

	คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	*ฉันท์สังเวย พระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4	*ฉันท์สังเวย พระมหาเสวตรฉัตร รัชกาลปัตยุบัน*
ลาที่ 1	ประณามพจน์ เชิญเทพยดามารับเครื่องสังเวยชมปราสาทราชวังและอำนวยพร	ประณามพจน์ ชมวัง บอกกล่าวว่าจะทำการสมโภชพระมหาเศวตฉัตร	ประณามพจน์ บอกเหตุแห่งการสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ชมวัง
ลาที่ 2	บอกเล่าถึงบรรยากาศพิธีภายในพระที่นั่ง และเชิญเทพให้ดูแลรักษาผู้คนในพิธี	เชิญเทพยดาให้มาอำนวยพร	เชิญเทพยดาให้มาอำนวยพร
ลาที่ 3	ขอให้เทพยดาสอดส่องดูแลเมืองภายใต้การปกครอง และขอให้อำนวยพรทั้งกษัตริย์และประชาชน	ขอให้เทพยดาสอดส่องดูแลเมืองภายใต้การปกครอง	ขอให้เทพยดาสอดส่องดูแลเมืองภายใต้การปกครอง
ลาที่ 4	-	ขอให้เทพยดาอำนวยพรทั้งกษัตริย์และประชาชน	ขอให้เทพยดาอำนวยพรทั้งกษัตริย์และประชาชน จบท้ายลาด้วยการบอกชื่อผู้แต่ง

จากตารางข้างต้น พบว่าใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ได้รวบเนื้อหาบางส่วนที่ควรจะอยู่ในลาที่ 4 ตามที่ปรากฏในคำฉันท์สังเวย

พระมหาเศวตฉัตรฉบับอื่น ๆ ให้เข้ามาอยู่ในลาเดียว คือลาที่ 3 ทำให้จำนวนลาที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนั้น แตกต่างไปจาก *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 และ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรรัชกาลปัตยุบัน* นอกจากนี้ อีกหนึ่งจุดสำคัญที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส คือการขอพรในทุกลา จะแตกต่างไปจากคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรฉบับอื่น ๆ ที่จะขอพรในลาที่ 2 และ 4

ชนยืนอยู่ครอง พระยศร้อยปีหลาย: ความปรารถนาและความมาดหมายที่ปรากฏในบทขอพร

หนึ่งสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส คือการขอพรจากเทพเจ้าทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระอินทร์ พระกำพูฉัตร พระอุมา พระลักษมี พระศจี พระพิรุณ พระเพลิง พระพาย พระอาทิตย์ พระจันทร์ เทพนพเคราะห์และปวงเทพทั้งหลายในจักรวาล ที่เสด็จมาชุมนุม ณ มณฑลพิธี ซึ่งการขอพรใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้ปรากฏให้เห็นตลอดทั้งเรื่องในทุกลา ซึ่งต่างกับเนื้อหาในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่แยกส่วนการอำนวยพรออกต่างหากอย่างชัดเจนและกล่าวถึงเพียงในลาที่ 2 และลาที่ 4 ดังที่ได้เปรียบเทียบเอาไว้ในตารางที่ 1 ข้างต้น และไม่ฟุ้งเฟ้อไปในทุกลาเหมือนดังที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

ณัฐพล ใจเอี่ยม (2566) ได้กล่าวถึงการขอพรว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเทพเจ้า โดยวิเคราะห์ว่า *“พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอำนาจจากการที่ทรงมีสิทธิธรรมในการให้เทพเจ้ากระทำหรือบันดาลสิ่งใด ๆ อันเป็นกรณียกิจหรือกิจที่เทพเจ้าพึงกระทำต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชน ตลอดจนประเทศชาติ”* ซึ่งการขอพรที่ปรากฏในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 นั้น สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจที่สามารถควบคุมเทพเจ้าต่าง ๆ ให้อำนวยอวยพรให้ได้

ซึ่งพรดังกล่าวยังมีลักษณะส่งเสริมความมั่นคงในฐานะของเจ้าผู้ปกครองและให้อาณาประชาราษฎร์ที่อยู่ใต้ร่มพระบารมีอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระราชอำนาจและพระบารมีของพระองค์ พรที่ได้ขอจากเทพเจ้าทั้งหลายใน *คำฉันท์กล่อมสวรตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏให้เห็นตลอดทั้ง 3 ลา ซึ่งในแต่ละลาจะมีการขอพรจากเทพเจ้าที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ลาที่ 1 มีการกล่าวถึงเทพเจ้าที่สามารถระบุได้ คือ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระอินทร์ และพระกำพูฉัตร อีกทั้งยังมีการกล่าวถึงเทพเจ้าอื่น ๆ ทั่วทั้งจักรวาลให้มาชุมนุมกัน ณ มณฑลพิธี และกล่าวบอกว่าเมื่อเสร็จพิธีขอให้เทพเจ้าเหล่านั้นได้อำนวยพรต่าง ๆ โดยโครงสร้างของการอำนวยพรในลานี้ เริ่มต้นที่การอำนวยพระพร พระมหากษัตริย์ อำนวยพรเสนาอำมาตย์ อำนวยพรแก่ช้างเผือก และขอให้เทพเจ้าดูแลทั้งเจ้าขุนมูลนายตลอดจนพระญาติวงศ์พระองค์อื่น ๆ โดยเป็นการกำชับว่า ถ้าเจ้าขุนมูลนายหรือพระญาติวงศ์พระองค์ใดภักดี ขอให้เทพเจ้าจงปกป้องรักษาและดลใจให้พระมหากษัตริย์ปูนบำเหน็จหรือแต่งตั้งตำแหน่งยศถาบรรดาศักดิ์ให้ แต่ถ้าหากเจ้าขุนมูลนายหรือพระญาติวงศ์พระองค์ใดคิดคดไม่ซื่อสัตย์ ขอให้เทพเจ้าจงไปดลใจให้ผู้ที่คิดคดเหล่านั้นกลับใจให้มาซื่อสัตย์ต่อพระองค์ ไม่ได้เป็นการแช่งแต่อย่างใด

ความแตกต่างของการขอพรในลาที่ 1 นี้ ปรากฏการขอพรประการหนึ่งที่ไม่พบเห็นในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ คือมีการกล่าวถึง “กิริณี” หรือช้างพังเผือก เป็นการระบุชื่อช้างพังเผือกโดยตรงว่า *“๏ หนึ่งแก้วกิรินีอาภา พิสุทธสมญา แลพระวิมลกิริณี”* ซึ่งพ้องกันกับชื่อช้างเผือก 2 ช้างแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ “พระวิมลรัตนกริณี” และ “พระวิสุทธรัตนกริณี” โดยใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – 2411 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค)* ได้กล่าวถึงการได้ช้างพังเผือกทั้ง 2 ช้างนี้เอาไว้ว่าพระวิมลรัตนกริณีเป็นช้างพังเผือกตรีคล้องได้ที่ป่าฉมาตฉบา แขวงท่าลัด เมืองยโสธร น้อมเกล้าฯ ถวายโดยพระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธร เมื่อ พุทธศักราช 2395 ในขณะที่พระวิสุทธรัตนกริณี เป็น ช้างพังเผือกโทคล้องได้จากป่าเดียวกันกับพระวิมลรัตนกริณี และน้อมเกล้าฯ ถวายโดยพระสุนทรราชวงศา

เช่นเดียวกัน ในพุทธศักราช 2396 ห่างกันเป็นเวลา 1 ปี ทำให้สันนิษฐานว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส น่าจะแต่งขึ้นหลังจากพุทธศักราช 2396 ห่างจาก *ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 ราว 2 ปี เป็นอย่างน้อย โดยเนื้อหาในบทขอพรช้างเผือกนี้ มีเนื้อหาเป็นการขอให้บำรุงให้ช้างทั้งสองให้เจริญและปราศจากราคี ตลอดจนอายุยืนยาวอยู่คู่เมืองเป็นร้อยปีด้วย

การปรากฏการขอพรให้ช้างเผือกคู่รัชกาล แสดงให้เห็นว่าฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรนั้นไม่ได้หยุดนิ่ง หรือใช้เพียงแค่ฉบับดั้งเดิมที่สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรทรงพระนิพนธ์ขึ้น เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีกุนแต่อย่างใด ทว่ายังมีการแต่งใหม่และเสริมเพิ่มเติมขึ้นมาตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละปีด้วย แต่ทั้งนี้ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้ จะเป็นพระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรหรือไม่นั้น ยังไม่ปรากฏแน่ชัด จำต้องมีการศึกษาเปรียบเทียบกันต่อไป

ลาที่ 2 เป็นบทที่กล่าวถึงบรรยากาศในมณฑลพิธี มีโครงสร้างการขอพรโดยการเชิญเทพทั้ง 4 ที่กล่าวถึงในลาที่ 1 มาช่วยรักษาพิธีและกันให้สิ่งที่ไม่ดีให้ห่างออกไป ปรากฏการอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรี อันได้แก่ พระชายาของเทพเจ้าที่สามารถระบุได้ในลาที่ 1 ประกอบด้วยพระอุมาเทวี พระลักษมี และพระศจี แต่ทั้งนี้เนื้อหาการขอให้อำนวยพรในลานี้มีไม่มากนัก โดยเน้นไปที่การขอให้เทวีทั้งหลายเหล่านั้นช่วยรักษาดูแลผู้คนในพิธี ก่อนที่จะลงท้ายลาด้วยการกล่าวถึงเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อย่างพระพิรุณ พระอัคนี และพระพาย ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ เทพนพเคราะห์ทั้งหลาย อวยพรให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนม์ยืนยาวนับโกฏิกัลป์

การอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีนี้ มีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือพบว่ามีการเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีเพียง 3 องค์ ซึ่งไม่เท่ากันกับการเชิญมหาเทพฝ่ายบุรุษ อันได้แก่ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ และพระอินทร์ ซึ่งในการอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีนี้พบการหายไปของพระสุรัสวดี ผู้เป็นพระชายาของพระพรหม ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับ *คำฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ซึ่งมีเนื้อหาพ้องกันแล้ว พบว่า

ไม่มีการกล่าวถึงพระสุรัสวดีเช่นเดียวกัน การหายไปนี้จึงไม่ได้เกิดการหายไปจากการปรับเนื้อหา หากแต่ไม่เคยมีมาก่อนแล้ว จากการตรวจสอบกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวยฯ เฉพาะในเรื่องที่มีการกล่าวอัญเชิญเทพฝ่ายสตรี เช่น ใน *ฉันท์สังเวยพระที่นั่งบางปะอิน* พบว่ามีการละชื่อพระสุรัสวดีเหมือนกัน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าเกิดขึ้นจากความนิยม ซึ่งพระสุรัสวดีได้รับความนิยมในสังคมไทยน้อยกว่าเทพเจ้าฝ่ายสตรีองค์อื่น ๆ แต่ทั้งนี้ยังไม่มีหลักฐานหนาแน่นพอที่จะสามารถสันนิษฐานได้ชัดเจน

ลาที่ 3 ที่มีเนื้อหาการขอให้เทพเจ้าดูแลรักษาหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ในตอนท้ายมีรูปแบบการขอพรที่คล้ายคลึงกันกับที่ปรากฏทั่วไปในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ดังที่จะอภิปรายในหัวข้อถัดไป

ความเหมือนที่แตกต่างและความเกี่ยวข้องกับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในรัชกาลที่ 4

จากหลักฐานแวดล้อมได้กล่าวไปในหัวข้อต่าง ๆ ข้างต้น สะท้อนให้เห็นแน่ชัดว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้ เป็นฉันท์ที่แต่งขึ้นมาเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนอกเหนือจากหลักฐานจากแค็ตตาล็อกของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส และการปรากฏขึ้นของชื่อช้างพังเผือกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นข้อแตกต่างแยกมาจากฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ แล้ว ใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏเนื้อหาที่พ้องตรงกันกับเนื้อหาที่พบในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ใน*พระราชพิธีสิบสองเดือน* ระบุว่าการอ่านฉันท์สังเวยสมโภชพระมหาเศวตฉัตรยังคงมีการหยิบยกเอาพระนิพนธ์เดิมในสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรมาใช้อยู่ ถึงแม้ว่าใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสฉบับนี้ จะมีเนื้อหาหลายส่วนที่ไม่ตรงกับพระนิพนธ์เดิม กระนั้นในลาที่ 2 ของ*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กลับพบว่าเป็นส่วนเนื้อหาเดิมที่ตรงกันกับ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร*

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร อย่างชัดเจน ดังที่จะเปรียบเทียบให้เห็นในตารางต่อไปนี้

<u>ตารางที่ 2</u> ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาในลาที่ 2 ระหว่าง *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร **ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส**	***ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ***
๏ หนึ่งในพระมณฑิรสถาน ที่พิศาลทักษิณนาม เนืองนองคณานิกรทราม ศุภลักษณ์สาวรรณ นางท้าวทั้งสี่ธุรสนอง พระโอฐคอยบังคมคัล พรั่งพร้อมบงองอรอัคกำนัล ประนตน้อมจำนงใน ๏งานสรงพระภูษิตประจำ บันจงจีบกุญแจไข งานเครื่องสุคนธรศไกร แลงานแต่งพระศรีสลา	๏ เบื้องบนพระมณฑิรสถาน ที่พิศาลทักษิณนาม เนืองนองคณานิกรทราม ประเสริฐลักษณลาวรรณ ๏ นางท้าวทั้งสี่ธุระสนอง พระโอษฐคอยบังคมคัล พร้อมพรั่งบังอรอรรคกำนัล ประนตน้อมประนมกร ๏ เถ้าแก่ชะแม่แลก็มาหมอบ บริรักษ์นิรันดร งานเครื่องสุธารศกำจร ก็ตักตั้งระวังรไว ๏งานสรงพระภูษิตประจำ ผจงจีบกุญแจไข งานเครื่องสุคนธรศไกร แลงานแต่งพระศรีสลา

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้นจะพบกับความคล้ายคลึงกันในส่วนของการเรียงลำดับเนื้อหาในแต่ละบท จากการเริ่มกล่าวถึงพระที่นั่งไพศาลทักษิณที่เนื่องแน่นไปด้วยผู้คนก่อนที่จะบรรยายถึงผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่ปรากฏตัวอยู่ ณ มณฑลพิธี ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการฝ่ายใน เนื้อหามีความแตกต่างในเรื่องของการใช้คำที่เปลี่ยนไปบ้างในบางจุด เช่นในบทแรกของลาที่ 2 ใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ใช้คำว่า *“เบื้องบน”* ทว่าใน*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* กลับเลือกใช้คำว่า *“หนึ่งใน”* แทน เป็นต้น นอกจากนี้ เนื้อหาของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นับว่าสั้นกว่าที่ปรากฏใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นจำนวน 1 บทด้วยกัน โดยพบข้อแตกต่างเพิ่มเติมคือใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ตัดบทที่ 3 ใน ลาที่ 2 ของ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ออกไป พร้อมกับปรับคำท้ายของบทก่อนหน้าให้ลงท้ายด้วยเสียงสระไอ จาก “ประนตน้อมประนมกร” กลายเป็น *“ประนตน้อมจำนงใน”* แทน เพื่อให้ไปส่งสัมผัสกับบทถัดไป

นอกเหนือจากการตัดบทออกแล้ว ในลาที่ 2 ของ*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังพบการเปลี่ยนบทสุดท้ายของลาด้วย โดยใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ได้ลงท้ายลาด้วยการขอพรให้นางบริพารนับหมื่นนางไม่ประสบภัยใด ๆ และอยู่สนองเป็นข้ารองบาทด้วยใจภักดี ความว่า *“หมื่นนางอนงคบริพาร อย่าห้องไภยพาธา สนองบาทบพิตรมหิศรา ธิบดีด้วยภักดี”* ทว่าใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ได้เปลี่ยนบทดังกล่าวเป็นการขอพรให้เทพเจ้าอวยพรให้พระมหากษัตริย์ทรงมีชนม์ยืนยาว ความว่า *“ขอพรพรุณคนิแลลม สุริยจันทดารา ให้องค์พระภูธรจุฑา ธเลี้ยงโลกย์อยู่โกฎกลัป”* แทน ทำให้เนื้อหาไม่ได้เป็นการขอพรให้แก่ข้าราชการฝ่ายในเพียงอย่างเดียวเหมือนดังที่ปรากฏใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ*

หากพิจารณาเนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ในส่วนของลาที่ 1 ปรากฏการเชิญชวนเทพเจ้าให้ *“จงชมระย้าแก้วแพร้วพราย นานามะณีฉาย*

ในอำมรินทวินิจไฉย” แสดงให้เห็นว่ามณฑลพิธีในลาที่ 1 คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย การที่ในลาที่ 2 ได้หยิบยกเอาเนื้อหามาจาก *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* อาจสันนิษฐานได้ว่าพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีที่แต่งฉันท์กล่อมเสวตรฉัตรนี้อาจจะสมโภชทั้งพระมหาเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งไพศาลทักษิณในวันเดียวกัน และใช้บทอ่านบทเดียวกัน เหมือนกับกรณีที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีฉัตรมงคลพุทธศักราช 2394 ซึ่งใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ระบุว่ามีการอ่านฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร สมโภชพระเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งอนันตสมาคมในวันเดียวกัน แต่ทั้งนี้ยังไม่มีหลักฐานอื่นเพิ่มเติมที่สามารถยืนยันชัดเจนได้ว่าคำฉันท์ฉบับนี้แต่งขึ้นในปีใด และพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีดังกล่าวนั้น มีลักษณะอย่างไร

อีกหนึ่งความพ้องที่พบใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏอยู่ในส่วนของลาที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนที่ขอให้เทพยดาไปปกปักเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองนี้ ใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ระบุชัดเจนว่าเป็นการกล่าวถึง *“เมืองออกเอกโทตรี จัตวามีเปนบริพาร”* ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาที่*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร*ฉบับนี้ถูกเขียนขึ้นมา ยังคงมีการใช้ระบบหัวเมืองในรูปแบบของหัวเมืองเอก โท ตรี[9] อยู่ ซึ่งระบบดังกล่าวนั้นถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงรัชกาลที่ 4 จึงเป็นช่วงเวลาที่ยังคงใช้ระบบหัวเมืองดังกล่าวอยู่ อย่างไรก็ดี ใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนั้น มีจำนวนหัวเมืองที่น้อยเมื่อเทียบกับจำนวนที่ปรากฏใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 โดยใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏรายชื่อเมืองต่าง ๆ

[9] การปกครองแบบหัวเมือง เป็นรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยระบบการแบ่งหัวเมืองออกเป็นชั้นเอก โท ตรี นั้น ได้เริ่มปฏิรูปมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เจ้าเมืองจะเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางไป “กินเมือง” ต่าง ๆ เจ้าเมืองเหล่านี้ได้เบี้ยหวัดรายปีจากราชธานี แต่ไม่ได้มีเงินเดือนเป็นของตนเอง จึงหารายได้จากแหล่งอื่นเช่นส่วนแบ่งภาษีอากรเป็นต้น ในขณะที่การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เป็นการรวบรวมเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นมณฑล ซึ่งรัฐจะจัดตั้งข้าราชการขึ้นไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (สมุหเทศาภิบาล) และได้รับพระราชทานเงินเดือนประจำ

รวมกรุงเทพมหานครเพียง 77 เมือง ในขณะที่ใน *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท*ครั้งรัชกาลที่ 4 ปรากฏชื่อเมืองกว่า 438 เมืองด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงการย่อเนื้อหาให้สั้นลง แต่ทั้งนี้ในลาที่ 3 ของทั้ง 2 ฉบับยังมีบางบทที่ปรากฏการเรียงลำดับเมืองใกล้เคียงกัน ดังในตารางที่ 3

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาบางส่วนในลาที่ 3 ระหว่าง *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับ*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส	*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร* *พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* (ครั้ง ร.4)
๏ไชนาทมะโนรม อีกอินท์พรหมเมืองสิงห์สรรค์ กำแพงเพ็ชรสุพรรณ เพชร์บูรธานี	๏ไชยนาทมโนรมย์ ทั้งอินทรพรหมแลสุพรรณ กำแพงเพ็ชรนครสวรรค์ พิศณุโลกยฤไกร
๏บางขังแลบางยม ศรีภิรมย์พรหมภิราม ปราจินประจันตคาม นครราฐสีมา	๏ บางขังทั้งบางยม ศรีภิรมย์พรหมภิราม ทุ่งยั้งทั้งกงคราม ลับแลหล่มแลเลยสวางค์

ปัจจัยที่ทำให้การปรากฏขึ้นของชื่อเมืองที่มีการเรียงลำดับในวรรคที่เหมือนกันนี้อาจมองได้ว่าเกิดจากความคล้องจองของชื่อเมือง ตลอดจนความใกล้เคียงที่อาจจะจดจำได้ง่ายหรือถูกจับเป็นคู่ ๆ กันมาตั้งแต่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็น *“ไชนาทมะโนรม” “อินท์พรหม” “บางขังและบางยม”* หรือ *“ศรีภิรมย์พรหมภิราม”* และการเรียงลำดับแบบนี้อาจจะเกิดจากการเรียงตามเมืองที่อยู่ใกล้กัน เช่น บางขังและบางยมอยู่ในพื้นที่ของอำเภอสวรรคโลกเหมือนกัน หรือศรีภิรมย์และพรหมพิรามอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดพิษณุโลกเหมือนกัน เป็นต้น

อีกทั้งการเรียงชื่อเมืองที่คล้องจองกันอาจจะมีส่วนในการสร้างคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์เพิ่มเติม และอาจจะเป็นการหยิบเอาวรรณศิลป์ที่เดิมแต่งเอาไว้ดีอยู่แล้วมาประยุกต์เข้ากับเนื้อหาใหม่

ความใกล้เคียงของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกับ *ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร* ครั้งรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ไม่ได้จบลงเพียงแค่ความเหมือนในบรรยากาศพระราชพิธีจากลาที่ 2 หรือความคล้ายในการกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ จากลาที่ 3 เท่านั้น ในตอนท้ายของลาที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนจบเรื่องของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏการอำนวยอวยพรแก่พระมหากษัตริย์ และพสกนิกรภายใต้ร่มพระบารมีของพระองค์ด้วย ซึ่งเทียบเคียงได้กับลาที่ 4 ของ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4

เนื้อหาในส่วนท้ายของลาที่ 3 ปรากฏการอวยพรหลักอยู่ 4 ประการ คือ ขอให้ประชาชนไม่ทุกข์พบแต่ความสุข ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ขอให้มีช้างเผือกเข้ามา และ ขอให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนม์ยืนยาว เนื้อหาในส่วนนี้ใกล้เคียงกับเนื้อหาในลาที่ 4 ของ *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ซึ่งกล่าวถึงการขอให้พระเสื้อเมือง พระหลักเมืองคุ้มครองชาวเมืองจากภยันตราย และให้เกษมสุข (*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 1-6) ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ (*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 7-8) ขอให้มีช้างเผือกมาสู่พระบรมโพธิสมภาร (*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 9-10) และขอให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนม์ยืนยาว (*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 11-15) ซึ่งเป็นโครงสร้างเนื้อหาเหมือนกัน ต่างเพียงแค่จำนวนบทที่ในฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้นมีจำนวนบทที่มากกว่าเนื่องจากการพรรณนาความ

สรุป

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นับว่าเป็นอีกหนึ่งวรรณกรรมสังเวยพระมหาเศวตฉัตรที่พบนอกชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวย เป็นฉันท์ที่ปรากฏความแตกต่างในเรื่องของการลำดับเนื้อหาที่แตกต่างไปจากฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในแง่ของการนับจำนวนลาที่ต่างกัน ไปจนถึงเนื้อหาที่มีความสั้น แต่ถึงกระนั้น เนื้อหายังคงเป็น *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ที่คงไว้ซึ่งเนื้อหาที่ต้องตามขนบการประพันธ์ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร ที่ประกอบไปด้วยบทนำ บทชมปราสาทราชวังและความมั่งคั่งของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา และบทขอพร

ฉันท์ฉบับนี้สามารถกำหนดอายุเบื้องต้นได้จากพยานหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏทั้งในภูมิหลังของเอกสารไปจนถึงเนื้อหา โดยเป็นวรรณคดีสังเวยพระมหาเศวตฉัตรในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกเหนือจากที่พบในหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร สันนิษฐานว่าเป็นฉันท์ที่ถูกแต่งขึ้นมาหลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2394 ดังที่ปรากฏหลักฐานเป็นชื่อของช้างพังเผือกประจำรัชกาลที่คล้องได้ เมื่อพุทธศักราช 2395 และพุทธศักราช 2396 ตลอดจนเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรนั้น ไม่ได้หยุดนิ่งเพียงแค่ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรที่สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในปีแรกเท่านั้น นอกจากนี้ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏความเชื่อมโยงอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ทั้งความพ้องกันของเนื้อหาที่ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในลาที่ 2 และการใช้คำลำดับชื่อหัวเมืองในลาที่ 3 และการขอพรท้ายเรื่อง **ทั้งหมดนี้ต่างสะท้อนให้เห็นว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสฉบับนี้ ถูกเขียนขึ้นมาเพื่อใช้ในการสมโภชเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคลปีใดปีหนึ่ง หลังจากพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช 2394 ไปแล้วอย่างน้อย 2 ปี** แต่ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนคำฉันท์ดังกล่าวนี้เป็นผลงานการปรับเปลี่ยนของสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรเองหรือไม่นั้น ยังคงไม่มีข้อมูลหนาแน่นพอที่จะพิสูจน์ได้ หลงเหลือไว้เป็นหัวข้อที่เป็นประโยชน์และควรค่าแก่การศึกษาในเรื่องของวรรณคดี

พระราชพิธี และวรรณคดีพระนิพนธ์ในสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรต่อไป *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส จึงนับว่าเป็นอีกหนึ่งวรรณกรรมพระราชพิธีที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่พลัดหลงออกจากประเทศไทย ไปปรากฏอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสในปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2527) **ชุมนุมฉันท์ดุษฎีสังเวย เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. องค์การค้าของคุรุสภา.

จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2466. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:317744

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2396-2453 (2463). **เรื่อง พระราชพิธีสิบสองเดือน**. โรงพิมพ์ไทย. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:407

ณัฐพล ใจเอี่ยม. (2566). ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรในรัชกาลที่ 4: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **วารสารมังรายสาร**, 11, 1: 110-127. เข้าถึงได้จาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/mrsj/article/view/263176

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ), เจ้าพระยา, 2356-2413 (2477). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉะบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**. โรงพิมพ์พระจันทร์. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47663

บาหยัน อิ่มสำราญ. (2559). **วรรณคดีพระราชพิธี**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหานามเถระ, พระ. (2534). **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนจักร) คัมภีร์มหาวงศ์**. แปลโดย พระยาธรรมปโรหิตและพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์). กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

สมุดคำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร. สมุดไทยดำ. อักษรไทยรัตนโกสินทร์. ภาษาไทย. Indochinois 307. แผนกจารึกและเอกสารตัวเขียน, หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส กรุงปารีส.

ภาษาต่างประเทศ

Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. (2019). Indochinois 307 en savoir plus. Microfilm Numérisation. accédé depuis https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10087961w/f1.item.r

Cabaton, A. (1912). Catalogue sommaire des manuscrits indiens, indo-chinois et malayo-polynésiens de la Bibliothèque nationale. E. Leroux. accédé depuis https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10329763p/f11.item

ภาคผนวก

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส[10]

ลาที่ ๑ ฉบัง ๑๖

๏ สรวมชีพประนมนฤบาล นฤเบนทรพิมาน
มกุฎเกล้ากรุงสยาม
๏ โองการสารสั่งแสดงความ ผูกพากยปรนาม
ปรนดในเทพทุกพาย
๏ อาทิไท้เถลิงหงษโพรงพราย นิทรนาคนารายณ์
ศุลีไศลลำเนา
๏ วัชรินทรวิมานเมรุเขา สี่เทพย่อมเทา
มาเที่ยวทฤษดีดู
๏ อีกเทพบริรักษกำภู ฉัตรอำไพรู
อันก้งงอเคื้อควนสถาน
๏ ทังไทเทพทั่วจักรพาฬ คาบนี้ควรมาน
นมัศรอ้นเรวมา
๏ รับเครื่องสักการะมหา แห่งราชราชา
ธิเบศพิตรภูธร
๏ เทียนทำบัญจงค์จามิกร โกสุมพ์เกษร
ยยงกระยาบายศรี
๏ เชอญเทพธประชุมด้วยดี บริโภคพลี
แลสิ่งบำบวงแหล่หลาย
๏ จงชมระย้าแก้วแพร้วพราย นานามะณีฉาย
ในอำมรินทวินิจไฉย

[10] ถ่ายถอดตามอักขรวิธีดั้งเดิมในเอกสารต้นฉบับ

๏ จงชื่นชมโภคโภไคย ศูรยมากมีใน
นิเวศพระราชฤดี

๏ เสรจสรวมศุภพรพิธี เชอญช่วยอวยศรี
สัวสดิสบสิ่งถวาย

๏ แล้วจงก้งงกรรอันตราย พิบัติจำงาย
เกษมสมบัติบุญบาน

๏ นฤทุกขาดูรบันดาน พระโรคบพาน
บพาธในองค์พงษพันธุ

๏ เสนานายกพลขันท์ หมู่มาตยอนันต์
นิกรแสนศุขา

๏ หนึ่งแก้วกิรินีอาภา พิสุทธสมญา
แลพระวิมลกิริณี

๏ เชอญช่วยบำรุงรักษศรี บำราษราคี
และแลพิไลยลำยอง

๏ ควนค่าคู่เมืองเรืองรอง ชนยืนอยู่ครอง
พระยศร้อยปีหลาย

๏ หนึ่งเชอญช่วยดูหมู่หมาย หมื่นขุนมุนนาย
แลพงษพระญาติยาไทย

๏ ใครแพ่งภักดีฉันใด เชิญเทพระไว
รวังพิทักษรักษา

๏ ดลพระหฤไทยราชา เพ่อมพลูยศถา
นุศักดิแสนศฤงฆาร

๏ ใครสัจซื่อต่อนฤบาล ดลไท้ให้มาน
มโนศบำเนจนงยง

๏ ใครเกียจกลพิรุทธจำนง เลี่ยงลิ้บมิตรง
ประทุษฐโทษทรชน
๏ ทุกทวยเทพแจ้งใจยล แห่งเหตุวิกล
จงแกล้งให้กลับเปนดี
๏ สนองบาททาษไท้ธิบดี โดยกัตเวที
ธรรมเนียมในแผ่นดินสยาม

ลาที่ ๒ วสันตดิลกฉันท์ ๑๔

๏ หนึ่งในพระมณฑิรสถาน ที่พิศาลทักษิณนาม
เนืองนองคณานิกรทราม ศุภลักษณ์สาวรรณ
๏ นางท้าวทั้งสี่ธุระสนอง พระโอฐคอยบังคมคัล
พรั่งพร้อมบงงอรอัคกำนัล ประนตน้อมจำนงใน
๏ งานสรงพระภูษิตประจำ บันจงจีบกุญแจไข
งานเครื่องสุคนธรศไกร แลงานแต่งพระศรีสลา
๏ โดยหมู่มาเฝ้ายุคลบาท บำเรอราชภิรมยา
นางฟ้อนจำเรียงดรุณพา ลก็หัดประเหล่จริง
๏ เทวีพระวงษกูลท้าว ธพี่นางแลน้องหญิง
ศุขเสมอแลมานกมลอิง ฆกฤษดกิจการ
๏ วรวงษแลราชวรบุตร ประอรอุตมเปรียบปราณ
เปนที่จำนงศุขสำราญ ฤทัยชื่นทุกคืนวัน
๏ เชอญเทพทั้งสี่เสดจ์มา บริรักษบำรุงกรร
สิ่งโศรกแลสิ่งอุปทวัน ตรายโรคจันไรไกล
๏ อ้าองค์อุมาอมรทิพ ยภิริยจอมไตร
จงมาถนอมพนิดไทย ธิเบศทั่วทังวงวัง
๏ อ้าองค์วิไลยลักษณโฉม ทุติเยศพระทรงสังข
สบไสมยเสมอแลก็มายัง สำนักนินารถอำนวยพร

๏ อ้าองค์ธิดาอสุรภพ พิริยอินทรบังอร
เรวเร่งบรรเหินคคณจร มาจงรักษรักษา
๏ ขอพรพรุณคนิแลลม สุริยจันทดารา
ให้องค์พระภูธรจุฑา ธเลี้ยงโลกย์อยู่โกฏกลัป

ลาที่ ๓ อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

๏ หนึ่งโสดสุระเท พผู้เดชะฉะวรรค์
โศพศไกวัลย์ ภูมีเทพอเนกา
๏ ปวงเทพอันสถิตย์ ในดุสิดะมหา
ปราสาทกุฎาคา รยศทั่วทั้งธาษตรี
๏ สรวมเทพผู้พำนักนิ์ สุรารักษอารีย์
อาราทธนมี มนัศทำนุกผดุงดิน
๏ กรุงเทพมหา นคเรศราชินตร์
บวรรตนโกสิน มหินทอโยทธยา
๏ จุงอวยศีรีสวัสดิ์ สมบัติสมบูรรณปรา
กฎิก้องทั้งโลกา เกียรดิ์ทั่วทิศาสานต์
๏ เมืองออกเอกโทตรี จัตวามีเปนบริพาร
วิเศศไชยชาญ ศุโขไทนครสวรรค์
๏ ไชนาทมะโนรม อีกอินท์พรหมเมืองสิงห์สรรค์
กำแพงเพ็ชรสุพรรณ เพชร์บูรธานี
๏ พิจิตรพิศณุโลกย อีกโอฆะบุรี
สวรรคโลกยสว่างศรี พนมมาศไชยนาม
๏ บางขังแลบางยม ศรีภิรมย์พรหมภิราม
ปราจินประจันตคาม นครราฐสีมา
๏ วิเชียรธานี เบาราณศรีอโยทธยา
อรัญเวศวรรฒนา เลยหล่มสักปักธงไชย

๏ กำพงโสมศรีสระเกษ
ภูมคำนครไท
๏ ปะทุมสมุหะ
นามหุงอีกหนองหาน
๏ กำพงโสมโพธิสัต
คูเวียงแลเชียงของ
๏ ปักษทักษิณสถาน
ชุมพรนครศรี
๏ กระลันตันและกระแดะ
ไทรตรังแลสังขลา
๏ เบื้องบูรพตำบล
จันทบูรบางลมุง
๏ ศริรวมบุรีรอบ
เทวะเดชธบันดาล
๏ ไพร่เมืองมลายทุกข์
บำบัดิ์อุบัติไภย
๏ ยังเผลียงพลาหก
ธัญาผลาผล
๏ ขอพรพระพิฆเนศวร
มาสู่สมภารพาย
๏ ศรีสิทธิชเยศ
สฤษดิเดชบรม
๏ชยเกรียติผริต
ทฤฆายุศม์มงคล
อุดมเดชมโนไพร
นครชุมไชยบาดาน
ปรันตะปะแลกำพราน
ภิรามรังสำโรงทอง
จะตุรัศปะตะบอง
เขตรมลาวธานี
กุยปราณกาญจนบุรีย์
ธรรมราชะไชยา
ปะเหรียนระแงะพงันพงา
ลังสวนถลางพัทลุง
ตราษนนท์ชลแกลงขลุง
เมืองสมุทปราการ
ขันธขอบกรุงเทพสถาน
ผดุงผลเผดจ์ไภย
เขษมศุขะสรบไถง
อย่าพาธต้องประชาชน
ให้ตกต้องฤดูดล
จงเพ็ญเพียบอย่างพึงวาย
นำสารเสวตรพงงพลาย
ในกรุงเทพบุรีรมย์
วรเดชวะโรดม
มนารถเจ้าจอมสกล
ชยสิทธิศุภผล
สหสพรรษสถาพร ฯ

คณะกรรมการประเมินคุณภาพบทความ
วารสารภาษา-จารึก

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568)

รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพวง

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาจารย์จตุภูมิ แสนคำ

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีสันสกฤตและพระพุทธศาสนา

นายชัยสิทธิ์ ปะนันวงค์

นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

อาจารย์ณัฐพล จันทร์งาม

อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ดอกรัก พยัคศรี

อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

นางสาวทิพวรรณ บุญส่งเจริญ

นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนโชติ เกียรติณภัทร

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

นายพงศธร บัวคำปัน

ผู้ช่วยวิจัย สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพทิศ (EFEO)

อาจารย์ ดร.พีระ พนารัตน์

นักวิจัย มหาวิทยาลัยฮัมบูร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส

ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา

ดร.อภิรดี เตชะศิริวรรณ

นักเอกสารสนเทศ ศูนย์จารึกล้านนา
สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและล้านนาสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์อาภาโสม ฉายแสงจันทร์

อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์

อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

รายละเอียดสำหรับการส่งบทความเพื่อตีพิมพ์
วารสารภาษา-จารึก
Phasa-Charuek: Journal of Language and Epigraphy

THAIJO

https://so16.tci-thaijo.org/index.php/PCJ

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร +66(0)2 105 4686 ต่อ 103034
อีเมล : phasacharuek.journal@gmail.com

วารสารภาษา-จารึก
Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy

บทความ

สวภาโวกติในบทพรรณนาธรรมชาติในมหากาพย์พุทธจริตของอัศวโฆษ: กรณีศึกษาสัตว์และพืช
SVABHĀVOKTI IN THE DESCRIPTIONS OF NATURE IN AŚVAGHOṢA'S EPIC BUDDHACARITA:
A CASE STUDY OF ANIMALS AND PLANTS
- พระมหาสุวิท อุดมดัน | PHRAMAHA SUVIT AUDOMDUN -

พระมาลัยคำหลวง: การวิเคราะห์เรื่องผู้แต่ง
PHRA MALAI KHAMLUANG: ANALYSIS OF THE AUTHOR
- ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ | NATAWUT KLAISUWAN -

"อักษรศัพท์" ใน จินดามณี: รากฐานอภิธานศัพท์และการจัดระเบียบภาษาไทยก่อนสมัยใหม่
"AKSORNSAP" IN CHINDAMANI: FOUNDATIONS OF GLOSSARIAL TRADITION AND
THE PRE-MODERN ORDERING OF THE THAI LANGUAGE
- ปรัชญา ปานเกตุ | PRACHYA PARNKATE -

อักขรวิธีอักษรฝักขามในเอกสารจีน: กรณีศึกษาลิปิกรมจีน-ล้านนา (ปาไป่ก่วนอี้อุ่วี่)
ORTHOGRAPHY OF THE FAKKHAM SCRIPT IN CHINESE SOURCE: A CASE STUDY OF
THE "CHINESE-LANNA GLOSSARY (BABAI GUAN YÌYU)"
- คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์ | KANAPAKORN CHANSOMBOON -

ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ในหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส
กับความเชื่อมโยงถึงฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4
CHAN KLOM SAWETRA CHAT IN THE BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE AND
ITS CONNECTION TO PHRA MAHA SAWETRA CHAT POEMS IN THE REIGN OF KING RAMA IV
- ณัฐรุจา งาตา | NATRUCHA NGATA -

วารสารภาษา-จารึก
Phasa-Charuek : Journal of Language and Epigraphy
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568) VOL. 2 NO. 2 (2025): JULY-DECEMBER